

DÖVLƏT İMTAHAN MƏRKƏZİ

**VAHİD MİLLİ İMTAHANLARA
NECƏ HAZIRLAŞMALI**

ÜMUMİ QABİLİYYƏT

M ü n d ə r i c a t

Giriş	3
Ümumi qabiliyyət testi	4
Verbal hissə	8
Analogiyalar	8
Nümunələr və şərtlər	8
Sərbəst iş üçün tapşırıqlar	15
Cümlənin tamamlanması	16
Nümunələr və şərtlər	16
Sərbəst iş üçün tapşırıqlar	21
Məntiq	22
Nümunələr və şərtlər	22
Sərbəst iş üçün tapşırıqlar	30
Oxunmuş mətnin düşünülməsi	31
Nümunələr və şərtlər	32
Sərbəst iş üçün tapşırıqlar	41
Riyazi hissə	43
Kəmiyyət müqayisəsi	43
Nümunələr və şərtlər	44
Sərbəst iş üçün tapşırıqlar	46
Məsələlər	47
Nümunələr və şərtlər	47
Sərbəst iş üçün tapşırıqlar	51
Göstəricilərin kifayət etməsi	53
Nümunələr və şərtlər	53
Sərbəst iş üçün tapşırıqlar.....	54
Göstəricilərin təhlili	55
Nümunələr və şərtlər	55
Əsas anlayışlar və məsələlər	57
Riyazi arayış kitabçası	59
Testləşdirmə prosesi ilə əlaqədar tövsiyələr	65
2011-ci ilin imtahan testi	69
Cavablar vərəqi	101
2011-cu ilin imtahan testlərinin cavabları	103
Sərbəst iş üçün tapşırıqların cavabları	104

Giriş

Gürcüstanın ali məktəblərində abituriyentlərin qəbulu üçün 2005 -ci ildən vahid milli imtahanlar keçirilir. Qəbul imtahanlarında fənn testləri ilə yanaşı, ümumi qabiliyyət testlərindən də istifadə olunur.

Milli imtahan mərkəzi 2004 -cü ildən ümumi qabiliyyət testində istifadə olunan materiallar toplusunu nəşr edir. Abituriyentlər onların vasitəsi ilə ümumi qabiliyyət testinin mahiyyəti və strukturu ilə tanış olurlar.

Topluda 2012-cu ilin imtahan testinin bütün Azərbaycan variantı verilmişdir. Bununla yanaşı, burada yalnız gürcü dilində hazırlanmış və 2011 -ci ilin testinin variantlarına daxil edilmiş bəzi nisbətən mürəkkəb tapşırıqların həlli prosesi ətrafı sürətdə təsvir edilmişdir.

Buradaca 2011-ci ilin imtahan testinin formatına aid olan yeniliklər göstərilmişdir.

Test tapşırıqları nümunələrinə müstəqil surətdə əməl edilməsi abituriyentlərə öz qüvvələrini yoxlamaq imkanı verir, testin bir hissəsi (bloku) ilə əlaqədar ümumi tövsiyələr isə testləşdirməyə hazırlıq prosesində onlara kömək edir.

ÜMUMİ QABİLİYYƏT TESTİ

TESTİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Ümumi qabiliyyət nə deməkdir

Ümumi qabiliyyət termini dedikdə, informasiyanın eyni bərabərdə işlənilib hazırlanması, məntiqi təfəkkür, hadisələr arasında mühüm istiqamətlərə nail olmaq qabiliyyəti nəzərdə tutulur. Həyatı tələbatlara müvafiq münasibət bəslənməsinin və insanın ətraf mühitə uyğunlaşmasının əsası məhz budur. Hər hansı intellektual fəaliyyətin uğur qazanması bu qabiliyyətlərin inkişafından asılıdır. Ümumi qabiliyyət bu və ya digər konkret sahədə, məsələn, riyaziyyatda, musiqidə və s. spesifik qabiliyyətdən fərqlənir.

Ümumi qabiliyyət özünü universal intellektual əməliyyatlar (təhlil, sintez, ümumiləşdirmə, mücərrədləşdirmə) halında əks etdirir və insanda tədriclə inkişaf edir. Bu qabiliyyəti məşğələ, qiraət, elm və mədəniyyətlə əlbirlik, insanlarla ünsiyyət formalaşdırır. Beləliklə, abituriyent orta məktəbdə təhsil və müxtəlif sahədə həyat təcrübəsi qazanmaq prosesində illər ərzində bu imtahana hazırlaşır.

Ümumi qabiliyyət testi nədir və o nəyi yoxlayır

Ümumi qabiliyyət testi alt məktəbdə bilik qazanmaq üçün zəruri olan müxtəlif formada təqdim edilmiş informasiyanın qavranışı və təhlili qabiliyyətini elmi dəqiqliklə müəyyənləşdirir və qiymətləndirir. Məhz buna görə də o abituriyentlərin seçilməsində səmərəli vasitələrdən biridir.

Bir çox ədqiqatlar sübut etmişdir ki, ümumi qabiliyyət testindən yüksək qiymət alan abituriyentlər az miqdarda bal toplamış abituriyentlərdən daha yaxşı oxuyurlar. Ümumi qabiliyyətin testləşdirməsi ali məktəblərdə abituriyentlərin mümkün ola bilən nailiyyətlərini proqnozlaşdırmağa imkan verir. Ələblərin bu cür testlər əsasında seçildiyi ölkələrin təcrübəsi ədqiqatçıları testləşdirmənin nəticələrinin yalnız tədris deyil, həmçinin peşə uğurları baxımından da yüksək proqnozlu imkanları olduğuna əmin etmişdir.

Ümumi qabiliyyət testi abituriyentlərin ali məktəbdə təhsili davam etdirmək üçün nə dərəcədə hazırlıqlı olduğunu özünün müəyyən etməsinə kömək edir.

Ümumi qabiliyyətin testləşdirməsinin standart üsulu və vahid qiymətləndirmə sistemi dedikdə, hər bir abituriyent üçün bərabər şərait yaradılması nəzərdə tutulur ki, bu da əslində nəticələrin saxtalaşdırılmasını yaxud eybəcərləşdirilməsini istisna edir. Digər imtahan formaları ilə müqayisədə testləşdirmə daha çox obyektivdir və müxtəlif subyektiv amillər (məsələn, imtahan götürənin qərəzli münasibəti) ona az təsir göstərir. Bununla yanaşı, testləşdirmə nisbətən qısa müddət ərzində xeyli abituriyentin eyni vaxtda imtahan verməsi üçün səmərəli vasitədir.

Ümumi qabiliyyət testi necə yaradılır

Ümumi qabiliyyət testini mütəxəssislər qrupu yaradır. Onun üzərində psixoloqlar, filoloqlar, riyaziyyatçılar və məntiqçilər işləyir. Test beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla işlənilib hazırlanır.

Test üzərində iş mərhələlərlə aparılır: əvvəlcə testin ayrı-ayrı tapşırıqları yaradılır. Hər bir tapşırıq əvvəlcədən hərtərəfli yoxlanılır. Sınaq testləşdirməsi vasitəsi ilə tapşırıqların mürəkkəblik səviyyəsi və abituriyentlərin qabiliyyətinə görə bu və ya digər tapşırıqla obyektiv surətdə dərəcələrə ayrılmasının nə dərəcədə yaxşı baş tutmasının səciyyəsi müəyyən edilir.

Statistik yoxlama və ekspertin qiyməti əsasında testin son variantları üçün tapşırıqlar seçilir. Test məzmun və mürəkkəblik baxımından müxtəlif tapşırıqların bütöv spektrini əhatə edir.

Testin strukturu

Elmi tədqiqat nəticəsində ümumi qabiliyyətin aşkara çıxarılmasının bir sıra sahəsi müəyyən edilmişdir: Onların arasında əsas sahələr verbal, dil və riyazi sahələrdir. ümumi qabiliyyəti müəyyən etmək üçün yaradılmış testdən məqsəd məhz verbal və riyazi (kəmiyyət təfəkkürü) qabiliyyətin adekvat qiymətləndirilməsidir.

Test icrası xüsusi-fənn biliyi tələb etməyən müxtəlif tipli tapşırıqları özündə birləşdirir. Hər hansı sosial-mədəni mühitdə yaşayan abituriyent onun öhdəsindən gələ bilər.

Testdə 80 tapşırıq təqdim edilmişdir, onlardan 40-ı verbal, 40-ı isə riyazi tapşırıqlar olacaqdır.

Ümumi qabiliyyət testinin hər tapşırığının ehtimal olunan dörd yaxud beş cavabı olacaqdır ki, onlardan da ancaq biri düzgündür.

Verbal hissə

Akademik bilik qazanmaq üçün zəruri olan dil qabiliyyəti, xüsusi elmi mətnin başa düşülməsi və təhlili, həmçinin məntiqi, ardıcılıqla düşünmək qabiliyyəti testin verbal hissəsi vasitəsi ilə yoxlanılır.

Testin bu hissəsi aşağıdakı tipli tapşırıqları əhatə edir:

- Analogiyalar
- Cümlənin tamamlanması
- Məntiq
- Oxunulmuş mətnin ətraflı düşünlməsi

Analogiyalar (10-12 tapşırıq)

Bu tipli tapşırıqlar vasitəsilə aşağıdakılar yoxlanılır:

- Sözlərin mənasını bilmək / onlara nüfuz etmək qabiliyyəti
- Sözlərin mənaları arasında mühüm əlaqələri, münasibətləri yaratmaq qabiliyyəti
- Oxşar münasibətləri aşkara çıxarmaq qabiliyyəti

Cümlənin tamamlanması (8-9 tapşırıq)

Bu tipli tapşırıqlar vasitəsilə aşağıdakılar yoxlanılır:

- Söz və ifadələri bilmək / onlara nüfuz etmək qabiliyyəti
- Cümlənin müxtəlif hissələri arasında fikir uyğunluğu yaratmaq qabiliyyəti

Məntiq (8-9 tapşırıq)

Bu tipli tapşırıqlar vasitəsilə aşağıdakılar yoxlanılır:

- Mövcud göstəricilər əsasında düzgün nəticə çıxarmaq qabiliyyəti
- Mövcud göstəricilər əsasında ifadə edilmiş ehtimalı tənqidi surətdə qiymətləndirmək qabiliyyəti

Oxunan mətnin başa düşülməsi (iki mətn və onlarla əlaqədar 12-14 sual)

Abituriyentin mətni adekvat surətdə anlayıb dərk etmək qabiliyyəti mətnin bu hissəsi vasitəsilə yoxlanılır.

Mətni oxuyub dərk etdikdən sonra abituriyent aşağıdakılara cavab verməlidir:

- Kontekstə aid olan sözlərin təyin olunmasını tələb edən suallara
- Vasitəsi ilə mətnə verilmiş informasiyanın başa düşülüb dərk edilməsi qabiliyyətini qiymətləndirmək mümkün olan suallara
- İnformasiyanı təhlil və sintez etmək qabiliyyətini qiymətləndirən suallara.

Riyazi hissə

Miqdar xarakterli tapşırıqların həlli prosesində saylar və riyazi anlayışlarla əməliyyat aparmaq, həmçinin cədvəl, qrafik, diaqram halında təqdim olunmuş informasiyanın təhlili qabiliyyəti riyazi hissə vasitəsilə yoxlanılır.

Testin bu hissəsi aşağıdakı tipli tapşırıqları əhatə edir:

- **Miqdar müqayisəsi** (10 - 11 tapşırıq)
- **Məsələlər** (18 - 21 tapşırıq)
- **Göstəricilərin kifayət etməsi** (4 - 5 tapşırıq)
- **Göstəricilərin təhlili** (5 - 6 tapşırıq)

Abituriyentlər testləşdirmə prosesində aşağıdakıları bacarmalıdırlar:

- Sadə hesablamalar aparmaq
- Sadə cəbri ifadələrdən və onların yenidən qurulmasından istifadə etmək
- Sadə həndəsi anlayışlarla əməliyyat aparmaq
- Məntiqi mülahizə yürütmək
- Cədvəl, qrafik, diaqram halında təqdim olunmuş göstəriciləri qavramaq və təhlil etmək

Orta məktəbdə təhsil zamanı şagirdlər tez-tez müxtəlif səbəbə görə öz potensiallarını tam həyata keçirə bilmirlər. Ümumi qabiliyyətin yoxlanması bu cür şagirdlərin ali məktəblərdə təhsilini davam etdirmələrinə əlavə imkan verir.

Başqa imtahanlarda öz biliyini, intellektual potensialını tam aşkara çıxara bilməyən abituriyentlər ümumi qabiliyyət üzrə testləşdirmə nəticəsində əlavə xallar toplayırlar.

Beləliklə, ümumi qabiliyyətin testləşdirilməsi abituriyent üçün yeni maneə deyil, əksinə, onun imkanlarının və qabiliyyətinin daha yaxşı aşkara çıxarılmasına imkan yaradan daha bir amildir.

Ümumi qabiliyyətin testləşdirilməsinə necə hazırlaşmalı

Orta məktəbdə təhsil alarkən yaxud ümumiyyətlə, müxtəlif sahələrdə həyat təcrübəsi qazanmaq prosesində siz artıq testləşdirməyə hazırlığın əsas mərhələlərini keçmiş olursunuz. Bu testin yoxladığı verbal və riyazi qabiliyyəti inkişaf etdirmək üçün qısa məşq az səmərəlidir. Müntəzəm tədris-dərketmə fəalliyəti testləşdirməyə hazırlığın ən gözəl vasitəsidir.

Aşağıda sizə testləşdirməyə hazırlıqla əlaqədar bir neçə tövsiyə təklif edirik:

- **Toplunu diqqətlə oxuyun**

Onun vasitəsilə ümumi qabiliyyətin testləşdirilməsi üsulu, testin strukturu, tapşırıqların tipləri və nümunələri ilə tanış olacaq, bununla da testləşdirmə zamanı xoşagəlməz „sürprizlərdən,, yaxa qurtaracaq və uğurla imtahan verəcəksiniz.

- **Tapşırıqların təlimatı ilə tanış olun**

Testin hər bir hissəsi bu tipli tapşırıqları yerinə yetirərkən sizdən nə tələb olunması barədə təlimatla yaxud göstərişlə başlanır. Təlimatı diqqətlə oxuyun və yaxşı dərk edin. Onları bilmək testləşdirmə zamanı vaxta qənaət etməkdə sizə kömək edəcəkdir.

- **Tapşırıqların nümunələri və onların yerinə yetirilməsi prinsipləri ilə tanış olun.**

Toplunun bu hissəsində ümumi qabiliyyət üzrə test tapşırıqlarının bütün tiplərinin müvafiq şərtlərlə birlikdə nümunəsi verilmişdir. Əvv əlcə tapşırıqları müstəqil həll etməyə cəhd göstərin, sonra isə onların yerinə yetirilməsi prinsipləri ilə tanış olun. Tapşırıqların strukturunu və onların yerinə yetirilməsi mərhələlərini nə qədər yaxşı dərk etsəniz, testləşdirmə prosesində bu cür tapşırıqların öhdəsindən bir o qədər asanlıqla gələrsiniz.

- **Tapşırıqları müstəqil surətdə yerinə yetirin.**

Toplunun bu hissəsində 2012-ci ilin imtahan testinin Azərbaycan variantı verilmişdir. Test tapşırıqlarına testləşdirmə zamanı gözlənilən şəraitdə əməl etməyə çalışın: hər bir variantın verbal və riyazi hissələri üzərində işləmək üçün sizə lazım gələn vaxta nəzarət edin; bu və ya digər tapşırığı yerinə yetirmək üçün orta hesabla iki dəqiqədən çox vaxt sərf etməyin. Cavab vərəqiylə diqqətlə tanış olun ki, imtahan zamanı istiqamət götürmək və cavablarınızı qeyd etmək sizin üçün asan olsun.

Bütün bunlar imtahanda öz imkanlarımızı tam aşkara çıxarmağımıza imkan verəcəkdir.

Verbal hissə

Analogiyalar

Analogiyalar blokundakı tapşırıqlar vasitəsilə sizin aşağıdakı qabiliyyətiniz yoxlanılır:

- Sözlərin mənası arasında istiqamətin müəyyən edilməsi;
- Həmahənglik istiqamətlərinin tapılması.

Sözlərin mənasının qarşılıqlı istiqamətini müəyyən edərkən bu mənalara arasındakı mühüm əlaqəni müəyyən edə bilərsiniz.

Məs., **televizor : ekran** - bu iki sözün mənası arasında mühüm əlaqə tamın və hissənin istiqaməti kimi müəyyən edilə bilər.

Qaranlıq : işıq - qaranlıq və işıq bir-birinə zidd hallardır.

Nümunələr və şərhlər

Testin analogiyalar blokunda sizə müvafiq təlimatlarla iki tipli tapşırıqlar rast gələ bilər:

I.

Bu cür tapşırıqlarda tünd şriftlə iki söz verilir, onların mənası arasında müəyyən istiqamət vardır. Bu istiqamətin nə formada olduğunu müəyyən edin.

Ehtimal olunan cavabların hər variantında həmçinin mənaca bir-biri ilə əlaqədar olan sözlər cütlüyü verilmişdir. Onlardan sözlərin mənası arasında istiqamətin tündləşdirilmiş sözlərin qarşılıqlı istiqamətinə bənzər (analoji) olanı seçin. Cavab seçərkən cütlükdəki sözlərin ardıcılığını nəzərə alın.

1. Məktub : yazır

- a) Sal : suyun səthində üzür
- b) Ting : əkir
- c) Susəpən : suvarır
- ç) Şumlanmış yer : şumlayır

Birinci cütlükdə - **məktub : yazır** – nəticənin və bu nəticəni doğuran hərəkətin ifadəsidir – **“məktub yazmağın nəticəsidir”**.

Birinci cütlükdə və cavabın hər bir variantında cütləşmiş sözlərin eyni kökü olduğu asanlıqla seçilir. Birinci cütlüyün cavabının hər bir variantı bu işarə ilə bir-birinə bənzəyir. Lakin bu oxşarlıq səthi xarakterlidir. Bizi **sözlərin mənalari** arasındakı nisbət maraqlandırır.

Birinci cütlükdə müəyyən edilmiş əlaqəyə bənzəyən əlaqəyə cavabın ancaq (ç) variantında rast gəlirik – **şumlanmış yer : şumlayır** – **“şumlanmış yer şumlamanın nəticəsidir”**.

Digər cütlüklərdə bu cür nisbətə rast gəlinmir:

a) *Sal : suyun səthində üzür*

Obyekt və onun üçün səciyyəvi olan hərəkət arasında olduğu kimi, verilən sözlər arasında da nisbət yarana bilər – **“Sal suyun səthində üzür** və suyun səthində belə hərəkət edir”. **Salın** suyun səthində **üzməyin** nəticəsi olmadığı öz-özlüyündə aydındır.

b) *Ting : əkir*

Hərəkət və bu hərəkətin obyektı arasındakı əlaqə kimi, verilən sözlər arasındakı əlaqə müəyyən edilir – **“ting** əkilməyin nəticəsi deyil (onlar əkilmiş ağaclardır), **əkilən** cavan bitkidir”.

c) *Susəpən : suvarır*

Verilən sözlərin qarşılıqlı əlaqəsini bu cür formalaşdırmaq olar: hərəkət və bu hərəkət üçün zəruri olan alətin / vasitənin nisbəti – **“insan** **susəpən** (xüsusi qab) vasitəsilə **suvarır**”. Buna müvafiq olaraq, **susəpən suvarmanın** nəticəsi deyildir.

Beləliklə düzgün cavab (ç)-dir.

2. Balıq : qəlsəmə

- a) Royal : klaviş
- b) Ağac : iynəyarpaq
- c) Yol : asfalt
- ç) Paltar : düymə

Birinci cütlüyün mənaları arasında əlaqəni bu cümlə ilə əks etdirmək olar: **“Qəlsəmə bütün balıqların vacib funksional hissəsidir”**.

Cavabın (a) variantında analogi əlaqə yaratmaq olar: *royal : klaviş* – **“Klaviş hər bir royalın vacib funksional hissəsidir”**.

Cavabın digər variantlarında təqdim olunan cütlülərdə nisbət fərqlidir:

b) *Ağac : iynəyarpaq*

Iynəyarpaq hər bir ağacın – bitkinin deyil, iynəyarpaqlı ***ağacların*** spesifik hissəsidir.

c) *Yol : asfalt*

Asfalt yolun örtüyü, yaxud müəyyən mənada həm də onun bir hissəsidir. Lakin ***asfalt*** yolun vacib funksional hissəsi deyildir, müxtəlif növ ***yollar***, o cümlədən ***asfaltsız yollar*** vardır (məs.: kəndarası yol, daş döşənmiş yol) vardır.

ç) *Paltar : düymə*

Düymə paltarın funksional təyinatlı hissəsidir. Ancaq hər cür ***paltarın düyməyə*** ehtiyacı yoxdur, bu sonuncu hər hansı paltarın vacib hissəsi/atributu deyildir.

Beləliklə düzgün cavab (a)-dır.

3. Yolu azmaq : kompas

- a) Yarış : mükafat
- b) Xəstəlik : dərman
- c) Xəzinə : gizli yer
- ç) Sürət : spidometr

Birinci cütlükdə sözlərin mənaları arasında nisbəti bu cümlə ilə əks etdirmək olar: **“Kompas yolu azmış** adamın bu xoşa gəlməz vəziyyətdən çıxış yolu tapmasına kömək edir”.

Cavabın (b) variantında analogi nisbət vardır: *xəstəlik : dərman* – **“dərman** insanın ***xəstəlikdən*** yaxa qurtarmasına kömək edir”.

Beləliklə, yuxarıda qeyd edilən hər iki variantda təqdim olunmuş cütləşmiş sözlərin qarşılıqlı əlaqəsini müəyyən xoşagəlməz vəziyyət və onun aradan qaldırılması vasitəsi arasında ümumiləşdirilmiş halda formalaşdırmaq olar.

Sözlərin heç bir cütlüyündə bu cür nisbətə təsadüf olunmur.

a) *Yarış : mükafat*

Yarış insanın ***mükafat*** vasitəsilə aradan qaldırılmalı olduğu xoşagəlməz vəziyyət deyildir. ***Mükafatla yarışda*** qalib gələnin uğurları qeyd edilir.

c) *Xəzinə : gizli yer*

Gizli yer xəzinədən yaxa qurtarmaq vasitəsi deyil, xəzinəni saxlamaq mümkün olan yerdir.

ç) *Sürət : spidometr*

Spidometr hərəkətin ***sürəti*** barədə məlumat verən cihazdır. O kiminsə ondan yaxa qurtarmaq vasitəsi deyil, bilavasitə sürəti ölçmə vasitəsidir. Bu cütlükdəki sözlərin mənasının qarşılıqlı nisbətini müəyyən kəmiyyət və onu ölçən cihaz arasındakı nisbət kimi formalaşdırmaq olar.

Beləliklə düzgün cavab (b)-dir.

4. Çiçək : bal

- a) Kağız : dəftər
- b) Yataq : polad
- c) Un : xəmir
- ç) Yağış : gölməçə

Birinci cütlükdə sözlərin mənalari arasında nisbəti bu cümlə ilə əks etdirmək olar: “**Bal çiçəkdən** hasil edilən şirənin/nektarın emalı ilə əldə edilir”. (b) variantında da bu cür nisbət mövcuddur – yataq : polad – “**Polad yataqdan** hasil edilmiş dəmir filizinin emalı ilə əldə edilir”. Beləliklə, sözlərin hər iki cütlüyündə hər hansı materialın təbii mənbəyi və bu materialın emalı ilə əldə edilən təkrar yaxud sonuncu məhsul arasında əlaqə vardır.

- a) Kağız : dəftər

Kağız dəftər üçün materialdır. **Dəftər** bilavasitə **kağızdan** hazırlanır. Bu cütlükdə sözlərin əlaqəsini material və onun emalı nəticəsində alınmış son məhsul arasında əlaqə kimi müəyyən etmək olar.

- c) Un : xəmir

Un xəmirin təbii mənbəyi deyil, əsas inqrediyentidir. Kağız kimi, o da artıq emal olunmuş materialdır və ondan bilavasitə məhsul – xəmir hazırlanır.

- ç) Yağış : gölməçə

Çuxurlu yerlərə **yağış** suyunun dolması nəticəsində **gölməçə** əmələ gələ bilər. **Gölməçə yağışın** emalından alınmış təkrar məhsul deyil, yağışın bilavasitə nəticəsidir.

Beləliklə düzgün cavab (b)-dir.

5. Kino ekranı : kinokamera

- a) Boşqab : qaz plitəsi
- b) Vitrin : mağaza
- c) Güzgü : surət
- ç) Ox : siferblat

Birinci cütlükdə sözlərin mənalari arasında əlaqəni aşağıdakı cümlə ilə əks etdirmək olar:

“**Kino ekranı kinokamera** ilə hazırlanmış məhsulun istehlakçıya çatdırılması vasitəsidir”. **Kino ekranında** gördüyümüz son məhsul (bədi, sənədli film və s.) **kinokamera** vasitəsilə hazırlanır.

Boşqab : qaz plitəsi sözlər cütlüyündə buna bənzər əlaqəyə rast gəlirik. **Qaz plitəsində** son nəticədə **boşqabda** gördüyümüz məhsul hazırlanır. Cavabın heç bir başqa variantında bu cür əlaqəyə rast gəlinmir.

- b) Vitrin : mağaza

Vitrin mağazadakı mal barədə istehlakçıya informasiya vermək vasitəsidir. Bildiyimiz kimi, məhsul mağazada hazırlanmır, ancaq satılır.

- c) Güzgü : surət

Güzdə onun qarşısında duran obyektin **surətini** görürük. Bu cütlükdə sözlərin mənasının qarşılıqlı əlaqəsini qurğu və onun “yaratdığı məhsul” arasında əlaqə kimi formalaşdırmaq olar.

- ç) Ox : siferblat

Ox və **siferblat** bütöv bir tamın (saatın) iki hissəsidir, onların ümumi vəzifəsi vardır – birlikdə bizə vaxtı göstərirlər.

Beləliklə, cavabın düzgün variantı (a)-dır.

6. Taxıl zəmisı : buğda cücərtisi

- a) Budaq : kök
- b) Kol : tikan
- c) Meyvə : ting
- ç) Yarpaq : tumurcuq

Birinci cütlikdə sözlərin mənalari arasında əlaqəni obyektin son forması (*taxıl zəmisı*) və onun inkişafının erkən mərhələsi (*buğda cücərtisi*) arasında əlaqə kimi formalaşdırmaq olar. *Buğda cücərtisi taxıl zəmisinə* çevrilən buğda cücərtisidir.

Cavabın (ç) variantında analogi əlaqəyə rast gəlik - *yarpaq : tumurcuq. Tumurcuq yarpağın* erkən inkişaf mərhələsidir.

Cavabın digər variantlarında təqdim olunan cütliklərdə fərqli əlaqələrə rast gəlinir.

a) *Budaq : kök*

Kök və budaq bir tamın (ağacın, kolun) iki mühüm hissəsidir, yaxud bu təqdirdə tamın iki tərkib hissəsinin qarşılıqlı əlaqəsidir.

b) *Kol : tikan*

Tikan kolun müəyyən növləri üçün səciyyəvidir. Bu cütlikdə tamın və onun mümkün ola biləcək hissəsinin əlaqəsi vardır.

c) *Meyvə : ting*

Ting cavan bitkidir, *meyvə* onun inkişaf etmiş formasının tərkib hissəsidir. Bu təqdirdə tamın ilkin mərhələsi və onun inkişaf etmiş formasının hissəsi arasında əlaqə vardır.

Beləliklə, cavabın düzgün variantı (ç)-dir.

7. Cəngəllik : tayqa

- a) Natürmort : portret
- b) Tamaşa : ssenari
- c) Musiqi : simfoniya
- ç) Mətn : haşiyə

Cəngəllik və *tayqa* meşə növləridir: *cəngəllik* keçilməz tropik meşə, *tayqa* isə Yer kürəsinin şimal hissəsində mövcud olan iynəyarpaqlı meşədir; ümumi halda desək, birinci sözlər cütliyündə bir cinsin iki növü arasında əlaqə verilmişdir.

Cavabın (a) variantında da bu cür əlaqə vardır: *natürmort : portret. Natürmort* və *portret* rəssamlıq janrlarıdır (növləridir) – *natürmort* cansız əşyaların təsvir olunduğu rəsm: meyvə, çiçəklər və s., *portret* isə insanın yaxud insanlar qrupunun rəssamlıq (heykəltəraşlıq yaxud fotoqrafik) təsviridir.

Heç bir digər cütliyin üzvlərinin mənalari bir-biri ilə bu cür əlaqə ilə bağlı deyildir.

b) *Tamaşa : ssenari*

Tamaşa teatr tamaşası, *ssenari* isə kinofilmin yaxud teatr tamaşasının ədəbi əsası, süjet sxemi əsasında tamaşa yaxud kinofilm hazırlanan planıdır. Beləliklə, sözlərin bu cütliyündə süjet sxemi ilə onun həyata keçirilməsinin mümkünlüyü arasında əlaqə verilmişdir.

c) *Musiqi : simfoniya*

Bu cütlikdə ümumi və xüsusi (cins və növ) arasında əlaqə verilmişdir, çünki *simfoniya* musiqinin, xüsusilə orkestr *musiqisinin* növlərindən (janrlarından) biridir.

ç) *Mətn : haşiyə*

Mətn nəyinsə yazılı surətdə formalaşdırılmış məzmunu, *haşiyə* isə onun müəyyən elementləri (sözlər, ifadələr) ilə əlaqədar əsas mətnin yaxud səhifənin sonunda yerləşdirilmiş qeyd, izahat yaxud əlavə mətnidir. Ümumi halda bu tamın və onun spesifik hissəsinin əlaqəsidir.

Beləliklə, cavabın düzgün variantı (a)-dır.

8. Yastı : qabarıq

- a) Yığcam : aydın
- b) Harmonik : razılaşdırılmış
- c) Cəfəng : qanunauyğun
- ç) Adaptasiya olunmuş : uyğunlaşmış

Tapşırığın birinci cütlüyünə diqqət yetirsək, görürük ki, burada bir-birinə zidd mənalı sözlər verilmişdir: **yastı** düzsəthli, **qabarıq** isə yuxarı qaldırılmış, şişmiş (müstəvi üzərində qabarıq təsvirə relyef deyilir) deməkdir.

Cavabın (a) variantında sinonimlər verilmişdir, **aydın** kimi, **yığcam** da qısa və aydın ifadə etmək deməkdir; **aydın** sözünün başqa mənası da vardır – çevik, bacarıqlı. Lakin bu mənalarda **yığcamla** qarşı-qarşıya durmur.

Cavabın (b) variantında sözlərin mənalarda arasında ümuminin və xüsusiyyətin əlaqəsi vardır – **harmonik** həmahəng uyğunlaşmış, **razılaşdırılmış** deməkdir, ancaq razılaşdırılmış adlandırma biləcəyimiz hər şeyi harmonik adlandırma bilmərik (məsələn, razılaşdırılmış məsələ, razılaşdırılmış hərəkət).

Cavabın (c) variantında verilmiş sözlərin mənası bir-birinə ziddir: **cəfəng** uyğunsuzluq, mənasız, fikirdən məhrum deməkdir. Buna müvafiq olaraq o hər cür qanunauyğunluğu, **qanunauyğun** olan hər şeyi (məyyyə qanunun uyğunluğunu) istisna edir.

Gördüyümüz kimi, (c) cavabında sözlərin mənalarda arasında əlaqə birinci cütlükdə məyyyə etdiyimiz əlaqə ilə - analojidir. Deməli, tapşırığın düzgün cavabı (c)-dir.

(c)-nin yeganə düzgün cavab olduğuna inanmaq üçün cavabın (ç) variantını da müzakirə edək. **Adaptasiya olunmuş** ətraf mühitə **uyğunlaşmış** deməkdir. Buna müvafiq olaraq bu cütlükdəki sözlərin mənalarda arasında əlaqəni sinonimik əlaqə adlandırma bilərik. Beləliklə, tapşırığın yeganə düzgün variantı (c)-dir.

9. Nəlbəki : məcməyi

- a) Lift : eskalator
- b) Xəritə : atlas
- c) Tunel : bərə
- ç) Divar : arakəsmə

Birinci cütlükdə verilmiş sözlərin mənalarda müzakirə edək. **Nəlbəki** stəkanın yaxud fincanın altına qoyulan kiçik boşqab, **məcməyi** isə üstünə qab-qacaq qoyulan (dəyirmi yaxud ovalvari) böyük qabdır. Ondan süfrəyə xörək aparmaq üçün istifadə edirlər; **nəlbəki** və **məcməyi** müxtəlif qab-qacaq növləridir, ancaq onların oxşar funksiyaları vardır.

Cavabın (a) variantında verilmiş sözlər arasında da analogi əlaqə vardır: **lift** insanları aşağı endirmək və yuxarı qaldırmaq yaxud yük daşımaq üçün qurğu, **eskalator** isə insanları aşağı endirmək və yuxarı qaldırmaq üçün hərəkət edən pilləkəndir; **lift** və **eskalator** müxtəlif növlü qurğulardır, ancaq onların funksiyaları oxşardır. Buna müvafiq olaraq düzgün cavab (a)-dır.

Başqa cavablarda birinci cütlükdə mövcud olan əlaqələrə rast gəlinmədiyinə əmin olmaq üçün cavabın qalan variantlarını da müzakirə edək.

b) *Xəritə : atlas*

Xəritə Yer kürəsinin səthinin çertyoj halında verilən kiçildilmiş təsviri, **atlas** isə coğrafi xəritələrin toplusudur;

c) *Tunel : bərə*

Tunel də bərə də müqaviməti (bir halda dağı, digər halda isə suyu) eyni cür dəf etmək vasitəsidir, ancaq onlar eyni funksiya daşıyırlar, çünki **bərənin** özü nəqliyyat vasitəsidir, ondan çayın yaxud körfəzin bir sahilindən o biri sahilinə keçmək üçün istifadə edirlər, **tunel** isə yeraltı tikintidir, ondan yol çəkilir, nəqliyyat hərəkət edir, su axır və s.;

ç) *Divar : arakəsmə*

Divar binanın şaquli surətdə ucaldılmış yastı hissəsi, həmçinin müxtəlif təyinatlı möhkəm və uca barıdır; **arakəsmə** divarın növlərindən biridir, sahənin müxtəlif hissələrini bir-birindən ayıran (bölən) nazik divardır.

II.

Bu cür tapşırıqlarda tünd şriflə göstərilən iki söz verilmişdir. Onların mənaları arasında müəyyən nisbət vardır. Onların yanında elə söz verilmişdir ki, ehtimal olunan cavablardan bir variantı elə uyğunlaşdırmaq lazımdır ki, sözlərin mənaları arasında nisbət tündləşdirilmiş sözlərin qarşılıqlı nisbətinə uyğun (analoji) olsun.

1. Göydələnlər : mərtəbə

Poema:

- a) Sitat
- b) Süjet
- c) Qafiyə
- ç) Bənd

Tapşırığı yerinə yetirmək üçün əvvəlcə tündləşdirilmiş cütlükdəki sözlərin mənası arasında nisbəti müəyyən edək:

Göydələnlər : mərtəbə

Çox yüksək və *çoxmərtəbəli* binaya *göydələnlər* deyilir. *Göydələnlər* sxematik baxımdan çoxlu oxşar vahiddən (mərtəbədən) ibarət olur. Bu sözlərin mənaları arasında tamla hissənin qarşılıqlı nisbəti vardır. Bundan sonra tündləşdirilmiş cütlük boyunca verilən altından xətt çəkilmiş sözün mənasının cavabın hər bir variantı ilə nisbətini müəyyən edək. Onlardan cütləşdirilib altından xətt çəkilmiş sözlərdən tündləşdirilmiş sözlərin qarşılıqlı nisbətinə bənzər nisbət alırıq.

a) Poema : sitat

Şerlə yazılmış nağıl etmə xarakterli bədii əsərə *poema*, hər hansı mətnin bir hissəsinin dəyişilmədən, sözbəsöz başqa mətnə təkrar olunmasına isə *sitat* deyilir. Poemanın fraqmentlərindən sitat gətirmək olar, ancaq poema çoxlu (oxşar) sitatlardan ibarət olmur.

b) Poema : süjet

Bədii əsərdə təsvir olunan hadisələrin müəyyən quruluşuna *süjet* deyilir. Bir qayda olaraq *poemanın* süjeti olur, ancaq o bir çox həmcins süjetlərdən ibarət olmur.

c) Poema : qafiyə

Şərin müxtəlif sətirlərində sonuncu səslərin təkrarına *qafiyə* deyilir. *Poema* əsasən, şer halında təqdim olunan nağıl xarakterli bədii əsər olduğundan, onun sətirləri əsasən qafiyələnmiş olur. Qafiyə poemanın bir hissəsi deyil, formal xüsusiyyətidir.

ç) Poema : bənd

Bənd şərin bir hissəsi – qafiyələnmiş iki yaxud daha çox sətirdir. Onlar məzmun və qafiyəcə birləşmiş olurlar. Poema da əsasən, şer formasında təqdim olunduğundan, demək olar ki, poema sxematik baxımdan bir çox oxşar vahidlərdən – bəndlərdən ibarətdir. Bu sözlər arasındakı nisbət tündləşdirilmiş cütlükdə sözlərin qarşılıqlı nisbətinin analoqudur. Buna görə də cavabın (ç) variantı düzgündür.

2. Eyni vaxtda olan : sinxronluq

Qərəzli:

- a) Subyektivlik
- b) İndiferentlik
- c) Radikalıq
- ç) Ədalətlik

Birinci cütlükdə sözlərin mənaları arasındakı əlaqəni müəyyən edək. *Eyni vaxtda olmaq* və *sinxronluq* oxşar mənaları olan sözlərdir – hər ikisi bir neçə hadisənin yaxud prosesin vaxta təsadüf etdiyini göstərir.

Cavabın hər bir variantını müzakirə edək:

a) Subyektivlik

Subyektivliyin və *qərəzliliyin* mənaları oxşardır – hər ikisi bu və ya digər hadisəyə qeyri-obyektiv münasibəti bildirir.

b) İndiferentlik

İndiferentlik soyuqqanlı, fərqsiz münasibət deməkdir və qərəzliliyi istisna edir.

d) Radikallıq

Radikallıq ifrat mövqenin əks etdirilməsini, həlledici tədbirlər görülməsini bildirir. Burada bu və ya digər hadisəyə hökmən qərəzli deyil, müəyyən münasibət nəzərdə tutulur.

ç) Ədalətlik

Ədalətlik dedikdə, qanuna, mənəvi prinsiplərə müvafiq hərəkət nəzərdə tutulur, qərəzlilik və ədalətlik bir-birini istisna edir.

Beləliklə düzgün cavab (a)-dır.

Analogiyalar blokunun tapşırıqları üçün ümumi tövsiyələr:

- Əksər hallarda sözlərin birdən çox mənası olur. Buna müvafiq olaraq qoşa sözlər arasında da birdən çox əlaqə ola bilər. Buna görə də yeganə düzgün cavabın müəyyən edilməsi üçün bəzən artıq müəyyən edilmiş əlaqələri yoxlamaq lazımdır;
- Sizin müəyyən etdiyiniz istiqamət başlanğıc cütlükdə sözlərin mənalari arasında o dərəcədə konkret ola bilər ki, ehtimal olunan cavabın heç bir variantı ona uyğun gəlməz. İstiqamətin daha ümumi halda qısaca və dürüst ifadə edilməsi bu problemin həllində sizə kömək edəcəkdir. Cavabın bir neçə variantı sizin müəyyən etdiyiniz istiqamətə uyğun gəldikdə, əks vəziyyət də yarana bilər. Belə hallarda istiqamətin konkretləşdirilməsi sizə kömək edəcəkdir;
- Bu tipli tapşırıqlara əməl edilməsi ancaq və ancaq sözlərin mənalari arasmda istiqamətin müəyyən edilməsinə əsaslanmalıdır. Cavabı seçərkən sözlərin başlanğıc cütlüyü ilə cavabın hər hansı variantı arasında zahiri yaxud tematik oxşarlığı rəhbər tutmayın;
- Seçilmiş cavabda sözlərin ardıcılığı başlanğıc cütlükdəki sözlərin ardıcılığına uyğun gəlməlidir. Əgər başlanğıc cütlükdə sözlər arasında istiqaməti müəyyənləşdirmək üçün onların ardıcılığını dəyişdirsəniz, bu halda düzgün cavabı seçmək üçün cavabın hər variantında da sözlərin ardıcılığını dəyişdirməlisiniz.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

1. Bədii üsul : epitet

- a) Dor ağacı : yelkən
- b) Sandıq : mücrü
- c) Səma cismi : planet
- ç) Bitki : qamış

2. Qıf : konus

- a) Ulduz : üçbucaq
- b) Üfüq : xətt
- c) Şaxmat : fiqur
- ç) Məqbərə : piramida

3. Zireh : skafandr

- a) Təmsil : novella
- b) Bəbək : göz
- c) Tumurcuq : çiçək
- ç) Qol : mənsəb

4. Vakuum : dolu

- a) Şüşə : kövrək
- b) Uçurum : dərin
- c) Buxar : quru
- ç) Vulkan : sönmüş

5. Növ : rəngarənglik

- a) Səs : həmahənglik
- b) Rəng : spektr
- c) Heroqlif : əlifba
- ç) Fikir : konsensus

6. Sadələhv : etimadsızlıq

- a) Cəsur olmaq
- b) Xainlik
- c) Düşmənçilik
- ç) Dərdə şəriklik

Amansız :

7. Tanış oldu : dostlaşdı

- a) İşıqlandı
- b) Dan yeri qızardı
- c) Qaranlıqlaşdı
- ç) Gecə düşdü

Qaranlıq düşdü :

8. Nəvazişkar : ikiüzlü

- a) Sərt
- b) İstehza edən
- c) Adekvat
- ç) Obyektiv

Tənqidi :

9. Söz : termin

- a) Səhə

Ərazi :

- b) Məkan
- c) Ətraf
- ç) Sərhəd

Cümlənin tamamlanması

Sizin söz və ifadələrin mənasını dərk etmək, cümlənin (yaxud bir neçə cümlənin) hissələri arasında məntiqi istiqamətləri ətraflı düşünmək qabiliyyətiniz bu blokdakı tapşırıqlar vasitəsi ilə yoxlanılır.

Bu istiqamətlər rəngarəngdir. Cümlənin bir hissəsi onun digər hissəsində ifadə olunmuş fikri şərh edə, konkretləşdirə, inkar və s. edə bilər. Cümlənin (yaxud cümlələrin) hissələrinin qarşılıqlı istiqamətini düşünərkən bağlayıcılara (çünki, ancaq, buna görə...) və əlavə edilmiş sözlərə (məsələn, aydındır ki, beləliklə...) xüsusi diqqət yetirin, çünki cümlənin hissələrinin qarşılıqlı əlaqəsi onların mənasını müəyyən edir. Bu cür sözlərə həm cümlənin özündə, həm də cavabın variantında rast gəlmək olar.

Mətnə cümlənin tamamlanması blokundakı tapşırıqları bu cür təlimat müşayiət edir:

Verilən cümlədə bir neçə söz buraxılmışdır. Buraxılmış sözlər cümlədə xətlərlə göstərilmişdir. Bir xətt bəzən bir, bəzən də bir neçə sözü göstərir.

Ehtimal olunan cavabların hər bir variantı hissələri bir-biri ilə xətlərlə (/) ayrılmış sözlər qrupunu əhatə edir. Cavabın elə variantını seçin ki, onun hər bir hissəsinin ardıcılıqla düzülməsi buraxılmış müvafiq yerlərə fikir etibarilə biza düzgün cümlə versin.

Nümunələr və şərhlər

1. Qəribədir, ancaq koqnitik dissonans nəzəriyyəsinə əsasən, psixoloji eksperimentin iştirakçısı üçün hər hansı hadisəyə qarşı _____ bu məbləği _____ deyil, _____ mümkündür.

- a) mənfi əhval-ruhiyyənin yaradılması / artırmaqla / onun üçün ödənilən əmək haqqını iki qat artırmaqla
- b) müsbət əhval-ruhiyyənin yaradılması / artırmaqla / onun üçün ödənilən əmək haqqını azaltmaqla
- c) mənfi əhval-ruhiyyənin dəyişdirilməsi / azaltmaqla / görülmüş işin ödənilməsinə yarıya endirməklə
- ç) müsbət əhval-ruhiyyənin dəyişdirilməsi / açıq-aydın artırmaqla / görülmüş işin ödəncini artırmaqla

a) Qəribədir, ancaq koqnitik dissonans nəzəriyyəsinə əsasən, psixoloji eksperimentin iştirakçısı üçün hər hansı hadisəyə qarşı mənfi əhval-ruhiyyənin yaradılması bu məbləği artırmaqla deyil, onun üçün ödənilən əmək haqqını iki qat artırmaqla mümkündür.

“Qəribədir” sözü göstərir ki, cümlədə qeyri-adi, inanılmaz fakt barədə söhbət getməlidir. Sonra başa düşürük ki, psixoloji eksperimentin iştirakçısı üçün hər hansı hadisəyə qarşı mənfi əhval-ruhiyyənin yaradılması onun əmək haqqını iki qat artırmaq yolu ilə mümkündür. Bu, **həqiqətən** qəribə ola bilər, çünki əmək haqqının iki qat artırılması, adətən **mənfi deyil, müsbət əhval-ruhiyyənin yaradılmasının əsasıdır.** “**Deyil**” sözü bizdə belə bir intizar yaradır ki, onun ardınca “iki qat artırmağa” ifadəsinin ardınca əks mənalı feil gəlməlidir. Bu isə belə deyildir. **Məbləğin artırılması** və onun “**iki qat artırılması**” **qarşılıqlı surətdə uyğun gələn** anlayışlardır. Beləliklə, cavabın bu variantı düzgün deyildir.

b) Qəribədir, ancaq koqnitik dissonans nəzəriyyəsinə əsasən, psixoloji eksperimentin iştirakçısı üçün hər hansı hadisəyə qarşı müsbət əhval-ruhiyyənin yaradılması bu məbləği artırmaqla deyil, onun üçün ödənilən əmək haqqını azaltmaqla mümkündür.

“Qəribədir” sözü bizdə belə bir intizar yaradır ki, cümlədə paradoksal, heyrətamiz faktın adı çəkiləcəkdir. Sonra başa düşürük ki, psixoloji eksperimentin iştirakçısı üçün hər hansı hadisəyə qarşı müsbət əhval-ruhiyyənin yaradılması onun əmək haqqını azaltmaqla mümkündür ki, bu da həqiqətən, qəribə ola bilər. Buna görə də cümlənin bu hissəsi məntiqi baxımdan tamamilə düzgündür. “Devil” sözündən sonra qaydaya görə “azaltmaqla” sözünə əks mənalı feil gəlməlidir. Həqiqətən, bu söz “artırmaq” feilidir. Beləliklə cümlədə fikir düzgün formalaşdırılmışdır. Belə ki, cavabın bu variantı düzgündür.

c) Qəribədir, ancaq koqnitik dissonans nəzəriyyəsinə əsasən, psixoloji eksperimentin iştirakçısı üçün hər hansı hadisəyə qarşı mənfi əhval-ruhiyyənin dəyişdirilməsi bu məbləği azaltmaqla deyil, görülmüş işin ödənilməsinə yarıya endirməklə mümkündür.

“Qəribədir” sözü göstərir ki, cümlədə qeyri-təbii fakt göstərilmişdir. Sonra başa düşürük ki, psixoloji eksperimentin iştirakçısı üçün hər hansı hadisəyə qarşı mənfi əhval-ruhiyyənin dəyişdirilməsi (məs., müsbət əhval-ruhiyyənin yaradılması) onun əmək haqqını yarıya endirməklə mümkündür ki, bu da yəqin ki, həqiqətən, qəribədir. Buna görə də cümlənin bu hissəsi məntiqi baxımdan tamamilə düzgündür. “Devil” sözündən sonra qaydaya görə “yarıya endirmə” ifadəsinin ardınca əks mənalı feil gəlməlidir. Bu isə belə deyildir, çünki yarıya endirmək dedikdə, azaltmaq nəzərdə tutulur. Beləliklə, cavabın bu variantı düzgün deyildir.

ç) Qəribədir, ancaq koqnitik dissonans nəzəriyyəsinə əsasən, psixoloji eksperimentin iştirakçısı üçün hər hansı hadisəyə qarşı müsbət əhval-ruhiyyənin dəyişdirilməsi bu məbləği açıq-açıq artırmaqla deyil, görülmüş işin ödəncini artırmaqla mümkündür.

“Qəribədir” sözü göstərir ki, cümlədə qeyri-təbii fakt barədə söhbət gedəcəkdir. Sonra başa düşürük ki, psixoloji eksperimentin iştirakçısı üçün hər hansı hadisəyə qarşı müsbət əhval-ruhiyyənin dəyişdirilməsi (məs., mənfi əhval-ruhiyyənin yaradılması) onun gördüyü işin ödəncini artırmaqla mümkündür ki, bu da yəqin ki, həqiqətən, qəribədir. Buna görə də cümlənin bu hissəsi məntiqi baxımdan tamamilə düzgündür. “Devil” sözünün ardınca qaydaya görə “artırmağa” əks mənalı feil gəlməlidir. Bu isə belə deyildir, çünki “artırmaq” və “əlavə etmək” eyni məzmunlu anlayışlardır. Beləliklə, cavabın bu variantı düzgün deyildir.

2. Subyekt və obyekt əslində qarşılıqlı əlaqədar olan anlayışlardır: birinci kimin nə iş gördüyünü yaxud nəyi dərk etdiyini, ikinci isə birincinin nə iş gördüyünü yaxud nə düşündüyünü əks etdirir. Beləliklə, subyekt və obyekt müəyyən dərəcədə _____ və _____ bu _____, məsələn, sanki mütəfəkkir və onun idrak predmeti kimi özünü dərk etmə zamanı _____ çevrilir.

- a) bir-birinə qarşı durur / buna baxmayaraq, / qarşıdurma / eyniliyə
- b) bir-biri ilə görüşür / məhz buna görə də / görüş / bir-birini rədd edən qarşıdurmaya
- c) bir-birinə qarşı durur / ancaq, bəzən / qarşıdurma / eyniliyə
- ç) bir-biri ilə görüşür / buna müvafiq olaraq / görüş / qarşıdurmaya

Cavabın hər bir variantını müzakirə etməzdən əvvəl qeyd edək ki, burada üç cümlə təqdim olunur: birincidə subyekt və obyekt məfhumları şərh edilmişdir. «Beləliklə» bağlayıcısı göstərir ki, ikinci cümlədə birinci cümlə ilə əlaqədar nəticə verilməlidir.

a) Subyekt və obyekt əslində bir-biri ilə əlaqə yaradan anlayışlardır: birinci kimin nə iş gördüyünü yaxud nəyi dərk etdiyini, ikinci isə birincinin nə iş gördüyünü yaxud nə dərk etdiyini əks etdirir. Beləliklə, subyekt və obyekt müəyyən dərəcədə bir-birinə qarşı durur və buna

baxmayaraq, bu qarşıdurma, məsələn, sanki mütəfəkkir və onun idrak predmeti kimi, özünü dərk etmə zamanı eyniliyə çevrilir.

İkinci cümlədə deyilir ki, subyekt və obyekt hətta bir-birinə qarşı durur (bu onların təyinatından irəli gəlir). «Buna baxmayaraq» söz birləşməsində üçüncü cümlədə əks fikir olması nəzərdə tutulur. Həqiqətən, bu cümləyə əsasən, özünü dərk edərkən subyektlə obyektin qarşıdurması eyniliyə çevrilir. Ancaq aydındır ki, üçüncü cümlədə əks mülahizə yürüdüldür, çünki əgər özünü dərk edərkən subyektlə obyektin qarşıdurması eyniliyə çevrilirsə, onların bir-birini rədd etməsi mümkün deyildir.

b) Subyekt və obyekt əslində bir-biri ilə əlaqə yaradan anlayışlardır: birinci kimin nə iş gördüyünü yaxud nəyi dərk etdiyini, ikinci isə birincinin nə iş gördüyünü yaxud nə dərk etdiyini əks etdirir. Beləliklə, subyekt və obyekt müəyyən dərəcədə bir-biri ilə görüşür və məhz buna görə də bu görüş, məsələn, sanki mütəfəkkir və onun idrak predmeti kimi, özünü dərk etmə zamanı bir-birini rədd edən qarşıdurmaya çevrilir.

İkinci cümlədə deyilir ki, subyekt və obyekt müəyyən dərəcədə bir-biri ilə görüşür. Bu fikir isə subyektlə obyektin birinci cümlədə verilmiş qarşılıqlı münasibətlərinin müəyyənləşdirilməsindən irəli gəlir. «Məhz buna görə də» bağlayıcı sözləri göstərir ki, ikinci cümlədə üçüncü cümlədə əks etdirilmiş faktın səbəbi göstərməlidir. İkinci və üçüncü cümlələr aşağıdakı kimi oxunur: subyekt və obyekt bir-biri ilə görüşdükələrindən, bu görüş qarşıdurmaya çevrilir. Bu, fikir baxımından qeyri-düzgün deyilmişdir. Bununla yanaşı, özünü dərk edərkən subyekt və onun dərk etdiyi obyekt bir-birinə uyğun gəlir. Buna görə də onların bir-birini rədd etmələri mümkün deyildir.

c) Subyekt və obyekt əslində bir-biri ilə əlaqə yaradan anlayışlardır: birinci kimin nə iş gördüyünü yaxud nəyi dərk etdiyini, ikinci isə birincinin nə iş gördüyünü yaxud nə dərk etdiyini əks etdirir. Beləliklə, subyekt və obyekt müəyyən dərəcədə bir-birinə qarşı durur və ancaq bəzən bu qarşıdurma, məsələn, sanki mütəfəkkir və onun idrak predmeti kimi, özünü dərk etmə zamanı eyniliyə çevrilir.

İkinci cümlədə deyilir ki, subyekt və obyekt müəyyən dərəcədə bir-birinə qarşı durur (bu onların təyinatından irəli gəlir). «Ancaq» bağlayıcısı ilə üçüncü cümlədə elə bir fikir yaxud faktın xatırlanması nəzərdə tutulur ki, bütün əvvəlki mühakimələrlə qarşı-qarşıya dursun. Bu cümlədən aydın olur ki, özünü dərk edərkən subyekt və obyekt bir-biri ilə görüşür və onların qarşıdurması eyniliyə çevrilir. Hər üç cümlə fikir etibarilə bir-birinə uyğun gəlir.

ç) Subyekt və obyekt əslində bir-biri ilə əlaqə yaradan anlayışlardır: birinci kimin nə iş gördüyünü yaxud nəyi dərk etdiyini, ikinci isə birincinin nə iş gördüyünü yaxud nə dərk etdiyini əks etdirir. Beləliklə, subyekt və obyekt müəyyən dərəcədə bir-biri ilə görüşür və buna müvafiq olaraq bu görüş, məsələn, sanki mütəfəkkir və onun idrak predmeti kimi, özünü dərk etmə zamanı qarşıdurmaya çevrilir.

İkinci cümlədə deyilir ki, subyekt və obyekt müəyyən dərəcədə bir-biri ilə görüşür. Bu fikir isə bilavasitə subyekt və obyektin birinci cümlədə verilmiş təyinatındakı qarşılıqlı münasibətlərindən irəli gəlir. «Müvafiq olaraq» bağlayıcısı ilə üçüncü cümlənin fikir etibarilə birinci və ikinci cümlələrə uyğun gəlməsi nəzərdə tutulur, lakin o fikir etibarilə birinciyə (burada subyekt və obyektin görüşü barədə söhbət getmir) zidd olmaqla yanaşı, həmçinin öz-özlüyündə düzgün deyildir – özünü dərk etmə zamanı subyekt və onun dərk etdiyi obyekt bir-birinə uyğun gəlir, buna görə də onların görüşünün qarşıdurmaya çevrilməsi mümkün deyildir.

Beləliklə, (c) cavabı düzgündür.

3. Uilyam Turner tez-tez dumanlı Londonun yağış yağmış küçələrinin rəsmini çəkirdi. Oskar Uayld təsdiq edirdi ki, _____. Bu _____ incəsənətin təsirliliyi ideyası baş qaldırır. _____ və _____.

a) Turnerin rəsmini Londonun dumanı yaratmışdır / qiymətləndirmədə / İncəsənətin təsirliliyinə aləmin rəngarəngliyi səbəb olur / aləmi görmək qaydasını yaratmışdır

b) Londonun dumanını Turnerin rəsmi yaratmışdır / paradoksal sübutda / İncəsənətin təsirliliyinə aləmin rəngarəngliyi səbəb olur / gözəlliyi dərk edən göz, səslərin həmahəngliyini duyan qulaq yaradır

c) Turnerin rəsmini Londonun dumanı yaratmışdır / qiymətləndirmədə / İncəsənət aləmin görülməsi qaydasını formalaşdırır / aləmin rəngarəngliyini mükəmməl əks etdirə bilmir

ç) Londonun dumanını Turnerin rəsmi yaratmışdır / paradoksal sübutda / İncəsənət aləmin görülməsi qaydasını formalaşdırır / gözəlliyi dərk edən göz, səslərin həmahəngliyini duyan qulaq yaradır

a) *Uilyam Turner tez-tez dumanlı Londonun yağış yağmış küçələrinin rəsmini çəkirdi. Oskar Uayld təsdiq edirdi ki, Turnerin rəsmini Londonun dumanı yaratmışdır. Bu qiymətləndirmədə incəsənətin təsirliliyi ideyası baş qaldırır. İncəsənətin təsirliliyinə aləmin rəngarəngliyi səbəb olur və aləmi görmək qaydasını yaratmışdır.*

Cavabın bu variantında ikinci və üçüncü cümlələr fikir baxımından bir-birinə ziddir - əgər Turnerin rəsmini Londonun dumanı yaratmışdırsa, bu təqdirdə qiymətləndirmədə **incəsənətin təsirliliyi** deyil, **aləmin, təbiətin təsirliliyi ideyası** görünür.

Birinci və ikinci qüsurlarda yerinə qoyulmalı olan sözlər qrupu (yaxud söz) cavabın bu variantında verilmişdir və fikir baxımından qarşıdurmaya səbəb olur.

Cavabın (c) variantında da təkrar olunur. Beləliklə (c) cavabı da düzgün deyildir.

b) *Uilyam Turner tez-tez dumanlı Londonun yağış yağmış küçələrinin rəsmini çəkirdi. Oskar Uayld təsdiq edirdi ki, Londonun dumanını Turnerin rəsmi yaratmışdır. Bu paradoksal sübutda incəsənətin təsirliliyi ideyası baş qaldırır. İncəsənətin təsirliliyinə aləmin rəngarəngliyi səbəb olur və gözəlliyi dərk edən göz, səslərin həmahəngliyini duyan qulaq yaradır.*

Cavabın bu variantında üçüncü və dördüncü cümlələr fikir baxımından bir-birinə ziddir - əgər **Londonun dumanını Turnerin rəsmi yaratmış**, yaxud **incəsənətin təsirliliyi ideyası** qeyd edilmişdirsə, bu təqdirdə aləmin rəngarəngliyi **incəsənətin təsirliliyinə səbəb** ola bilməz, əksinə, bu paradoksal sübuta əsasən, aləmin rəngarəngliyini incəsənət yaratmalıdır.

ç) *Uilyam Turner tez-tez dumanlı Londonun yağış yağmış küçələrinin rəsmini çəkirdi. Oskar Uayld təsdiq edirdi ki, Londonun dumanını Turnerin rəsmi yaratmışdır. Bu paradoksal sübutda incəsənətin təsirliliyi ideyası baş qaldırır. İncəsənət aləmin görülməsi qaydasını formalaşdırır və gözəlliyi dərk edən göz, səslərin həmahəngliyini duyan qulaq yaradır.*

Cavabın bu variantında cümlələr (yaxud cümlənin hissələri) fikir baxımından bir-birinə uyğun gəlir (zidd deyildir) - **Londonun dumanını Turnerin rəsmi yaratmışdır** (və bu doğrudan da paradoksal sübutdur) sübutunda **incəsənətin təsirliliyi ideyası** açıq-aydın görünür. Aşağıdakı qiymətləndirmə də bu ideyaya uyğun gəlir - **incəsənət aləmin görülməsi qaydasını formalaşdırır** və gözəlliyi dərk edən göz, səslərin həmahəngliyini duyan qulaq yaradır.

Beləliklə, düzgün cavab (ç)-dir.

4. “Sadə” sözündə hissələrin qeyri-mövcudluğu nəzərdə tutulur. _____ , demək olar ki, _____ , hər bir cəmiyyəti sadə cəmiyyət _____ ; o nəinki yalnız hazırda _____ seqmentə çatdırılmışdır, həmçinin ona qədər mövcud olan seqmentin _____ .

a) Beləliklə / özündən başqa sadə cəmiyyətləri əhatə etməyən / adlandıra bilərik / yeganə / heç bir əlamətini əhatə etmir

b) Buna baxmayaraq / özündən başqa sadə cəmiyyətləri əhatə etməyən / adlandırmaq mümkündür / yeganə / heç bir əlamətini əhatə etmir

c) Buna baxmayaraq / özündən başqa sadə cəmiyyətləri əhatə edən / adlandırmaq mümkün deyildir / bir neçə / danılmaz əlamətlərini əhatə edir

ç) Beləliklə / özündən başqa sadə cəmiyyətləri əhatə edən / adlandıra bilərik / bir neçə / danılmaz əlamətlərini əhatə edir

Tapşırığın birinci cümləsində “sadə” sözünün eyni cür izahı verilmişdir. İkinci cümlə isə bu sözün tədbiqinə aiddir. Cavabın hər bir variantını müzakirə edək:

a) “Sadə” sözündə hissələrin qeyri-mövcudluğu nəzərdə tutulur. Beləliklə, demək olar ki, özündən başqa sadə cəmiyyətləri əhatə etməyən, hər bir cəmiyyəti sadə cəmiyyət adlandıra bilərik; o nəinki yalnız hazırda yeganə seqmentə çatdırılmışdır, həmçinin ona qədər mövcud olan seqmentin heç bir əlamətini əhatə etmir.

Cavabın bu variantında ikinci cümlə əlaqələndirici “beləliklə” sözü ilə başlanır. Bu göstərir ki, sonrakı fikir birinci cümlədə verilən izaha uyğun olmalıdır. Həqiqətən, əgər **sadə hissələrin qeyri-mövcudluğu nəzərdə tutulursa**, bu təqdirdə özündən başqa sadə cəmiyyətləri əhatə etməyən və **hazırda yeganə seqmentə** (seqment – hissə) **çatdırılmış** və **ona qədər mövcud olan seqmentin heç bir əlamətini əhatə etməyən hər bir cəmiyyəti sadə adlandırma**lıq. Beləliklə, düzgün cavab (a)-dır.

b) “Sadə” sözündə hissələrin qeyri-mövcudluğu nəzərdə tutulur. Buna baxmayaraq, demək olar ki, özündən başqa sadə cəmiyyətləri əhatə etməyən, hər bir cəmiyyəti sadə cəmiyyət adlandırmaq mümkündür; o nəinki yalnız hazırda yeganə seqmentə çatdırılmışdır, həmçinin ona qədər mövcud olan seqmentin heç bir əlamətini əhatə etmir.

“Buna baxmayaraq” birləşdirici sözləri: “**Sadə**” sözündə **hissələrin qeyri-mövcudluğu nəzərdə tutulursa**, bu təqdirdə **özündən başqa sadə cəmiyyətləri əhatə etməyən cəmiyyəti sadə cəmiyyət adlandırmaq mümkündür** və s. Bu cümlələr fikir baxımından bir-birinə uyğundur. Buna görə də onları əlaqələndirmək üçün “buna baxmayaraq” sözlərindən deyil, “buna görə də”, “beləliklə”, “müvafiq olaraq” sözlərindən istifadə etmək mümkündür.

c) “Sadə” sözündə hissələrin qeyri-mövcudluğu nəzərdə tutulur. Buna baxmayaraq, demək olar ki, özündən başqa sadə cəmiyyətləri əhatə edən, hər bir cəmiyyəti sadə cəmiyyət adlandırmaq mümkün deyildir; o nəinki yalnız hazırda bir neçə seqmentə çatdırılmışdır, həmçinin ona qədər mövcud olan seqmentin danılmaz əlamətlərini əhatə edir.

Cavabın bu variantında da birinci cümlə ikinci cümlə ilə “buna baxmayaraq” sözləri ilə əlaqələndirilir. Bu göstərir ki, sonra söylənən fikir “sadə” sözünün izahına zidd olmalıdır. Lakin ikinci cümlədə ifadə olunan fikir bu izaha uyğundur: Sadə hissələrin qeyri-mövcudluğunda onun digər cəmiyyətləri yaxud seqmenti əhatə edən cəmiyyət yaxud adlandırılmasının **qeyri-mümkün** olduğu nəzərdə tutulur. Buna görə də bu iki cümlənin “buna baxmayaraq” sözləri ilə əlaqələndirilməsi düzgün deyildir.

ç) “Sadə” sözündə hissələrin qeyri-mövcudluğu nəzərdə tutulur. Beləliklə, demək olar ki, özündən başqa sadə cəmiyyətləri əhatə edən, hər bir cəmiyyəti sadə cəmiyyət adlandıra bilərik; o nəinki yalnız hazırda bir neçə seqmentə çatdırılmışdır, həmçinin ona qədər mövcud olan seqmentin danılmaz əlamətlərini əhatə edir.

Cavabın bu variantında birinci cümlə ikinci cümlə ilə “beləliklə” sözü ilə əlaqələndirildiyindən, ikinci cümlədə ifadə edilən fikir “sadə” sözünün izahına uyğun gəlməlidir. Başqa cəmiyyətləri yaxud seqmenti **əhatə etməyən** cəmiyyəti sadə adlandırmaq olar (yaxud **lazımdır**). İkinci cümlədə isə əks fikir söylənmişdir - **özündən başqa sadə cəmiyyətləri əhatə edən, hazırda bir neçə seqmentə çatdırılmaqla yanaşı, həmçinin ona qədər mövcud olan seqmentin danılmaz əlamətlərini əhatə edən hər bir cəmiyyəti sadə adlandırmalıyıq.**

Cümlənin tamamlanması üçün ümumi tövsiyələr

- Cümləni tamamlayarkən cavabın hər bir variantını yoxlayın və yalnız bundan sonra seçim edin;
- Nəzərə alın ki, cümlədə hər xəttin əvəzinə cavabın bu və ya digər variantının ayrıca hissəsini yazmalısınız. Bu hissə bir yaxud bir neçə sözdən ibarət ola bilər;
- Ehtimal olunan cavablardan hissələrini cümləyə daxil etməklə düzgün fikir alınan variant seçsəniz, tamamlanmış cümlənin məzmunu həqiqətə uyğun olmadıqda, yaxud siz onunla razılaşmadıqda da bu variantı düzgün cavab saymalısınız.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

1. _____ bəşər tarixindən də məlumdur. _____ mədəni inkişaf barədə danışarkən hökmən _____ xalqın mədəni həyatını nəzərə almalıyıq.
a) bir çox mədəniyyətin mövcud olmadığı / buna görə də / bir çox fərqli
b) yalnız bir konkret mədəniyyətin mövcud olduğu / buna baxmayaraq / yalnız hər hansı bir
c) yalnız bir universal mədəniyyətin mövcud olmadığı / buna görə də / hər hansı konkret
ç) bir çox mədəniyyətin mövcud olduğu / buna baxmayaraq / bir çox müxtəlif
2. Çay qurunun müxtəlif hissəsini bir-birindən ayırır. Bundan daha çox onları dəniz ayırır və buna görə də suyu bölüşdürən amil saymağa adət etmişik. _____ insanlar üçün _____. Bölüşdürücü ancaq _____. Məsələn, Aralıq dənizi ancaq ona görə antik dünyanın mərkəzi _____ ki, _____.
a) ancaq / sudan yaxınlaşdırıcı heç nə yoxdur / dağlıqdır / oldu / o dəniz idi
b) ancaq / sudan uzaqlaşdırıcı heç nə yoxdur / dağlıqdır / ola bilmədi / o dəniz idi
c) bununla yanaşı / qurudan yaxınlaşdırıcı heç nə yoxdur / sudur / oldu / bir çox adaları kontinental Yunanıstanla birləşdirdi
ç) bununla yanaşı / quru kimi uzaqlaşdırıcı heç nə yoxdur / sudur / ola bilmədi / bir çox adaları kontinental Yunanıstanla birləşdirdi
3. _____ bir çox insanlar eyni təbii şəraitdə yaşamaq istəyirdilər, onların mənəvi aləmi _____ təsəvvürə görə bir-biri ilə _____ mənəfi ilə qidalanırdı. _____ bir qayda olaraq bir-birinin daxili aləminə nüfuz etməyə _____.
a) çünki / eyni / qohumlaşır, oxşar / bu mənəvi birlik / zəmin yaradır
b) buna baxmayaraq ki, / fərqli / qarşı-qarşıya durur, bir-birinə zidd / bu mənəvi qarşıdurma / imkan yaradır
c) buna baxmayaraq ki, / eyni / qohumlaşır, oxşar / bu mənəvi birlik / zəmin yaradır
ç) çünki / fərqli / qarşı-qarşıya durur, bir-birinə zidd / bu mənəvi qarşıdurma / imkan vermir
4. _____, bunu _____ bizim üçün vacib deyildir. Bu gün _____, maraqlısı məhz odur ki, _____ bu qədər ilhama necə malik idilər.
a) şairlər ilhamın mövcudluğuna inanırdılar ya yox / müəyyən etmək / qarşımızda ilhamın mövcud olub-olmaması məsələsi durmadığı halda / tamamilə real varlıqlar
b) ilham yaradıcılığa səbəb olur ya yox / müzakirə etmək / qarşımızda onların incəsənətdə təyinatı məsələsi durur / mövcud olmayan varlıqlar
c) ilham yaradıcılığa səbəb olur ya yox / müəyyən etmək / qarşımızda artıq onların incəsənətdə təyinatı məsələsi durmur / tamamilə real varlıqlar
ç) ilham mövcuddur ya yox / müzakirə etmək / onların mövcud olmadığını bildiyimiz halda / mövcud olmayan varlıqlar

Məntiq

Mövcud göstəricilər (ilkin şərtlər) əsasında düzgün nəticə* çıxarmaq və əsaslandırmaq, həmçinin müəyyən faktları izah etmək üçün təklif olunan ehtimalların qiymətləndirilməsi qabiliyyəti məntiq blokundakı tapşırıqlarla yoxlanılır.

Testdə məntiq blokunun tapşırıqlarını bu cür təlimat müşayiət edir:

Bu cür təlimatlar əvvəlki göstəricilər və çıxarılmalı nəticələr baxımından bir-birindən fərqlənir. Buna görə də hər bir tapşırığı müşayiət edən suala xüsusi diqqət yetirin və verilən variantlardan müvafiq cavabı seçin.

Göstəricilərin çertyoj və diaqram formasında əks etdirilməsi bəzi suallara cavab verilməsini asanlaşdırır.

Məntiq blokunda üç tipli tapşırıq vardır:

1. Obyektlər qrupu (çoxluqlar), həmçinin kəmiyyətlər arasında istiqamətlərə aid olan tapşırıqlar;

2. Əsas diqqətin obyektlər arasındakı məkan istiqamətinə yönəldildiyi tapşırıqlar;

3. Müəyyən şərtlər nəzərə alınmaqla artıq nəticələr çıxarılmış və ehtimallar ifadə edilmiş və onları təsdiq yaxud rədd edən / pozan dəlillərin oxşadılması lazım olan tapşırıqlar.

Tapşırıqlarda göstəricilər müddəalar (ilkin şərtlər) halında verilmişdir. Müddəalarda verilmiş obyektlərə müəyyən xüsusiyyətlər əlavə edilir. Məs: bütün limonlar sarıdır. Bu halda limon obyekt, sarı isə xüsusiyyətdir. Xüsusiyyətlər çox rəngarəngdir. Məs: “ucadır”, “Çiyələyi sevir”, “teatra gedir”, “ücadan hürür” və s.

Tapşırıqlarda sizə bəzən həqiqətə uyğun olmayan, yanlış göstəricilər rast gələcəkdir. Məs: “ancaq zürafənin qanadları vardır”, yaxud “hər bir qəmli insan gülür”. Ancaq sizin vəzifəniz gerçəkliyə daha çox oxşayan cavabı deyil, məntiqi sürətdə ilkin şərtədən irəli gələn yeganə cavabı tapmaqdır. Buna görə də tapşırığa əməl edərkən tapşırıq şərtində verilən vəziyyətlə əlaqədar olan təcrübənizə və biliyinizə əsaslanmayın; yalnız tapşırığın göstəricilərinə (ilkin şərtlərə) əsaslanaraq məntiqi mühakimə yürüdün, sonra isə cavabı seçin.

Nümunələr və şərhlər

1. Verilir:

- Parıldayan hər şey qızıl deyildir.

Aşağıda sadalananlardan hansı müddəanın məzmunu verilən müddəanın eynidir?

- a) Elə qızıl vardır ki, parıldamır
- b) Qızıl olmayan şey parıldamaz
- c) Parıldayan bəzi şeylər qızıl deyildir
- ç) Parıldayan nə varsa qızıl deyildir

Bu müddədəda obyektlərin iki qrupundan söhbət gedir: 1. Parıldayan hər şey və 2. Qızıl olan hər şey.

Müddəaya əsasən, bu qruplar arasında aşağıdakı əlaqə vardır: birinci qrupa (parıldayan obyektlərə) elə obyektlər (heç olmazsa biri) daxildir ki, ikinci qrupa (qızıl obyektlərə) məxsus deyildir, yaxud birinci qrupa məxsus olan və ikinci qrupa (parıldayan obyektlərə) məxsus olmayan heç olmazsa bir obyekt vardır və ikinci (qızıl obyektlər) qrupa daxil deyildir.

Tapşırığa əməl etmək üçün cavabın hər bir variantını müzakirə edək:

* Topluda istifadə olunmuş anlayışlar – göstərici və nəticə - elmi terminologiyada ilkin şərtə və rəyə uyğun gəlir

a) *Elə qızıl vardır ki, parıldamır*

Bu müddədə deyilir ki, elə obyekt vardır ki, qızıl obyektlər qrupuna daxildir və parıldayan obyektlər qrupuna daxil deyildir. Bu isə tapşırıqda verilən müddəanın məzmunundan fərqlənir və müvafiq olaraq cavabın bu variantı düzgün deyildir.

b) *Qızıl olmayan şey parıldamaz*

Bu müddəaya əsasən, əgər obyekt qızıl obyektlər qrupuna daxil deyildirsə, parıldayan obyektlər qrupuna da daxil deyildir. Bu o deməkdir ki, parıldayan hər şey qızıldır. Bu, tapşırıqda verilən müddəaya ziddir. Müvafiq olaraq, cavabın bu variantı düzgün deyildir.

c) *Parıldayan bəzi şeylər qızıl deyildir*

Bu müddədə deyilir ki, elə obyektlər (heç olmazsa bir obyekt) vardır ki, parıldayır, ancaq qızıl deyildir, yaxud parıldayan obyektlər qrupuna elə obyektlər daxildir ki, (heç olmazsa bir obyekt) qızıl obyektlər qrupuna məxsus deyildir. Bu isə tapşırıqda verilən müddəanın məzmununun eynidir və müvafiq olaraq cavabın bu variantı düzgündür.

ç) *Parıldayan nə varsa qızıl deyildir*

Bu müddədə deyilir ki, əgər obyekt parıldayan obyektlər qrupuna daxildirsə, o qızıl obyektlər qrupuna daxil deyildir, yaxud birinci və ikinci qrupların heç bir ümumi obyektə yoxdur. Lakin bu o demək deyildir ki, bu qrupların ümumi obyektə yoxdur. Müvafiq olaraq bu müddəanın məzmunu verilən müddəanın məzmunundan fərqlənir, cavabın bu variantı düzgün deyildir.

2. Verilir:

- Qara saçlı hər bir oğlan cins geymişdir
- Cins geymiş hər bir oğlan yaxud qız gitarada çalır

Tutaq ki, bu iki müddəə həqiqidir. Onlardan hökmən hansı nəticə çıxarmaq olar?

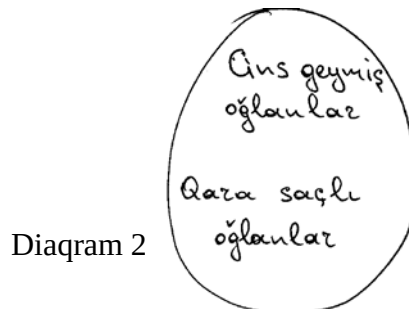
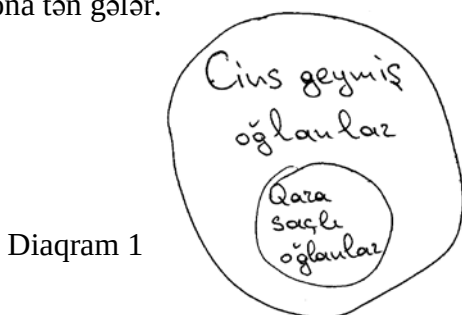
- a) Gitarada çalan oğlanların saçları qarıdır
- b) Gitarada çalan qızlar cins geymişlər
- c) Qara saçlı oğlanlar gitarada çalırlar
- ç) Cins geyməmiş qızlar gitarada çalırlar

İlk növbədə ona diqqət yetirin ki, ikinci başlıca fikir əslində iki cümlənin vəhdətidir: “cins geymiş hər bir oğlan gitarada çalır” və “cins geymiş hər bir qız gitarada çalır”. Müvafiq olaraq tapşırıqda üç başlıca fikir vardır:

1. Qara saçlı hər bir oğlan cins geymişdir
2. Cins geymiş hər bir oğlan gitarada çalır
3. Cins geymiş hər bir qız gitarada çalır

Hər üç fikirdə və cavabın variantlarında obyektlərin sonrakı çoxluğundan: qara saçlı oğlanlardan, cins geymiş oğlanlardan, gitarada çalan oğlanlardan, cins geymiş qızlardan və gitarada çalan qızlardan söhbət gedir.

Birinci başlıca fikrə əsasən, əgər oğlanın saçları qarıdırsa, o hökmən cins geymişdir. Ancaq burada yalnız qara saçlı oğlanların yaxud başqalarının da cins geydikləri barədə heç nə deyilməmişdir. Əgər qara saçlı oğlanların və cins geymiş oğlanların miqdarını dairələrlə əks etdirsək, qara saçlı oğlanları göstərən dairə cinsli oğlanları göstərən dairənin içində daxil edilər, yaxud ona tən gələr.

Eynilə beləcə, ikinci başlıca fikrə əsasən, əgər oğlan cins geymişdirsə, o hökmən gitarada çalır. Ancaq burada yalnız cins geymiş oğlanların yaxud başqalarının da gitarada çaldıqları barədə heç nə deyilmir. Müvafiq olaraq gitarada çalan oğlanların miqdarını göstərən dairə cins geymiş oğlanların miqdarını göstərən dairəni əhatə etməli yaxud ona tən gəlməlidir. Birinci iki başlıca fikrə əsasən, oğlanlar üçün diaqram bu cür forma alacaqdır:

Diaqram 3

Yadda saxlamaq lazımdır ki, orta dairə kiçik dairəyə, böyük dairə isə orta dairəyə, yaxud hər üç dairə bir-birinə tən gələ bilər.

Qızlar üçün diaqram daha sadədir, çünki qızlara yalnız üçüncü başlıca fikir aiddir: cins geymiş hər bir qız gitarada çalır; eyni zamanda bu başlıca fikirdə cins geymiş qızlardan başqa digər qızların da gitara çalıb-çalmadıqları barədə heç nə deyilmir. Müvafiq olaraq diaqram bu formada olacaqdır:

Diaqram 4

Bu tapşırığın icrasında verilən hər üç hissənin müqayisə edilməsi və bunun əsasında nəticə çıxarılması nəzərdə tutulur.

Qurulmuş diaqramlar üzrə cavabların mümkün variantlarını müzakirə edək:

a) *Gitarada çalan oğlanların saçları qarıdır*

3-cü diaqramdan göründüyü kimi, gitarada çalan oğlanların miqdarı qara saçlı oğlanların miqdarından daha çox ola bilər. Qara saçlı bütün oğlanların gitarada çalmasına baxmayaraq, gitarada çalan hər bir oğlanın saçları qara olmaya bilər. Cavabın bu variantı düzgün deyildir.

b) *Gitarada çalan qızlar cins geymişlər*

4-cü diaqramdan göründüyü kimi, gitarada çalan qızların miqdarı cins geymiş qızların miqdarından daha çox ola bilər. Müvafiq olaraq gitarada çalan qızların cins geymələri vacib deyildir. Cavabın bu variantı da düzgün deyildir.

c) *Qara saçlı oğlanlar gitarada çalırlar*

3-cü diaqramdan göründüyü kimi, qara saçlı oğlanların dairəsi gitarada çalan oğlanların dairəsinə düşmüşdür. Deməli, hər bir qara saçlı oğlan hökmən gitarada çalır. Cavabın bu variantı düzgündür.

ç) *Cins geyməmiş qızlar gitarada çalırlar*

4-cü diaqramdan göründüyü kimi, gitarada çalan qızların miqdarı cins geymiş qızların miqdarından daha çox ola bilər. Müvafiq olaraq cins geymiş qızın gitarada çalması istisna olunmur. Cavabın bu variantı da düzgün deyildir.

3. İki müddəə verilir:

- Cıdır gözəl tamaşadır
- Ümumiyyətlə, at çapmaq gözəl tamaşadır

Beləliklə, nəticə çıxara bilərik:

Ərəb cinsli atların cıdırı gözəl tamaşadır

Bu nəticə:

- a) yalnız birlikdə iki müddəadan irəli gəlir
- b) ayrı-ayrılıqda hər müddəadan irəli gəlir
- c) yalnız hər hansı bir müddəadan irəli gəlir
- ç) verilən müddəalardan irəli gəlir

Birinci müddəaya əsasən, cıdır gözəl tamaşadır. Bu, ümumiyyətlə, hər cür cıdır aiddir. Buna görə də cıdırın xüsusi hadisə olması - *ərəb cinsli atların cıdırının gözəl tamaşa olmaması* qeyri-mümkündür. Beləliklə, nəticə - *ərəb cinsli atların cıdırının gözəl tamaşa olması* birinci müddəadan irəli gəlir.

İkinci müddəaya əsasən, ümumiyyətlə, atların səyirdilməsi gözəl tamaşadır. Cıdır atların səyirdilməsi (konkret məqsədlə - qalibi müəyyən etmək üçün) olduğundan, atların çoxluğunun isə ərəb atlarını da əhatə etdiyindən, ərəb atlarının cıdırı da gözəl tamaşadır. Beləliklə, yuxarıda çıxarılmış nəticə ikinci müddəadan da irəli gəlir.

Göründüyü kimi, tapşırıqda təqdim olunan nəticə həm birinci, həm də ikinci müddəadan (ayrı-ayrılıqda hər iki müddəadan) irəli gəlir. Əgər nəticə birinci yaxud ikinci müddəadan irəli gəlsə, o hər iki müddəadan da irəli gəlir, ancaq bu nəticəni çıxarmaq üçün hər iki müddəə zəruri deyildir. Müvafiq olaraq, (a) cavabı düzgün deyildir. Ona əsasən, bu nəticə **ancaq** birlikdə hər iki müddəadan irəli gəlir.

Beləliklə, düzgün cavab (b)-dir.

4. Rəfiqələr – Anna, Veriko, Tina və Liya masa ətrafında əyləşmişlər (hökmən ardıcılıq zəruri deyildir). Məlum olduğu kimi, onların arasında biri, hamıdan uca, biri – hamıdan ağıllı, biri – hamıdan şən, biri isə hamıdan təmkinlidir.

Həmçinin verilmişdir ki,:

- Tinanın bir tərəfində ən ağıllı rəfiqəsi, digər tərəfində isə Veriko əyləşmişdir
- Anna hamıdan şən olanla üzbəüz əyləşmişdir
- Veriko hamıdan şən deyildir

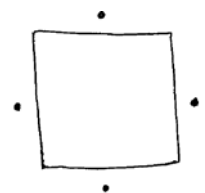
Qeyd olunan dörd xüsusiyyətdən Liya üçün hansı səciyyəvidir?

- a) Hamıdan uca
- b) Hamıdan ağıllı
- c) Hamıdan şən
- ç) Hamıdan təmkinli

Bu tapşırıqğa əməl etmək üçün əyani olaraq onda verilən şəraiti təsəvvür edək. Bunun üçün çertyojdan istifadə olunması məqsədyönlüdür.

Annanı, Verikonu, Tinanı və Liyanı sxematik olaraq nöqtələrlə qeyd edək.

Tapşırıqda Liya barədə heç nə deyilmədiyindən, digər personajlar haqqında mövcud olan məlumat əsasında onun xarakterini müəyyən etməyə səy göstərək.

Ümumiyyətlə, bu tipli tapşırıqlara əməl edərkən şübhəsiz düzgün olan göstəricilərin müəyyənləşdirilməsi və onlara əsaslanmaqla şübhəsiz düzgün nəticələr çıxarılması zəruridir.

Tapşırıqda ilk dəfə Tina barədə məlumat verilir, yaxud Tina bizim üçün ilk oriyentirdir. Buna görə də verilən dörd nöqtədən hər birini ona aid etmək olar.

Tapşırığa əsasən, Tinanın bir tərəfində ən ağıllı rəfiqəsi, digər tərəfində isə Veriko əyləşmişdir.

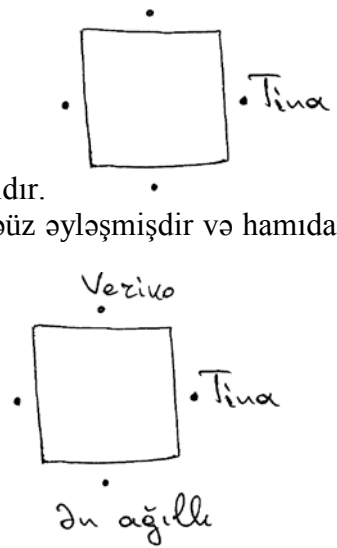
Beləliklə, dəqiq deyə bilərik ki, nə Veriko nə də Tina hamıdan ağıllıdır.

Tapşırıqda həmçinin verilmişdir ki, Anna hamıdan şən olanla üzbəüz əyləşmişdir və hamıdan şən olan Veriko deyildir.

Deməli, Anna Veriko ilə üzbəüz əyləşmişdir. Çertyojda isə görünür ki, ən ağıllı məhz Veriko ilə üzbəüz əyləşəndir.

Beləliklə, Anna hamıdan ağıllı deyildir.

Əgər hamıdan ağıllı nə Anna, nə Veriko, nə də Tinadırsa, deməli, hamıdan ağıllı Liya imiş. Beləliklə, düzgün cavab (b)-dir.

5. Dörd qutunun hərəsində bir qırmızı və bir yaşıl top vardır. Qutunun dördü də, dörd qırmızı və dörd yaşıl da 1, 2, 3 və 4 rəqəmləri ilə nömrələnmişdir. Hər qutunun və ona qoyulmuş iki topun nömrələri (yəni hər üç nömrə) bir-birindən fərqlənir. Bundan əlavə verilir:

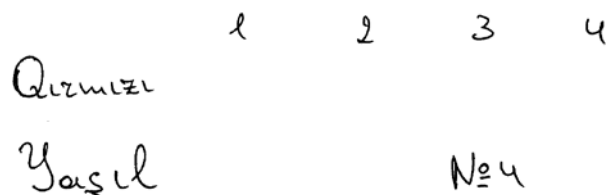
- 1 №-li qutuya qoyulmuş topun nömrəsi 2 №-li qutuya qoyulmuş yaşıl topun nömrəsinə uyğun gəlir
- 2 №-li qırmızı və 1 №-li yaşıl toplar eyni qutuya qoyulmuşdur
- 3 №-li qutuda 4 №-li yaşıl top vardır

Qutudakı qırmızı topların necə bölüşdürülməsi məsələnin şərtlərini təmin edir?

Qutular	№ 1	№ 2	№ 3	№ 4
a)	3	4	2	1
b)	3	4	1	2
c)	2	1	4	3
ç)	4	3	1	2

Məsələnin şərtlərini nəzərə almaqla qutudakı topları bölüşdürək. Bu işdə bizə göstəricilərin qrafik təsviri kömək edəcəkdir (nəzərə alın: aşağıda tapşırıqlara əməl etmək üçün lazımi addımları əks etdirən dörd sxem verilməsinə baxmayaraq, siz real surətdə tədriclə bir sxemi “doldurmalı” olacaqsınız).

Bölüşdürməyə sonuncu şərt üzrə başlayın, çünki burada 3 №-li qutuda 4 №-li topun olması birtərəfli deyilmişdir.

Tapşırığın birinci bəndinə əsasən, ikinci qutudakı yaşıl topun nömrəsi birinci qutudakı qırmızı topun nömrəsi ilə eynidir. Müvafiq olaraq, birinci və ikinci qutulara qoyulmuş topaların nömrələri nə 1-ci, nə də 2-ci qutuda ola bilməz (*hər qutunun və ona qoyulmuş iki topun nömrələri, deməli, hər üç nömrə bir-birindən fərqlənir*). Topların nömrələri 3 yaxud 4 ola bilər. Ancaq gördüyümüz kimi, № -li yaşıl top üçüncü qutudadır, deməli ikinci qutuda 3 №-li yaşıl top, birincidə isə 3 №-li qırmızı top olmalıdır.

	1	2	3	4
Qırmızı	№ 3			
Yaşıl		№ 3	№ 4	

Tapşırığın ikinci bəndindən aydın olur ki, qutulardan birinə 2 №-li qırmızı və 1 №-li yaşıl top qoyulmuşdur. Bu ancaq dördüncü qutu ola bilər, çünki qalanlarında qırmızı yaxud yaşıl topların nömrələrini artıq müəyyən etmişik.

	1	2	3	4
Qırmızı	№ 3			№ 2
Yaşıl		№ 3	№ 4	№ 1

İndi isə cədvəli “doldura” bilərik. Birinci qutuda 2 №-li yaşıl top, ikinci qutuda 4 №-li qırmızı top (çünki o üçüncüdəki 4 №-li topla birlikdə ola bilməzdi), üçüncü qutuda isə 1 №-li qırmızı top var imiş.

	1	2	3	4
Qırmızı	№ 3	№ 4	№ 1	№ 2
Yaşıl	№ 2	№ 3	№ 4	№ 1

Qutulardakı qırmızı topaların yerləşməsi (b) cavabda verilən yerləşməyə uyğun gəlir.

6. Turist A şəhərinə qonaq getdi və şəhərin küçələrinin təmizliyinə, yolun yüksək keyfiyyətli örtüyünə və təhlükəsiz şəraitə heyran qaldı. Bunun əksinə olaraq o tez-tez kütləvi informasiya vasitələrindən A şəhərində mövcud olan mürəkkəb kriminal vəziyyət, hərcmərclik və xarab olmuş yollar barədə məlumat alırdı.

Turist **kütləvi informasiya vasitələrinin A şəhəri barədə səhv məlumat yaydığını** ehtimal etdi.

Aşağıda sadalananlardan bu ehtimalı hansı fakt **sübhə altında qoyur?**

a) Turist A şəhərinin periferik məhəllələrdən fərqlənən, şəhər üçün qeyri-tipik surətdə qaydaya salınmış mərkəzi məhəlləsinə getmişdir

b) A şəhərinin bələdiyyə idarəsi şəhərin həm mərkəzi, həm də periferik məhəllələrində nümunəvi səliqəni və təmizliyi təmin edir

c) A şəhərinin polis xidməti şəhərin bütün küçələrinə tam nəzarət edir və müvafiq olaraq burada heç vaxt adamlara hücum edilmir

ç) Kütləvi informasiya vasitələri əsasən etibarsız mənbələrə əsaslanır və müvafiq olaraq səhv məlumat yayırlar

Tapşırığın şərtində deyilir ki, A şəhərinə getmiş turist burada gözlədiyinin əks mənzərəsi ilə rastlaşmışdır. O, kütləvi informasiya vasitələrindən bu şəhər barədə neqativ (mənfi) məlumat almışdı. Onun gördüyü real vəziyyət isə müsbət olmuşdur. Müvafiq olaraq turist A şəhəri barədə kütləvi informasiya vasitələrinin yaydığı məlumatı **səhv hesab edir.**

Tapşırığa əməl etmək üçün kütləvi informasiya vasitələrinə “bəraət qazandıran” yaxud onların yaydığı **məlumatın səhv olması** barədə turistin ehtimalını şübhə altında qoyan fakta və müvafiq olaraq şəhərdə mövcud vəziyyətin müsbət olması faktına müraciət edək.

Cavabın hər bir variantını müzakirə edək:

a) *Turist A şəhərinin periferik məhəllələrdən fərqlənən, şəhər üçün qeyri-tipik surətdə qaydaya salınmış mərkəzi məhəlləsinə getmişdir*

Cavabın bu variantına əsasən, turist şəhərin qeyri-tipik mərkəzi məhəlləsini görmüş və bunun əsasında bütün şəhər haqqında nəticə çıxarmışdır. Periferik məhəllələrdə isə vəziyyət başqa cürdür. Mərkəzi məhəllələrdən fərqli olaraq onlar qaydaya salınmamışdır. Beləliklə, kütləvi informasiya vasitələrinin şəhərdə mövcud olan xoşagəlməz şərait haqqında yaydığı məlumat həqiqətə uyğun ola bilər.

Gördüyümüz kimi, kütləvi informasiya vasitələri tərəfindən səhv məlumat yayılması barədə turistin ehtimalını məhz bu fakt şübhə altında qoyur.

Cavabın bu variantının düzgün olmasına baxmayaraq, cavabın yeganə düzgün cavabı olduğunu yəqin etmək üçün başqa variantları da müzakirə edək.

b) *A şəhərinin bələdiyyə idarəsi şəhərin həm mərkəzi, həm də periferik məhəllələrində nümunəvi səliqəni və təmizliyi təmin edir*

Cavabın bu variantı şəhərdə qaydanı təmin edən müəyyən idarəni göstərir və bununla şəhərin səliqəli olması kütləvi informasiya vasitələri tərəfindən səhv məlumat yayılması haqqında turistin ehtimalını şübhə altına salmır və daha da möhkəmləndirir. Müvafiq olaraq bu düzgün deyildir.

c) *A şəhərinin polis xidməti şəhərin bütün küçələrinə tam nəzarət edir və müvafiq olaraq burada heç vaxt adamlara hücum edilmir*

Cavabın bu variantında şəhərin küçələrində təhlükəsizliyi qoruyan müəyyən idarə göstərilir və cavabın (b) variantı kimi, turistin ehtimalını şübhə altına salmır və daha da möhkəmləndirir.

ç) *Kütləvi informasiya vasitələri əsasən etibarsız mənbələrə əsaslanır və müvafiq olaraq səhv məlumat yayırlar*

Cavabın bu variantında kütləvi informasiya vasitələrinin nə üçün səhv məlumat yaymasının səbəbi göstərilmişdir. Müvafiq olaraq bu cavab bu konkret halda da kütləvi informasiya vasitələrinin A şəhəri barədə yaydığı məlumatın səhv ola bilməsi barədə turistin ehtimalını möhkəmləndirir. Cavabın bu variantı da düzgün deyildir.

Beləliklə, tapşırığın yeganə düzgün cavabı (a)-dır.

7. Roma imperiyasının bəzi bölgələrində sudan enerji mənbəyi kimi intensiv surətdə istifadə edirdilər. Ancaq böyük şəhərlərdə su enerjisindən istifadə olunmurdu. **Bəzi tarixçilər bu faktı belə izah edirlər: sıx məskunlaşmış yerlərdə hakim elita ənənəvi enerji mənbələrinə üstünlük verirdi ki, bu da böyük miqdarda işçi qüvvəsi tələb edirdi; su enerjisindən istifadənin tətbiqi isə xeyli adamı işsiz qoyur və sosial iğtişasa səbəb olurdu.**

Aşağıda sadalananlardan bu izahı hansı fakt **şübhə altında qoyur?**

a) romalılar böyük məharətlə akveduklar – özünəməxsus kanallar çəkirdilər, onların vasitəsilə iri şəhərlərə uzaqdan su verilirdi

b) Roma imperiyasının su enerjisindən istifadə olunmayan bütün bölgələrində çaylarda suyun axını il ərzində çox qeyri-sabit olurdu

c) Roma imperiyasının böyük şəhərlərində su enerjisini çox qısa müddətdə, həm də böyük məsrəflərsiz tətbiq etmək mümkün olurdu

ç) Roma imperiyasının sudan enerji mənbəyi kimi istifadə olunmayan bütün bölgələrində daha ənənəvi enerji mənbələrinə üstünlük verilirdi

Tapşırığın şərtində romalıların iri şəhərlərdə su enerjisindən nə üçün istifadə etməmələri, ehtimala görə ənənəvi mənbələrdən imtina edilməsinin adamların işsiz qalmasına səbəb olacağından və sosial iğtişaşdan çəkindikləri izah edilmişdir. Bu izahın şübhə altında qoyulmasında onun alternativinin, yaxud iri şəhərlərdə su enerjisindən istifadə olunmaması faktı üçün fərqli izahın tapılması nəzərdə tutulur.

Cavabın (b) variantında bu cür izah vermişdir. Həqiqətən iri şəhərlərdə su enerjisindən istifadə olunmamasının səbəbi hakim elitanın sosial iğtişaşdan yaxa qurtarmaq cəhdi deyil, su ehtiyatlarının qeyri-sabitliyi ola bilərdi.

(a) və (c) cavabları düzgün deyildir, çünki Roma imperiyasının böyük şəhərlərində su enerjisindən istifadənin mümkün olması barədə onların hər birinin əlavə sənədi vardır və tarixçilərin verdiyi izahı müəyyən mənada təsdiq edir - romalıların akveduklar çəkmə və su enerjisinin tətbiqində səmərəli istifadə edə bilmələrinə baxmayaraq, onlar yenə də ehtimala əsasən, sosial ictimai təhlükəsinə görə bu üsula əl atmırdılar.

(ç) cavabı düzgün deyildir, çünki başqa sözlə desək, izahı məsələnin şərtində verilmiş fakt daha ümumi halda təsvir olunmuşdur.

Beləliklə, düzgün cavab (b)-dir.

Məntiq blokunun tapşırıqları üçün ümumi tövsiyələr:

- Tapşırıqlar müxtəlif tiplidir. Hər tapşırıqda sizdən nə tələb olunduğuna diqqət yetirin;
- Bəzi tapşırıqlara əməl edərkən tapşırığın şərtini çertyoj, diaqram vasitəsi ilə əks etdirsəniz, yaxşı olar. Bu cür çertyoj ayrı-ayrı variantların müzakirəsində sizə kömək edər və düzgün nəticə çıxarmağı asanlaşdırar;
- Tapşırığın şərtində təqdim olunan obyektlər arasında istiqamətləri yaxşı düşünün, əks təqdirdə diaqramı düzgün qura bilməzsiniz və bu, düzgün cavab seçməkdə sizə mane olar;
- Bu göstəricilərin həqiqətə uyğun olub-olmadığına baxmayaraq, hər tapşırığa ancaq və ancaq ondakı göstəricilər əsasında əməl edin;
- Nəzərə alın ki, bəzən tapşırığın düzgün cavabı gerçəkliyə uyğun gəlmir, geyri-düzgün cavab isə çox real olur. Ancaq ardıcıl, məntiqi mühakiməyə (faktik biliyə) əsaslanmaqla cavab seçin;
- Bəzən tapşırığa əməl edilməsi elə cavab seçmək deməkdir ki, tapşırığın verilməsindən **irəli qəlmir**, bu verilmə şəraitində **mümkün ola bilməz** yaxud müəyyən nəticə çıxarmağa **mane olar**, onu **şübhə altında qoyar** və s. Buna görə də tapşırığa əməl edərkən tapşırıq üzrə sizdən nə tələb olunduğunu yaxşı düşünün və yalnız bundan sonra cavab seçin.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

1. Verilir:

- Bu dibcəkdə açılmış gülün tikanlı və üçrəngli olması düzgün deyildir

Əgər bu müddəə doğrudursa, aşağıda sadalananlardan hansı hökmən doğrudur?

- a) Bu gül tikanlı deyildir, ancaq üçrənglidir
- b) Bu gül tikanlıdır, ancaq üçrəngli deyildir
- c) Bu gül ya tikansızdır, ya üçrəngli deyildir, ya da ikisi də birlikdədir
- ç) Bu gül ya tikansızdır, ya üçrəngli deyildir, ancaq ikisi də birlikdə deyildir

2. Məktəbdə iki onbirinci sinif vardır – A və B. Məktəbin işi ilə tanış olan müşahidəçi hiss etdi ki, kimya üzrə A sinfinin şagirdlərinin qiymətləri B sinfinin şagirdlərinin qiymətlərindən daha yüksəkdir. Bu fakt əsasında o güman etdi ki, **A sinfinin şagirdləri B sinfinin şagirdlərinə nisbətən kimyanı daha həvəslə oxuyurlar.**

Aşağıda sadalananlardan bu gümanın inandırıcı olmasını hansı fakt artırır?

- a) B sinfinin kimya müəllimi A sinfinin kimya müəllimindən daha tələbkardır
- b) A sinfinin kimya müəllimi B sinfinin kimya müəlliminə nisbətən müasir tədris metodlarından daha intensiv surətdə istifadə edir
- c) A sinfinin şagirdlərinin kimya laboratoriyasında praktiki iş imkanları B sinfinin şagirdlərinin imkanlarından daha az idi
- ç) B sinfinin dərslər cədvəlində kimyaya A sinfinin cədvəlində olduğundan az saat verilir

3. Dövlətdə pulu dəyişdirməyi planlaşdırırlar və neçə sentlik sikkələr hazırlamağı qərara almalıdırlar. Sikkələr aşağıdakı şərtə əməl etməklə hazırlanmalıdır:

- Əgər dördsentlik yaxud beşsentlik sikkə hazırlanmasa, ikisentlik sikkə də hazırlanmamalıdır

Bu şərt aşağıda sadalananlardan hansında pozulmuşdur?

Aşağıdakı dəyərdə sikkələr hazırlandı:

- a) 1,3,4
- b) 1,2,5
- c) 2,4,5
- ç) 3,4,5

4. Verilir:

- Bülbül nəşə xoş gəldikcə, o daha yaxşı oxuyur
- Ulduzları görmək bülbülün çox xoşuna gəlir

Aşağıda sadalananlardan hansı müddəə bu ilkin şərtədən irəli gəlir?

- a) Bülbül yaxşı oxumursa, o ulduzları görə bilmir
- b) Bülbül yaxşı oxuyarsa, o ulduzları görür
- c) Bülbül ulduzları görə bilmədikdə, yaxşı oxuya bilmir
- ç) Bülbül yaxşı oxuyarsa, onun nədənsə xoşu gəlir

Oxunmuş mətnin düşünülməsi

Testin bu bloku oxunulmuş mətndən informasiya almaq, təhlil etmək və qiymətləndirmək qabiliyyətini yoxlayır.

Blokda iki mətn vardır. Hər mətni 6-7 sual müşayiət edir. Hər bir sual müstəqil test tapşırığı sayılır.

Suallara ehtimal olunan 4 cavab əlavə edilir, onlardan yalnız biri düzgündür. Hər sualın/tapşırığın vasitəsi ilə oxunmuş mətni düşünmək üçün zəruri olan hər hansı qabiliyyət yoxlanılır.

Siz aşağıdakıları bacarmalısınız:

- Mətnin mövzunu və əsas ideyasını müəyyən etmək
- Əldə edilmiş informasiyada əsas (mümkün) və ikinci dərəcəli seçmək
- Mətnin müxtəlif hissələri (cümlələr və abzaslar) arasında istiqamətin müəyyən edilməsi
- Bütün mətndən yaxud onun ayrı-ayrı hissələrindən nəticə çıxarmaq
- Ayrı-ayrı abzasların funksiyasını müəyyən etmək
- Ayrı-ayrı söz və ifadənin mənasını izah etmək yaxud kontekstə görə onların mənasını bilmək
- Mətdə qovşaq söz və ifadələri axtarıb tapmaq
- Mətdə verilmiş polemik hissələri düşünüb qiymətləndirmək
- Ehtimalı və faktı bir-birindən seçmək
- Mətdə təqdim olunan hadisələr arasındakı əlaqələri müəyyən etmək
- Ayrı-ayrı fraqmentlərin qısa şərhini vermək
- Yardımçı mətni tanımaq
- Mətdən götürülmüş informasiyadan yeni problemin həlli üçün istifadə etmək
- Mətdə təqdim edilən və digər (hipotetik) şərait arasında istiqaməti müəyyən etmək

Mətnlər mövzu baxımından rəngarəngdir, elm və mədəniyyətin müxtəlif sahələri ilə əlaqədardır. Ancaq tapşırıqlara əməl edilməsi yaxud suallara cavab verilməsi **bu və ya digər sahə ilə əlaqədar xüsusi bilik tələb etmir.**

Mətnlər nəqli, polemik yaxud izah xarakterli ola bilər. Onlar öz üslubuna görə də müxtəlifdir.

Verilən blokun tapşırıqlarını bu cür təlimat müşayiət edir:

Mətni diqqətlə oxuyun və düşünün. Hər sualın ehtimal olunan cavablarından verilən mətnə görə düzgün olan variantı seçin.

Nəzərə alın:

Mətdən sonra verilən hər bir sual mətnin müstəqil tapşırığıdır. Buna görə də hər suala cavab verərkən qeyri-düzgün cavablar zəncirindən yaxa qurtarmaq üçün əvvəlki suala verilən cavabı deyil, mətni rəhbər tutun

Nümunələr və şərhlər

I mətn

Natürmort rəssamlıq janrlarından biridir. “Natürmort” sözü cansız təbiət deməkdir. Natürmort hərəkətsiz əşyaları: çiçəkləri, meyvəni, ovu, musiqi alətlərini və hər hansı başqa əşyanı əks etdirir. XIX əsrdə bütün natürmort müəlliflərinin məqsədi maksimal realizmə nail olmaq idi. Ən realist natürmortlar “Trompleys” adı ilə məşhurdur və gürcücə “gözü aldatmaq” deməkdir. Bu rəsmlər elə təəssürat yaradır ki, sanki qarşımızdakı rəsmi yastı səthi deyil, real əşyalardır.

Natürmort bir janr kimi, öz başlanğıcını antik Yunanıstandan götürür. Orada natürmortdan varlıların evlərinin divarlarını bəzəmək üçün istifadə edirdilər. Bir yunan yazıçısının dediyinə görə rəssam Zevksisin çəkdiyi üzüm salxımı əsl üzümə elə oxşayırdı ki, quşlar onu dimdikləməyə çalışırdılar. Ancaq Parasias Zevksisə üstün gəldi. O elə pərdə çəkdi ki, Zevksis onu kənara çəkməyə çalışdı. Xeyli sonra, orta əsrlərdə və renessans dövründə natürmortlar əsasən iri rəsmlərin bir hissəsini təşkil edirdi. Məsələn, Müqəddəs Məryəmlə birlikdə əksər hallarda simvolik baxımdan qüsursuzluq təcəssümü olan və çiçəklərlə bəzədilmiş vaza çəkirdilər. Yalnız XVII əsrdə natürmort müstəqil janra çevrildi. Bu zaman o hollandiyalı rəssamlar arasında xüsusilə geniş yayılmışdı. Onlar adəti üzrə öz tablolarında bəzək əşyalarını: gümüş qab-qacağı, büllur piyalələri və alabəzək gül dəstələrini təsvir edirdilər. Bəzən natürmortda müəyyən gizli fikir əks etdirilirdi. Rəssamlar əksər hallarda bu və ya digər ideyanı əks etdirə bilən əşyalar çəkirdilər. Məsələn, kitab – bilik, musiqi alətləri – ləzzət, zövq, kəllə isə dünyəvi həyatın faniliyi demək idi.

XIX əsrdə tənqidçilər natürmortu rəhm etmir, onları ancaq məharəti, ustalıq artıran vasitə sayırdılar. Onların fikrincə, natürmort yaratmaq rəssamdan nə fantaziya qabiliyyəti, nə də düşüncə tələb edirdi. XIX əsrdə natürmortlar tədricən reallıqdan uzaqlaşdı. Rəssamlar öz hisslərini, əhval-ruhiyyələrini əks etdirmək məqsədi ilə eksperimentlərə əl atırdılar. Onlar tez-tez özləri üçün xüsusi əhəmiyyəti olan əşyalar seçir, gerçəklikdən daha çox öz hisslərinə uyğun olan üslub və rənglərdən istifadə edirdilər. Fransız rəssamı Eduard Manenin sözlərinə görə, “rəssam meyvə və çiçəklər vasitəsilə hər şeyi əks etdirə bilər”.

Məşhur holland rəssamı Van Qoqun rəsmlərindən birində stul təsvir olunmuşdur. Stulun üstündə bir qəlyan vardır. Otağın küncündə duran qutudan təbiətin və təzələnmənin simvolu olan yaşıl soğan gövdələri görünür. Rəssamın stulu və qəlyanı – bu adi əşyalar insanın özü kimi müvəqqəti və dünyəvidir. Vinset Van Qoqun bu natürmortu bir növ simvolik avtoportretdir. Onun tablolarında əşyalar rəssamın mənəvi vəziyyətinə müvafiq təsvir edilmişdir. Van Qoq yazırdı: “Gördüyüm şeyləri dəqiq əks etdirmək əvəzinə öz-özümü daha enerjili təsvir etmək üçün rənglərdən özümə məxsus istifadə edirəm”. Onun fikrincə, rənglərin konkret emosional dəyəri vardır. Hər rəng onun üçün mənəvi duyğu simvolu idi. Məsələn, öz dostu Pol Qoqenə həsr etdiyi “Günəbaxan”-da Van Qoq “qarşılıqlı həmahəng” olan narıncı və sarı rənglərdən istifadə etmiş və bununla öz dostluq hisslərini əks etdirmişdir.

1. XIX əsrdə natürmort müəlliflərinin məqsədi bu idi:

- a) baxıcı üçün elə təəssürat yaratmaq ki, guya tabloda “cansız təbiət” təsvir olunmuşdur
- b) çiçəkləri, meyvəni, ovu təsvir etməklə yeni rəssamlıq təmayülü yaratmaq
- c) rəsmi müstəvi səthində real deyil, tərpənməz əşyaları təsvir etmək
- ç) tərpənməz əşyaları maksimum realistcəsinə əks etdirmək

I abzasda təsviri incəsənətin janrlarından biri – natürmortun mahiyyəti göstərilmiş, bu sözün mənası izah edilmiş və XIX əsrdə natürmort müəlliflərinin məqsədi aydınlaşdırılmışdır: əşyaları təsvir edərkən maksimum realistiyyə nail olmaq. Buna görə də cavabın (ç) variantı düzgündür.

2. Aşağıda sadalananlardan mətne görə hansı **düzgün deyildir?**

- a) Antik Yunanıstanda və Romada natürmort dekorativ funksiya daşıyırdı
- b) XIX əsrin holland rəssamları natürmortda o dövrün cəmiyyətinin maddi rifahını əks etdirən əşyaları çəkirdilər
- c) Orta əsrlərdə və renessans dövründə natürmort rəsmi ancaq bir hissəsini təşkil edirdi, bununla yanaşı, o müəyyən simvolik yükə də malik ola bilərdi
- ç) Rəssamlar yalnız XIX əsrdə natürmort vasitəsilə mücərrəd ideyaları simvolik surətdə əks etdirməyə başladılar

Bu tapşırığa əməl edilməsi cavabın elə variantını seçməyi tələb edir ki, mətne görə **düzgün deyildir**, mətnə verilən məlumatla **uyğun gəlmir**.

Antik Yunanıstanda və Romada natürmortdan varlıların evlərinin divarlarını bəzəmək üçün istifadə edirdilər, deməli, o dekorativ funksiya daşıyırdı. Cavabın (a) variantında verilmiş müddəa mətne görə düzgündür. Buna görə də o bu tapşırığın cavabı ola bilməz. XVII əsrin holland rəssamları adətən, öz natürmortlarında zənginlik əşyalarını (məs., bahalı qab-qacağı) təsvir edirdilər, yəni o dövrün cəmiyyətinin maddi rifahını əks etdirən əşyaların rəsmini çəkirdilər. Müvafiq olaraq cavabın (b) variantı da düzgün deyildir. Orta əsrlərdə və renessans dövründə natürmort əsasən, böyük rəsmlərin bir hissəsini təşkil edirdi və onun müəyyən simvolik yükü də var idi (II abzasda bunun nümunələrindən biri - Müqəddəs Məryəmlə birlikdə gül-çiçək qoyulmuş vaza təqdim edilmişdir). Müvafiq olaraq cavabın (c) variantı da düzgün deyildir.

Rəssamlar XIX əsrə qədər də natürmort vasitəsilə simvolik surətdə mücərrəd ideyaları əks etdirirdilər. Məsələn, renessans dövrünün rəsmlərində Müqəddəs Məryəmlə birlikdə gül-çiçək qoyulmuş vazalar simvolik olaraq qüsursuzluğu, natürmortda təsvir olunmuş musiqi aləti – zövcü, nəşəni, kəllə və dünyəvi həyatın fəniliyini əks etdirirdi. Beləliklə, mətne görə cavabı dördüncü variantda verilmiş müddəa düzgün deyildir: *rəssamlar yalnız XIX əsrdə natürmort vasitəsilə mücərrəd ideyaları simvolik surətdə əks etdirməyə başladılar*. Müvafiq olaraq bu tapşırığın cavabı (ç)-dir.

3. XIX əsrdən natürmortun ətraflı düşünülməsində nə dəyişdi?

- a) Natürmortlarda elə əşyalar peyda oldu ki, həqiqətdən daha çox öz müəlliflərinin hisslərinə, əhval-ruhiyyəsinə uyğun gəlirdi.
- b) Rəssamlar eksperimentlərə əl atdılar: onlar kənar gerçəkliyi dərk etməyə və onları maksimum realistsinə əks etdirməyə çalışdılar
- c) Tənqidçilər natürmortu ancaq məharəti artırmaq, rəsm çəkmək texnikasına yiyələnmək vasitəsi kimi baxırdılar
- ç) Tənqidçilər belə bir fikrə əsaslanırdılar: natürmort yaratmaq üçün ətraflı düşünmək və xüsusi təsvir etmək qabiliyyəti lazım deyildir

XIX əsrdən etibarən natürmortlar tədriclə gerçəklikdən uzaqlaşdı. Rəssamlar özləri üçün xüsusi əhəmiyyəti olan əşyalar seçir, həqiqətdən daha çox öz hisslərinə, əhval-ruhiyyələrinə daha çox uyğun olan üslub və rənglərdən istifadə edirdilər. Bütün bunlar janrın erkən qavrayışı kimi natürmort janrına uyğun gəlir. Müvafiq olaraq cavabın (a) variantı düzgündür.

XIX əsrin rəssamları həqiqətən, eksperimentlərə əl atdılar: onlar kənar gerçəkliyi qavramağa və əks etdirməyə çalışdılar, lakin maksimum realistsinə deyil, subyektiv baxışları yaxud əhval-ruhiyyələri üzrə. Buna görə də cavabın (b) variantı düzgün deyildir.

Mətne əsasən, məhz XIX əsrdə tənqidçilər natürmortu ancaq məharəti artırmaq, rəsm texnikasına yiyələnmək vasitəsi sayırdılar. Ondan sonra isə bu janrın qavranılmasında mühüm dəyişiklik baş verdi. Bunu rəssamların eksperimentləri, həmçinin III abzasın sonunda Eduard Maneyə məxsus olan sitat da təsdiq edir.

Natürmortun yaradılması üçün ətraflı düşünmək yaxud xüsusi təsvir etmə qabiliyyətinin lazım gəlməsi barədə baxış XIX əsrdən sonra bərqərar olmamışdır. Tənqidçilər natürmortu məhz XIX əsrdə rəhm etmir və elə hesab edirdilər ki, cansız əşyaların rəsmini çəkmək üçün nə fantaziya qabiliyyəti nə də təfəkkür lazımdır. Müvafiq olaraq cavabın (ç) variantı səhvdir.

4. Van Qoqun natürmortlarından birində sadə əşyalar təsvir edilmişdir (IV abzas). Bu natürmorta əsasən, ehtimal etmək olar ki, müəllif bizə işarə etdiyi həyatı dəyərlərlə **razılaşıdır**:

- a) orta əsrlərin və renessans dövrünün natürmortları
- b) XVII əsr holland rəssamlarının natürmortları
- c) Fransız rəssamı Eduard Manenin natürmortları
- ç) Van Qoqun “Günəbaxanlar” natürmortu

IV abzasda XIX əsrin holland rəssamı Van Qoqun natürmortlarından birində əks olunmuş əşyalar – stul, qəlyan, qutu, soğan gövdələri – təsvir edilmiş və qeyd edilmişdir: bu sadə əşyalar da insanın özü kimi müvəqqətidir. Bu ifadə daha mühümdür: Van Qoqun bu natürmortu bir növ **simvolik avtoportretdir**. Buradaca Van Qoqun sitatından bir parçanı xatırlamaq yerinə düşər: “Öz-özümü enerjili surətdə təsvir etmək üçün rənglərdən özüməməxsus istifadə edirəm”.

Mətnə orta əsrlərin yaxud renessans dövrünün natürmortlarında təsvir olunmuş dəyərlərlə Van Qoqun IV abzasda göstərilən həyatı dəyərləri arasında qarşıdurma görünür. Buna görə də cavabın (a) variantı səhvdir.

Mətnin II abzasında natürmortlarda **adətən zənginlik əşyalarını** gümüş qab-qacağı, büllur pialələri, rəngarəng gül dəstələrini təsvir edən XVII əsrin holland rəssamlarından söhbət gedir...

Güman etmək olar ki, Van Qoqun rəsmi (stul, qəlyan, qutu, soğan) o dövrün cəmiyyəti üçün **maddi rifahın əhəmiyyətini göstərən** XVII əsrin holland natürmortlarına bir növ kinayəli işarə idi. Düşünmək olar ki, Van Qoq, o dövrün rəssamlarının əsərlərinin əks etdirdiyi həyatı dəyərləri qəbul etmirdi. Müvafiq olaraq cavabın (b) variantı düzgündür.

Mətnə fransız rəssamı Eduard Manenin və Van Qoqun rəssamlığa, gerçəkliyin qavranmasına və eyni təsvir prinsiplərinə eyni cür münasibət bəsləmələri aydın görünür. Lakin burada Eduard Manenin hansı həyatı dəyərlərə üstünlük verdiyi görünür. Müvafiq olaraq cavabın (c) variantı düzgün deyildir.

Mətnəndən göründüyü kimi, Van Qoq üçün hər bir rəng mənəvi əzab simvolu idi. “Günəbaxanlar”da o qarşılıqlı harmonik rənglərdən istifadə etmiş və dostluq hisslərini bildirmək üçün həmin natürmortu Qoqenə həsr etmişdir. Buna görə də güman etmək olar ki, “Günəbaxanlar”da göstərilən həyatı dəyərləri Van Qoqun özü də qəbul etmirdi.

5. Sadalananlardan hansı rəssamların əsərlərini “Tromp ley” adlandırmaq olar?

- a) Zevksisin və Parasyasın
- b) Zevksisin və Eduard Manenin
- c) Van Qoqun və Parasyasın
- ç) Eduard Manenin və Pol Qoqenin

“Tromp ley”in qədim fransız termini olmasına baxmayaraq, onu Zevksisin və Parasyasın əsərləri adlandırmaq olar. “Tromp ley” “gözü aldatmaq” deməkdir. Zevksisin “üzümsalxımı” və Parasyasın “Pərdə”si görənlərdə elə təəssürat yaradırdı ki, sanki göz qarşısında duran real əşyadır. Müvafiq olaraq cavabın (a) variantı düzgündür.

Mane və Van Qoq cansız əşyalar vasitəsilə öz hisslərini və əhval-ruhiyyələrini əks etdirə bilmirdilər. Onların məqsədi maksimal gerçəkliyə nail olmaq – gözləri aldatmaq deyildi. Bu mətnə Qoqenin rəsmləri və rəssamlıq barədə baxışları haqqında heç nə deyilməmişdir, ancaq son abzasda başa düşürük ki, Qoqen Van Qoqun dostudur və “qarşılıqlı harmoniklik” işarə edilir. Ehtimala görə Qoqenin də Van Qoqdan fərqli rəssamlıq prinsipləri olmamalı idi. Belə ki, nə Manenin, nə Van Qoqun, nə də Qoqenin rəsmlərini “Tromp ley” adlandırmaq olar. Müvafiq olaraq cavabın (ç) variantı düzgün deyildir. (b) və (c) variantları isə ancaq qismən düzgündür.

6. Mətnə iki rəssamdan sitat gətirilmişdir. Onların arasında ümumi nə vardır?

- a) onlar əsasən, simvolik avtoportretlər yaratmaq üçün qarşılıqlı harmonik rənglərlə rəsm çəkirdilər
- b) onlar üçün rənglərin konkret emosional dəyəri var idi, buna görə də obyektiv gerçəkliyə uyğun olan rənglər seçirdilər
- c) onlar cansız əşyalar vasitəsilə hissi, əhval-ruhiyyəni, mənəvi vəziyyəti əks etdirməyə çalışırdılar
- ç) tabloda onlar əsasən, dünyəvi həyatın faniyini göstərmək üçün adi əşyaları təsvir edirdilər

Mətnə Mane ilə Van Qoqdan sitatlar gətirilmişdir: sitatlardan görünür ki, hər iki rəssam cansız əşyalar vasitəsilə öz hisslərini, əhval-ruhiyyəsini, mənəvi vəziyyətini əks etdirə bilirdi. Van Qoqa gəlincə, bu natürmortların nümunəsi ilə təsdiq olunur. Beləliklə, cavabın (c) variantı düzgündür.

Mətnə qarşılıqlı harmonik rənglərdən istifadə olunması simvolik avtoportret sahəsində yalnız Van Qoqdan söhbət gedir. Bu baxışdan onun Mane ilə oxşarlığı barədə heç nə deyə bilmərik. Buna görə də cavabın (a) variantı səhvdir.

Mane ilə Van Qoq üçün rənglərin konkret emosional dəyəri var idi, buna görə də onlar obyektiv gerçəkliyə deyil, öz mənəvi aləmlərinə uyğun rənglərdən istifadə edirdilər. Müvafiq olaraq cavabın (b) variantı da düzgün deyildir.

(c) variantı kimi, cavabın (ç) variantı da ancaq Van Qoqa aiddir. Mətnə əsasən, Mane barədə deyə bilmərik ki, o əsasən, dünyəvi həyatın faniyini göstərmək üçün sadə əşyaların rəsmini çəkirdi. Cavabın (ç) variantı da düzgün deyildir.

7. Aşağıda təqdim olunan cümlələrdə bu və ya digər abzasın qısa məzmunu (onların sıra nömrəsi mətndəki abzasların ardıcılığına uyğun gəlməyə bilər) verilmişdir:

- 1. Bu janrın düşünülməsində əsaslı dönüş göstərilmişdir
- 2. Rəssamlardan birinin yaradıcılığı əsasında bu janrın yeni qaydada konsepsiyası dəqiqləşdirilmişdir.
- 3. Dövlər üzrə bu janrın təyinatının dəyişkənliyi müzakirə edilmişdir
- 4. Təsviri incəsənətin janrlarından birinin mahiyyəti izah edilmişdir

Bu cümlələr hansı abzalara uyğundur yaxud cavabın variantlarından hansı düzgündür?

- a) I abzas – 3, II abzas – 2, III abzas – 4, IV abzas – 1
- b) I abzas – 4, II abzas – 2, III abzas – 3, IV abzas – 1
- c) I abzas – 3, II abzas – 1, III abzas – 2, IV abzas – 4
- ç) I abzas – 4, II abzas – 3, III abzas – 1, IV abzas – 2

I abzasda rəssamlıq janrlarından birinin adı çəkilmiş, bu janrın mahiyyəti göstərilmiş “natürmort” sözünün mənası izah edilmişdir. Beləliklə, 4-cü cümlə I abzasa uyğun gəlir (təsviri incəsənətin janrlarından birinin mahiyyəti izah edilmişdir).

II abzasda antik dövrdən renessansadək janrın təyinatı kimi natürmort müzakirə edilmiş, onun dəyişkənliyi müəyyənəşdirilmişdir. Beləliklə, 3-cü cümlə II abzasa uyğun gəlir (dövlər üzrə bu janrın təyinatının dəyişkənliyi müzakirə edilmişdir).

III abzasda natürmort haqqında XIX əsrdə mövcud olan baxışlar verilmiş, XIX əsrdə meydana gəlmiş bu janrın düşünülməsində mühüm dəyişikliklər qeyd edilmişdir. Söhbət bu janrın yeni qaydada dərk edilməsi ilə əlaqədar eksperimentlərdən gedir: “Rəssam meyvə və çiçəklər vasitəsilə hər şeyi əks etdirə bilər”. Belə ki, birinci cümlə III abzasa uyğun gəlir (bu janrın düşünülməsində əsaslı dönüş göstərilmişdir).

IV abzasda Van Qoqun iki natürmortu təsvir edilmiş, onlarda müəllifin subyektiv əhval-ruhiyyəsi, mənəvi aləmi, emosiyası əks etdirilmişdir. Bundan əlavə, onun sözləri, janrın yeni konsepsiyasının mahiyyəti kimi, natürmortun mahiyyətini dəqiq əks etdirir: “Gördüyüm şeyi düzgün təsvir etmək əvəzinə, özümü daha enerjili təsvir etmək üçün rənglərdən özüməməxsus istifadə edirəm”. Belə ki, 2-ci cümlə IV abzasa uyğun gəlir (rəssamlardan birinin yaradıcılığı əsasında bu janrın yeni konsepsiyası dəqiqləşdirilmişdir).

Beləliklə cavabın düzgün variantı (ç)-dir.

II mətn

Qədim yunanların əqidəsinə görə onların mədəniyyətinin yüksəlişində Ege dənizi hövzəsində yunanlardan əvvəlki tayfalar mühüm yer tuturdular. Yunan dilinin qeyri-hindavropa elementlərinin, Ege toponimlərinin* öyrənilməsi aydın göstərdi ki, əvvəllər həqiqətən bu cür əhali mövcud olmuşdur. Bu baxımdan Kreta adasında aşkara çıxarılmış yazı sisteminin öyrənilməsi əhəmiyyətlidir. Onlardan ən qədimi Kret – heroqliv – piktoqrafik (ikonavari) yazıdır. Bu sistemin nümunələri əsasən, daş, fil sümüyü metal möhürlər üzərində qalmışdır. Bəzi alimlərin fikrincə bu işarələr ideoqramlardır (müstəqil mənası olan simvollar), başqaları isə bu sistemi hecalı yazıların erkən pilləsi sayırlar.

Kretada, Festo sarayının xarabalıqlarından tapılmış, hər iki tərəfdən spiralvari piktoqrafik işarələrlə bərkidilmiş gildən düzəldilmiş disk tamamilə orijinaldır. Onlar bir-birindən şaquli xətlərlə ayrılan qruplar yaradırlar. Xüsusilə maraqlısı odur ki, diskin üzərindəki işarələr nə cızılmış, nə də çəkilmişdir, onlar əvvəlcədən xüsusi olaraq tökülmüş metal formaları (fiqurlu işarələr) ilə həkk edilmişdir. Bu, dünya mədəniyyəti tarixində hərəkət edən əlifbadan istifadə olunduğu ilk hadisədir. Festo diskinin rəsmli işarələrinin nə Kreta adasında, nə də ümumiyyətlə, yazı tarixində etibarlı paraleli yoxdur. Diskin yerli istehsal olduğu, yaxud hər hansı digər bölgədən bura gətirildiyi, yazı sisteminin hansı xarakterli olması da müəyyən edilməmişdir.

Xətli minos** yazısı yəqin ki, Kreta yazısının inkişafının nəticəsidir. Onu A xətlə adlandırırlar. Keramika, daş əşyalar, gil lövhələr üzərində A xətlə yazılarla icra edilmiş mətnlərə rast gəlinir. A xətlə yazıların şifri hələlik açılmamışdır. Hazırda yalnız onu deyə bilərik ki, bu yazı sistemi hecalıdır.

Kreta ilk yunan yazısı – B xətlə nümunələr də aşkar edilmişdir. Bu yazı A xətlə yazısının inkişafının nəticəsi sayılır. İngilis tədqiqatçısı **Ventris** B xətlə yazıların şifrini açmışdır. Məşhur arxeoloq **Bleginin** əldə etdiyi epigrafik material onun nəzəriyyəsinin təsdiqlənməsinə imkan yaratmışdır. Yeni aşkar edilmiş bir lövhənin üzərində hər yazını müxtəlif tipli saxsı qab təsviri müşayiət edirdi. Ventrisin müəyyən etdiyi B xətləsinin səs mənası ilə hər yazıda müvafiq qabın yunanca adı oxunurdu, məsələn, “üçayaq”, “dördqulaq”.

B xətlə yazıda silaboqramlardan (hecalı işarələrdən) istifadə olunur. Onlar sait yaxud saitle samit kompleksini, həmçinin ideoqramları göstərir. Göründüyü kimi, yunanlar minos yazı sistemini öz dillərinə uyğunlaşdırmışlar. Onlar bir tərəfdən A xətlənin bəzi işarələrindən istifadə etməmiş, digər tərəfdən, minos yazısında olmayan bir neçə yeni qrafema əlavə etmişlər. B xətlə yazı kontinental Yunanıstana da yayılmışdır. Ancaq göründüyü kimi, sistemin mürəkkəbliyi bu yazıdan məhdud halda istifadə edilməsinə səbəb olmuşdur. Kreta-Miken sivilizasiyasının süqutundan sonra B xətlə sistemi əlifba yazısı əvəz etmiş, o da öz növbəsində Finikiya yazısı əsasında formalaşmışdır.

1. Ege dənizi hövzəsində yunan sivilizasiyası təşəkkül tapanadək burada ərəb-yunan mənşəli tayfaların məskunlaşdığını aşağıda sadalanan fikirlərdən hansını dəlil saymaq olar?

a) Kreta adasından tapılmış yazıların məzmununun rəngarəngliyindən aydın olur ki, Ege dənizi hövzəsində müxtəlif dildə danışan tayfalar yaşamış

b) Qədim yunanların əqidəsinə görə Ege dənizi hövzəsində yunanlardan əvvəl yaşamış tayfalar onların mədəniyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynamışlar

c) Yunan dili hindavropa dilləri qrupuna daxildir, ancaq bu dildə və Yunanıstanın coğrafi yerlərinin bir çox adlarında qeyri-hindavropa elementləri saxlanmışdır

ç) Yunandilli aləmdə Kreta yazısı ən qədim yazıdır, digər sivilizasiyalarda yaradılmış yazı sistemləri ilə onların arasında bir çox oxşarlıq tapmaq olar.

* Toponim – coğrafi yer (dağ, kənd, meşə, düzənlik və s.) adı

** Minos – Kretanın əfsanəvi hökmdarı; Kretanın erkən yunan mədəniyyətini minosura da adlandırırlar.

Sualların ardıcılığı (ümumi qabiliyyət testində təsadüf etdiyimiz mətnlərin sualları kimi) əsasən təqdim olunan müzakirənin inkişafına xidmət edir.

Birinci abzas əsasında birinci suala cavab vermək olar. Ege dənizi hövzəsində (qeyri-yunan mənşəli) yunanlardan əvvəl yaşamış tayfaların məskunlaşması barədə dəlil, sənəd əldə etmək lazımdır.

Cavabın hər bir variantını müzakirə edək:

a) cavab düzgün ola bilməz, çünki yazıların məzmun rəngarəngliyi (bu barədə mətdə heç nə deyilməmişdir) danışq dillərinin (və xüsusilə yazıların) əksəriyyəti ilə əlaqədar deyildir – bir dildə danışan xalq tərəfindən yaradılmış mənbələrdə də məzmunca rəngarəng materiala rast gəlmək olar.

b) cavab düzgün ola bilməz, çünki söhbət yalnız yunanların baxışlarından gedir (*onlar inandırdılar ki, yunan mədəniyyəti formalaşanaq Ege dənizi hövzəsində yunanlardan əvvəl yaşamış tayfalar mühüm rol oynayırdılar*) və bu fikrin xeyrinə sübut və dəlillər göstərilməmişdir. Tapşırıqə əməl edilməsi dedikdə isə məhz sənəd və dəlillər tapılması nəzərdə tutulur.

c) düzgün cavabdır. I abzasda aşağıda cümlə verilmişdir: “*Yunan dilinin qeyri-hindavropa elementlərinin, Ege toponimlərinin öyrənilməsi **göstərdi ki**, həqiqətən, bu cür erkən əhali mövcud ola bilərmiş*”. Mətnə əsasən, yunanlardan əvvəl Ege dənizi hövzəsində qeyri-yunan mənşəli tayfaların məskunlaşması yunan dilində və müxtəlif coğrafi yerlərin adlarında qeyri-hindavropa elementlərinin mövcudluğu ilə sübut olunur.

ç) cavabı da istisnadır. Başqa sivilizasiyaların yazısı ilə Kreta yazısı arasında bir çox paralel olması Ege dənizi hövzəsində yunanlardan əvvəl başqa tayfaların mövcud olduğu barədə bizə heç nə demir.

Beləliklə, I sualın düzgün cavabı (c)-dir.

2. Kreta yazısı ilə festo diski üzərindəki yazılar arasında ümumi nə vardır?

- a) Hər iki tiptən olan yazılar daş, fil sümüyü və gil lövhələr üzərində həkk edilmişdir
- b) Hər iki yazı işarələri şaquli xətlərlə ayrılmış qruplar yaradır
- c) Hər iki yazının işarələri müstəqil fikirli simvolları təşkil edir
- ç) Hər iki tipli yazılı işarələr piktoqrafikdir – ikonavari yazı nümunələridir

Bu suala cavab vermək üçün I və II abzaslara əsaslanıq.

Cavabın variantlarında Kreta yazısı ilə festo diski üzərindəki yazının eyni cür səciyyəsi verilmişdir. Cavabın (ç) variantında hər iki yazı üçün səciyyəvi olan özünəməxsusluğa rast gəlinir - Kreta yazısı haqqında I abzasda oxuyuruq: “*Onlardan ən qədimi **heroqlifik – piktoqrafik** (ikonavari) Kreta yazısıdır*”. II abzas isə belə cümlə ilə başlanır: “Kretada, Festo sarayının xarabalıqlarından tapılmış, hər iki tərəfində spiralvari **piktoqrafik işarələr** həkk edilmiş gil disk tamamilə orijinaldır”.

(a) və (b) cavablarındakı özünəməxsusluqlar ancaq festo diskinin yazıları üçün səciyyəvidir (“hər iki tərəfində spiralvari piktoqrafik işarələr həkk edilmiş gil disk. Onlar bir-birindən şaquli xətlərlə ayrılmış qruplar yaradırlar”), (c) cavabında verilən informasiya isə ancaq Kreta yazısı üçün düzgündür – bəzi alimlərin ehtimalına görə bu işarələr (müstəqil mənası olan simvollar) ideoqramlardır.

Beləliklə, düzgün cavab (ç)-dir.

3. Festo diskini nə üçün hərəkət edən əlifbadan istifadə olunmasının ilk nümunəsi sayırlar?

- a) Hərəkət edən əlifbanın ayrı-ayrı hərfləri ilə söz “quraşdırmaq” olar, Festo diskini üzərindəki yazılar əvvəlcədən tökülmüş yazılı işarələrlə həkk olunmuşdur
- b) Müasir pedaqogikada təhsilin ilk mərhələsində hərəkət edən əlifbadan istifadə olunur, Kreta adasında da Festo diskini yəqin ki, məhz bu cür təyinatı var idi
- c) Festo diskini üzərindəki piktoqrafik işarələr spiralvari həkk olunmuşdur, hərəkət edən əlifba ilə də spiralvari sözlər “yazmaq” olar
- ç) Kretadan tapılmış hər bir yazının əsasını hərəkət edən əlifba prinsipi təşkil edir, ancaq Festo diskini üzərindəki yazının icra texnikası çox mükəmməldir

II abzasda oxuyuruq: “Festo diskini üzərindəki işarələr cızılmış yaxud çəkilməmiş, əvvəlcədən tökülmüş xüsusi metal formalarla (fiqurlu işarələrlə) həkk edilmişdir”. Yaxud yazı yaratmaq üçün xüsusi olaraq hazırlanmış fiqurlu işarələr var idi və ehtimala görə onlardan müxtəlif kombinasiyalarla (konfigurasiyalarla) istifadə edilirdi. Hərəkət edən əlifbanın təyinatı (prinsipi) da məhz ayrı-ayrılıqda mövcud olan işarələrlə (hərflərlə) müxtəlif sözlər düzəltmək idi. Cavabın (a) variantı bizə məhz bunu bildirir. Beləliklə, o düzgündür.

Başqa cavabların qeyri-düzgünlüyünə əmin olduq.

(b) cavabındakı izahat mətnə təqdim olunan informasiyaya uyğun deyildir. Mətnə Festo diskini təyinatı barədə heç nə deyilməmişdir.

(c) Sözlərin spiralvari “yazılışı” hərəkət edən əlifbanın əsas xüsusiyyəti deyildir. Festo diskindəki yazılar üçün işarələrin gil üzərindəki hansı forma və istiqamətlə həkk olunması deyil, hərəkət edən əlifbanın başlıca prinsipindən (paralel də bunun əsasında çəkilməmişdir) istifadə olunması vacib şərtidir.

(ç) Cavabda verilən informasiya da mətnə görə düzgün deyildir. Mətnə hərəkət edən əlifba prinsipi ilə icra olunmuş digər yazılardan heç yerdə söhbət getmir, həmçinin Festo diskini üzərindəki yazının icra texnikasının onlarla müqayisədə nə kimi üstünlüyü olması barədə heç nə deyilməmişdir.

Beləliklə, düzgün cavab (a)-dır.

4. Ventrisin məhz B xətlili yazının şifrini açdığını sübut etmək üçün aşağıda sadalananlardan hansı **mühüm deyildi**?

- a) yeni aşkara çıxarılmış lövhə üzərində keramika məmulatı təsvirləri
- b) keramik qab-qacaq növləri
- c) yeni aşkara çıxarılmış lövhə üzərindəki yazılar
- ç) yunanca qab-qacaq adları

Bu suala IV abzas əsasında cavab vermək olar. Ventrisin həqiqətən B xətlili yazının şifrini açması Blegen tərəfindən əldə edilmiş materialın şifri açıldıqdan sonra təsdiq olunmuşdur. Blegen **kitabələr** kimi verilmiş lövhələri, həmçinin onların “illüstrasiyalarını” - **keramik qab-qacaq təsvirlərini** tədqiq etmişdir. Ventris kitabələrin özü tərəfindən müəyyən edilmiş B xətlili səs mənalarını tutuşdurmuş və beləliklə, hər bir kitabədə onun yanında təsvir olunmuş **qab-qacağın yunanca adlarını** oxumuşdur. Bununla da Ventrisin həqiqətən, B xətlili yazının şifrini açdığı sübut edilmişdir. Göründüyü kimi, bütün bu prosesdə yazıların özü, bu kitabələrdəki müvafiq keramik qabların təsvirləri və onların yunan adları iştirak etmişdir. Kitabələri oxumaq üçün lövhənin üzərində “uçayaq”, “dördqulaq” yaxud hər hansı digər qab olduğunun prinsipial əhəmiyyəti yox idi. Başlıcası, yazının (yaxud qab-qacağın adlarının) və qab-qacağın təsvirinin bir-birinə uyğun gəlməsi idi.

Tapşırığın düzgün cavabı təqdim olunan “obyektin” Ventrisin kəşfi üçün əhəmiyyətli olmamasıdır. Belə cavab (b)-dir.

5. Minosu belə adlandırırlar:

- a) Bütün yunan mədəniyyəti. Çünki Minos qədim Yunanıstanın əfsanəvi hökmdarı idi
- b) A xətlə və B xətlə yazılar. Çünki hər iki Minosun çarlığı dövründə Kretada yaradılmışdır
- c) A xətlə yazı. Çünki bu sistem güman ki, yunanlardan əvvəlki sivilizasiyada yaradılmışdı
- ç) B xətlə yazı. Çünki bu yunan yazısıdır. Minos isə yunanlardan əvvəlki əhalinin əfsanəvi qəhrəmanıdır

Bu sualın ehtimal olunan cavabları III-IV abzaslarla və haşiyələrdən biri ilə əlaqədardır. Mətnin III abzasında birmənalı olaraq deyilir ki, Minos yazıları A xətlə yazılardır (*“Minos xətlə yazıları güman ki, Kreta yazılarının inkişafının nəticəsidir, onu A xətlə adlandırırlar”*). Müvafiq olaraq, düzgün cavab (c)-dir.

(c)-nin yeganə düzgün cavab olduğuna əmin olaq.

(a) cavabı düzgün deyildir, çünki Minos qədim Yunanıstanın deyil, Kretanın əfsanəvi hökmdarı idi. Haşiyədə qeyd edildiyi kimi, Minos mədəniyyətini yunan mədəniyyəti deyil, yunanlardan əvvəlki (yunanlardan əvvəl mövcud olan) mədəniyyət adlandırırlar.

(b) B xətlə yazı yunan yazısıdır (*“ilk yunan yazısı və B xətlə yazı nümunələri Kretada aşkar edilmişdir”*) və onu Minos yazısı adlandıra bilmərik, çünki yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Minos yunan sivilizasiyasının deyil, yunanlardan əvvəlki sivilizasiyanın əfsanəvi hökmdarıdır

(ç) Bu cavab bir-birinə zidd müddəalardan ibarətdir - B xətlə yazını Minos yazısı adlandırırlar, çünki bu yunan yazısıdır, Minos isə yunanlardan əvvəlki əhalinin əfsanəvi qəhrəmanıdır. Belə demək düzgün olardı: “B xətlə yazını Minos yazısı adlandıra bilmərik, çünki bu, yunan yazısıdır, Minos isə yunanlardan əvvəlki əhalinin əfsanəvi qəhrəmanıdır”.

6. Məlum olduğu kimi, Kipr adasında öz inkişaf tarixinə və xarakterinə görə B xətlə yazının analoqu olan kiprominos yaxud C xətlə yazı aşkar edilmişdir. C xətlə yazıdan yerli əhali ilə yanaşı, Kiprə köçürülmüş yunanlar da istifadə edirdilər.

Bu məlumatı mətndə verilən arayışlarla əlaqələndirsək, belə nəticə çıxara bilərik:

a) C xətlə yazı Kreta yazısı kimi, ikonavaridir; C xətlənin işarələrinin ideogramlar yaxud hecalı yazının erkən pilləsi olduğu burada da məlum deyildir.

b) C xətlə yazı Festo diskindəki yazı kimi piktoqrafikdir, ancaq C xətlənin nümunələri əvvəlcədən hazırlanmış xüsusi matrisalarla həkk edilmişdir

c) C xətlə yazı A xətlənin inkişafının nəticəsidir, bununla yanaşı, hecalı işarələrdən və ideogramlardan – anlayışı göstərən şərti yazılı işarələrdən o da istifadə edir

ç) C xətlə yazı B xətlənin inkişafının nəticəsidir, bununla yanaşı, o da hecalı sistemdir və o da kontinental Yunanıstanda yayılmışdır

Bu tapşırıqda yazının mətnə rast gəlmədiyimiz daha bir tipi haqqında məlumat verilir. Suala cavab vermək üçün bu məlumatı mətnə göstərilən faktla müqayisə etmək lazımdır. Tapşırıqdakı məlumata əsasən, C xətlə yazı inkişaf tarixinə və xarakterinə görə B xətlə yazının analoqudur. Mətnə B xətlə yazı haqqında oxuyuruq: *“Kretada ilk yunan yazısının, B xətlə adlandırılan yazının nümunələri də tapılmışdır. Bu yazı A xətlənin inkişafının nəticəsidir”* (IV abzas). Həmçinin: *“B xətlə sillaboqramlardan (hecalı işarələrdən) istifadə edir. Onlar saiti yaxud saitlə samitin kompleksini, həmçinin ideogramları göstərir”* (V abzas). Bütün bunlar cavabın (c) variantında toplanmışdır. Müvafiq olaraq o düzgündür.

(a) və (b) cavabları C xətlə yazının B xətlə ilə deyil, A xətlə ilə oxşarlığını göstərir. (ç) cavabına əsasən, C xətlə yazı inkişaf tarixinə görə B xətlənin analoqu olmamış, əksinə, ondan inkişaf etmişdir.

Beləliklə, düzgün cavab (c)-dir.

7. Mətn əsasında ehtimal etmək olar ki,:

- a) B xətti yazı Minosun Kretasında yaradılmışdır, ancaq sisteminin mürəkkəbliyinə görə o kontinental Yunanıstanda yayıla bilməmişdir
- b) Yunanlar Minosun yazı ənənələrinə rəasional münasibət bəsləmişlər: A xəttinin bütün işarələrindən istifadə etmiş və əlifba yazısından bir neçə qrafema əlavə etmişlər
- c) Yunanlardan əvvəlki tayfalar tərəfindən yaradılmış B xətti yazı əlifba yazısının inkişafının təməlini qoymuşdur
- ç) Minos yazısının (Kreta yaxud A xəttinin) şifrinin açılması bəlkə də Ege dənizi hövzəsində yunanlardan əvvəl yaşamış qeyri-hindavropa mənşəli xalqın etnik mənsubiyyəti məsələsini həll edə biləcəkdir.

Sonuncu, bir növ yekun sualına cavab verilməsi bütün mətnin ətraflı düşünülməsini, yazılar barədə verilən arayışların qarşılıqlı əlaqələndirilməsini tələb edir. Cavabın hər variantını müzakirə edək:

(a) Cavabda göstərilən fakt məndəki B xətti yazı haqqında verilən arayışlara uyğun gəlmir. Minos Kretası, yunanlardan əvvəlki sivilizasiya dövründəki Kreta deməkdir, B xətti isə yunan yazısıdır. Bundan əlavə, məndə onun kontinental Yunanıstanda da yayıldığı qeyd olunmuşdur (V abzas).

(b) V abzasda B xətti yazının A xətti əsasında necə formalaşmasından söhbət gedir. Yunanlar “A xəttinin bəzi işarələrindən istifadə etməmişlər”. Əlifba yazısından isə yeni işarələri əxz edə bilməzdilər, çünki B xətti ancaq sillaboqramlardan və ideoqramlardan istifadə edir (o dövrdə əlifba yazısının mövcudluğu barədə məndə heç nə deyilməmişdir). Cavabın bu variantında isə həmin hadisə qeyri-düzgün əks etdirilmişdir.

c) Cavab düzgün deyildir, çünki artıq dəfələrlə deyildiyi kimi, B xətti yazı yunan yazısıdır, yunanlardan əvvəlki tayfalar tərəfindən deyil, yunanlar tərəfindən yaradılmışdır (yunanlardan əvvəlki A xətti yazıdır).

ç) Düzgün cavabdır. Mətnin əvvəlində Ege dənizi hövzəsində yunanlardan əvvəl məckunlaşmış tayfaların mövcudluğu barədə məsələ qaldırılmışdır. A xətti yazı məhz yunanlardan əvvəlki sivilizasiyada yaradılmışdır (onu Minos yazısı da adlandırırlar). Məndə həmçinin deyilir ki, bu yazının şifri hələ açılmamışdır. Onun şifrinin açılması – A xətti ilə yazılmış yazıların oxunması, onu yaratmış xalqın mənşəyi barədə alimlərə mühüm məlumat verərdi. Beləliklə, mətn həqiqətən (ç) cavabında irəli sürülən ehtimalı bildirməyə əsas verir.

Oxunmuş mətnin düşünülməsi üçün ümumi tövsiyələr:

- Mətni diqqətlə oxuyun. Onun əsas ideyasını dərk etməyə çalışın;
- Yalnız mətnin məzmunu sizə tam aydın olduqdan sonra suallara cavab verməyə başlayın;
- Suala cavab verməzdən əvvəl mətnin bu sualın bilavasitə aid olduğu hissəsini diqqətlə oxuyun (bəzən məndə müvafiq parçanın axtarılmasını asanlaşdırmaq üçün sualda abzasın nömrəsi göstərilmişdir);
- Ehtimal olunan bütün dörd cavabı diqqətlə müzakirə edin. Qalan variantları da müzakirə etməmiş düzgün saydığınız ilk variantı dairəyə almayın;
- Cavabın bu və ya digər variantı məntiqi baxımdan düzgün, lakin verilən mətnə görə səhv ola bilər. Buna görə də cavabı seçməzdən əvvəl mətnin müvafiq hissəsini bir daha oxuyun (yoxlayın) və kontekstə görə düzgün olan cavabı seçin;
- Məndə hər cavabın düzgünlüyünü yaxud qeyri-düzgünlüyünü təsdiq edən dəlillər tapın;
- Cavab yalnız qismən düzgün olduqda (suala qismən cavab verdikdə) da düzgün sayıla bilər, buna görə də ehtimal olunan hər cavabı diqqətlə müzakirə edin.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Adətən, düşünmək qabiliyyətini yalnız insan üçün səciyyəvi olan xüsusiyyət sayır və onu nitq qabiliyyəti ilə əlaqələndirirlər. Düşüncənin aşkara çıxarılmasının mükəmməl forması məntiqi tərəkürdür. Təbii olaraq qarşıya belə bir sual çıxır: bu tərəkürün yeganə formasıdır, yaxud onun digər formaları da vardır? Tədqiqatlar nəticəsində müəyyən edildiyinə görə tərəkürün bir neçə inkişaf pilləsi vardır. Hər bir pillədə tərəkür müxtəlif formada əks etdirilir. Onlardan ən sadəsi praktiki düşüncədir.

Praktiki düşüncə anlayışı alman alimi V. Kellerə məxsusdur. Keller heyvanın (nitq qabiliyyətindən məhrum olan) ağıllı hərəkət edib-edə bilməyəcəyini, yaxud instinktdən irəli gəlməyən hərəkət edib-edə bilməyəcəyini tədqiq edirdi. Kellerin insanabənzər meymunlar üzərində apardığı eksperimentlərin əsas prinsipi belə idi: birbaşa yolla məqsədə nail olmaq mümkün olduqda, heyvanın davranışını instinkt idarə edir. Ancaq məqsədə nail olmaq üçün birbaşa deyil, «dolaylı yol» lazım gəldikdə, heyvan düşüncəli hərəkət etməyə məcbur olur. Kellerin bütün sınaqları elə qurulmuşdur ki, məqsədə nail olmaq üçün hökmən dolaylı yol seçmək lazım gəlir.

Keller meymun Kokonun əlini yuxarıdan asılmış banana necə çatdırdığını təsvir edir. Koko bananı görək birbaşa ona doğru qaçıb var gücü ilə yuxarı atıldı, lakin məqsədinə nail ola bilmədi. O geriye döndü, yenə də divarın yanına qayıtdı və bu hərəkəti bir neçə dəfə təkrar etdi. Sonra oraya qoyulmuş qutunun yanına gedib üstünə çıxaraq banana doğru baxmağa başladı. Kokonun hərəkətlərində gözlə seçilən yavaşlama hiss olunurdu. O, qutudan divara qədər olan məsafəni bir neçə dəfə qət etdi. Eksperimentçi banana portağal parçası da əlavə etdi və bu, meymunun hərəkətinə açıq-aşkar təsir göstərdi: Koko yenə də qutunun yanına getdi, onu sürətlə divarın yanına aparıb üstünə çıxdı və əli meyvəyə çatdı.

Şimpanzenin davranışında hər cür düşüncə əlamətləri görmək olar: bananı görmək onu birbaşa yolla (sıçramaqla) ələ keçirmək cəhdinə səbəb olur, heyvanda ilk növbədə instinkt oyanır. Ancaq məqsədə nail ola bilmədikdə, Koka o yan-bu yana gəzməyə başlayır. Koka banandan uzaqlaşdıqda qutunun yanına getdikdə, instinktin əleyhinə hərəkət edir, yaxud düşünməyə başlayır. Onun hərəkətlərinin ləngidiyi nəzərə çarpır, elə təəssürat yaranır ki, sanki heyvanda spesifik təəccüblənmək hissi baş qaldırmışdır. Təəccüblənməklə başlanmış proses düşünmək üçün zəruri olan ikinci konkret halla – dərk etməklə başa çatır: Portağal parçasının əlavə edilməsi ilə yenə də qutunun yanına getməsi və artıq məqsədyönlü hərəkət etməsi göstərir ki, Koko məqsədə çatmağın necə mümkün olduğunu qəflətən «baş düşmüşdür». Heyvanın düşünmə qabiliyyətinin necə olması onun davranışında, hərəkətlərində özünü əks etdirir. Davranış burada tərəkürün məhsulu deyil, onun prosesidir. Beləliklə, tərəkür hələlik praktikadan ayrılmamışdır.

Belə bir fakt diqqəti cəlb edir: nə qədər ki, divardan banan asılmışdı, məsələni həll etmək üçün Kokonun kifayət qədər stimulu yox idi. Portağal parçasının əlavə edilməsi, yaxud stimulun əhəmiyyətinin artması, məqsədə nail olmaq tələbatının güclənməsinə və müvafiq hərəkətə səbəb oldu. Bu, tərəkürün stimullaşdırılması üçün tələbatın nə kimi əhəmiyyəti olduğunu aydın göstərir.

1. Birinci abzasdakı əsas fikir aşağıda sadalananlardan hansında əks etdirilmişdir?

- a) tərəkürün təkmilləşmiş forması yalnız insan üçün səciyyəvidir, çünki yalnız o nitq qabiliyyətinə malikdir
- b) məntiqi tərəkür yalnız insan üçün spesifikdir, ancaq tərəkürün digər formaları başqa mənəvi varlıqlar üçün də səciyyəvi ola bilər
- c) tərəkür müxtəlif inkişaf mərhələlərində özünü fərqli formalarla əks etdirir, onların arasında məntiqi tərəkür təkmilləşmişdir
- ç) tərəkür daim inkişaf edir və müvafiq olaraq müxtəlif formalarla əks olunur, ancaq insan üçün yalnız məntiqi tərəkür səciyyəvidir

2. Kellerin təsdiq olunduğu təqdirdə heyvanlarda praktiki düşüncənin mövcudluğu barədə mülahizə yürütməyin mümkün olduğu fərziyyəsi aşağıda sadalananlardan hansı cümlədə əks etdirilmişdir?

- a) nitq qabiliyyətindən məhrum olan heyvan ağıllı hərəkət, yaxud instinktlə əlaqədar olmayan hərəkət edə bilmir
- b) heyvan birbaşa yolla məqsədə nail ola bildikdə, onun hərəkətini instinkt ifadə edir
- c) heyvan dolaylı yolla məqsədə nail ola bildikdə, o instinktiv deyil, düşüncəli hərəkət edir
- ç) məqsədə nail olmaq üçün hökmən «dolaylı yol» seçməyə məcbur olan heyvan düşüncəli deyil, instinktiv hərəkət edir

3. I, II və III abzaslar arasında nə kimi nisbət vardır?

- a) I abzasda ehtimal irəli sürülmüş, II-də bu ehtimalın xeyrinə dəlillər gətirilmiş, III-də onun düzgünlüyü eksperiment yolu ilə əsaslandırılmışdır
- b) I abzasda məsələ qaldırılmış, II-də bu məsələnin öyrənilməsi üçün bir yanaşma təqdim edilmiş, III-də bu yanaşma əsasında aparılmış tədqiqatın nəticələri göstərilmişdir
- c) I abzasda müəyyən hadisə barədə söhbət gedir, II-də bu hadisənin mövcudluğunu təsdiqləyən faktlar misal gətirilir, III-də onun öyrənilməsinin nəticələri müzakirə edilir
- ç) I abzasda müəyyən fikir ifadə edilmiş, II-də onun düzgünlüyü şübhə altına qoyulmuş, III-də bu fikri rədd edən eksperimental göstəricilər verilmişdir

4. Təəccüblənmək təfəkkürün əsas xüsusiyyətlərindən biri sayılır. Kokonun nümunəsinə görə bu duyğunun baş qaldırması üçün hansı ilkin şərtlər lazımdır?

- a) müəyyən tələbatın yaranması, ona əməl etmək üçün lazım olan adi davranışın uğursuzluğu
- b) stimulun əhəmiyyətinin artması və məqsədyönlü hərəkətin qeyri-mümkün olması
- c) istənilən məqsəd və ona çatmaq üçün lazım olan «dolaylı yol»un mövcudluğu
- ç) güclü instinktin oyanması və müvafiq tələbatın yaranması

5. Kokonun istifadə etdiyi dolaylı yol aşağıda sadalananlardan hansında əks etdirilmişdir?

- a) banan divarın üstündə elə ucadan asılmışdı ki, Koko bir neçə dəfə var qüvvəsi ilə yuxarı atılmalı oldu ki, bu da müvəffəqiyyətsizliklə nəticələndi
- b) əlinin meyvəyə çatması üçün Koko qutunu banan asılmış divarın yanına aparmalı oldu
- c) qutu banan asılmış divardan bir neçə metr aralıda olduğundan, Koko bir neçə dəfə onların arasındakı məsafəni qət etməli oldu
- ç) portağal parçasının əlavə edilməsi nəticəsində Koko problemi həll etmək mümkün olan yolu tapa bildi

6. Mətnin müəllifinin «təfəkkür hələ də praktikadan ayrılmamışdır» fikrini aşağıda sadalananlardan hansı təsdiq edir?

- a) şimpanzenin hərəkətlərində hər cür düşüncə əlamətləri: instinktin əksinə hərəkət, təəccüblənmə və anlama hissinin yaranması əlamətlərini aşkar etmək olar
- b) məqsədyönlü hərəkət edilməsi göstərir ki, Koko məqsədə necə nail olmağın mümkünliyünü qəflətən «başa düşmüşdür»
- c) mövcud şəraitdə anlamaq və müvafiq hərəkətlər etmək təfəkkür prosesi nəticəsində mümkün olmuşdur
- ç) divarla qutu arasında gedib-gəlmək, hərəkətin ləngidilməsi, stimul gücləndikdən sonra onun fəallaşması şimpanzenin düşüncəsini əks etdirir

7. Düşüncəli hərəkətin həyata keçirilməsi nümunəsini aşağıda sadalananlardan hansı əks etdirir?

- I. Qəfəsə salınmış dələ bayırda qoyulmuş yemi görür. Qəfəsdən çıxmağa cəhd göstərərkən, o divarlara dırmaşır, pəncəsi ilə cəftəni itələyir, qapı açılır və dələ bayıra çıxır
- II. Pişik qəfəsdən oyuncaq sıçanı görür, pəncəsi ilə onu tutmağa cəhd göstərir, lakin bu bir nəticə vermir. Sonra o oyuncağa bağlanmış sapı görür və onu sapla özünə doğru çəkir
- III. Qəfəsdə tavandan bananla dolu bir səbət asılmışdır. Şimpanze oradakı hündür yerə çıxaraq bananı səbətdən götürür

- a) ancaq I
- b) I və II
- c) ancaq II
- ç) II və III

Riyazi hissə

Mətnin riyazi hissəsi kəmiyyət xarakterli tapşırıqlardan ibarətdir. Bu tapşırıqlar vasitəsi ilə aşağıdakılar yoxlanılır:

- Rəqəmlər və digər riyazi anlayışlarla əməliyyat qabiliyyəti
- Müxtəlif formada (cədvəl, qrafik, diaqram və.s.) təqdim olunan göstəriciləri təhlil etmək qabiliyyəti

Tapşırıqlar riyaziyyatın müxtəlif sahələrini (hesab, cəbr, həndəsə, göstəricilərin təhlili) əhatə edir və üç müxtəlif formada verilmişdir:

1. Miqdar müqayisəsi

2. Məsələlər

3. Göstəricilərin kifayət etməsi

4. Cədvəl, diaqram və qrafik halında təqdim olunmuş göstəricilərin təhlili

Müxtəlif formada verilən tapşırıqlar müxtəlif yanaşma tələb edir, buna görə də bir neçə nümunəni ətraflı müzakirə edəcəyik.

Aşağıda mətnin riyazi hissəsinin tapşırıqlarında sizə rast gələ biləcək bütün əsas anlayış və məsələlər göstərilmişdir (bax: səh. 57-59).

Kəmiyyət müqayisəsi (10-11 tapşırıq)

Bu tipli tapşırıqlarda **A** və **B** sütunlarında bəzən əlavə informasiya olan miqdarlar verilmişdir.

Bu cür tapşırıqları yerinə yetirərkən sizdən **A** sütununda göstərilən miqdarı **B** sütununun eyni sətrində göstərilən miqdarla müqayisə etmək tələb olunur. Hər tapşırığın müşayiət olunan dörd cavabı vardır.

Miqdarların hər müqayisəsi testin müstəqil tapşırığı sayılır.

Mətndə miqdar müqayisəsi tapşırıqlarını bu cür təlimat müşayiət edir:

A və B sütunlarının hücrələrində verilmiş miqdarları bir-biri ilə müqayisə edin.

A sütununun hücrəsində verilmiş miqdar B sütununun müvafiq hücrəsində verilmiş miqdardan artıq olduqda, (a)-ni seçin.

B sütununun hücrəsində verilmiş miqdar A sütununun müvafiq hücrəsində verilmiş miqdardan artıq olduqda, (b)-ni seçin.

Hücrələrdə verilmiş miqdarlar bərabərdirsə (c)-ni seçin.

Verilmiş informasiya hər hansı miqdarın çox olduğunu müəyyən etmək üçün kifayət etmədikdə (ç)-ni seçin.

Nümunələr və şərhlər

	A	B	
--	---	---	--

1.	Tornike, Sandro, Sopo və Anna göbələk yığdılar. Qızlar oğlanların yığdığı qədər göbələk yığdılar. Anna hamıdan çox göbələk yığdı	(a) (b) (c) (ç)
	<table><tr><td> Tornikenin yığdığı göbələyin miqdarı </td><td> Soponun yığdığı göbələyin miqdarı </td></tr></table>	
Tornikenin yığdığı göbələyin miqdarı	Soponun yığdığı göbələyin miqdarı	

Anna hamıdan çox göbələk topladığından, Soponun yığdığı göbələk hamısından az olacaqdır. Həqiqətən, əgər Soponun yığdığı göbələyin miqdarı oğlanlardan birinin yığdığı göbələyin miqdarına bərabər, yaxud ondan çox olarsa, qızların yığdığı göbələyin miqdarı oğlanların yığdığı göbələyin miqdarından çox olar. Bu isə mümkün deyildir, çünki şərtə əsasən, qızlar oğlanların yığdığı qədər göbələk yığmalıdırlar. Beləliklə, Sopo hamıdan az, yəni Tornikedən az göbələk yığmışdır. Müvafiq olaraq düzgün cavab (a)-dır.

2.	Nika pilləkənin pillələrini nömrələdi. Birinci pilləyə 1 rəqəmi, ikinciyə - 2, və s. yazdı. Bütün pillələri nömrələmək üçün o, başqa rəqəmlərlə birlikdə cəmi 5 ədəd 3 rəqəmi yazmalı oldu	(a) (b) (c) (ç)
	<table><tr><td>Pilləkənin pillələrinin sayı</td><td>31</td></tr></table>	
Pilləkənin pillələrinin sayı	31	

Birinci üçlük Nikaya 3-cü pilləni nömrələmək üçün, ikinci – 13-cü pilləni, beşinci – 31-ci pilləni nömrələmək üçün lazım gəldi. Sonrakı, 32-ci pilləni nömrələmək üçün daha bir 3-lük lazımdır, Nikaya isə bütün nömrələri nömrələmək üçün cəmi 5 ədəd 3-lük yazmaq lazım gəldi. Buna görə də pilləkənin pillələrinin sayı 31-ə bərabər imiş. Müvafiq olaraq düzgün cavab (c)-dir.

3.	Qiyanın maaşı Nikanın maaşının yarısından 250 ləri artıqdır	(a) (b) (c) (ç)
	<table><tr><td>Qiyanın maaşı</td><td>Nikanın maaşı</td></tr></table>	
Qiyanın maaşı	Nikanın maaşı	

Konkret hadisələrin müzakirəsi bəzi tapşırıqların həllinə kömək edir.

Qiyanın maaşı Nikanın maaşının yarısından 250 ləri artıq olduğundan, əvvəlcə Nikanın maaşının yarısının 250 ləriyə bərabər olduğunu müzakirə edək. Bu təqdirdə Nikanın maaşı $2 \cdot 250 = 500$ ləri olacaqdır. Qiyanın maaşı isə $250 + 250 = 500$ laridir ki, bu da Nikanın maaşına bərabərdir. Deməli Qiyanın və Nikanın maaşları yəqin ki, bərabər miqdardadır.

İndi isə Nikanın maaşının yarısının 250 ləridən az olduğu vəziyyəti müzakirə edək. Məsələn, Nikanın maaşının yarısı 200 ləriyə bərabərdir. Belə olduqda, Nikanın maaşı $2 \cdot 200 = 400$ ləri, Qıyanın maaşı isə $200 + 250 = 450$ ləri olacaqdır ki, bu da Nikanın maaşından çoxdur. Deməli, Qıyanın maaşı Nikanın maaşından çox ola bilər.

Beləliklə, Qıyanın maaşı Nikanın maaşına bərabər və ondan artıq da ola bilər.

Müvafiq olaraq, düzgün cavab (ç)-dir.

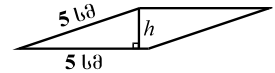
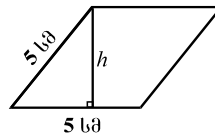
Qeyd edək ki, Qıyanın maaşı Nikanın maaşından az da ola bilər. Məsələn, Əgər Nikanın maaşının yarısı 300 ləriyə bərabərdirsə, Nikanın maaşı $2 \cdot 300 = 600$ ləri, Qıyanın maaşı isə $300 + 250 = 550$ ləri olacaqdır ki, bu da Nikanın maaşından azdır.

4.	ABCD paraleloqramının perimetri 20sm-dir; MNPQ kvadratının perimetri 8sm-dir. <table><tr><td>ABCD paraleloqramının sahəsi</td><td>MNPQ kvadratının sahəsi</td></tr></table>	ABCD paraleloqramının sahəsi	MNPQ kvadratının sahəsi	(a) (b) (c) (ç)
ABCD paraleloqramının sahəsi	MNPQ kvadratının sahəsi			

MQ kvadratının tərəfinin uzunluğu 2sm, sahəsi isə 4sm^2 -dir. ABCD paraleloqramının sahəsinə gəlincə, onu hesablamaq üçün verilən informasiya kifayət etmir. Məsələn, hər tərəfin uzunluğu 5sm olan ABCD paraleloqramlarını müzakirə edək. Onların hər birinin perimetri 20sm olacaq, lakin sahələri bərabər olmayacaqdır. Bu cür paraleloqramların hündürlüyü 0-dan 5sm-dək dəyişilir (bax çertyoja).

Müvafiq olaraq onların sahəsi də 0-dan 25sm^2 -dək hər hansı böyüklükdə ola bilər. Buna görə də ABCD paraleloqramının sahəsi MQ kvadratının sahəsindən az da, ona bərabər də, ondan artıq da ola bilər.

Beləliklə, düzgün cavab (ç)-dir.

5.	x və y hər hansı müsbət ədədlərdir. Əgər $x \neq y$-dirsə, $x * y$ bu ədədlər arasında ən kiçik ədədi, $x = y$ olduqda, $x * y = x$ $(x * 7) + (y * 9)$ $x + y + 1$	(a) (b) (c) (ç)
----	--	-----------------

Burada $*$ -lə iki ədəd arasında ən kiçiyini seçməyi tələb edən yeni əməliyyat göstərilir. Məsələn, $5 * 7 = 5$.

İki ədəd arasında ən kiçiyi onların hər birindən artıq olmadığına görə $x * 7 \leq y$, $y * 9 \leq x$. Belə olduqda, $(x * 7) + (y * 9) \leq x + y$. Bu sonuncu isə $(x + y + 1)$ -dən artıq olacaqdır. Buna görə də düzgün cavab (b)-dir.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

	A	B	
1.	6 şüşə Gindzmarauli və 1 şüşə Saperavi üçün 80 lari verdilər 1 şüşə Gindzmaraulinin dəyəri	12 lari	(a) (b) (c) (ç)
2.	Mötərizədə verilmiş ədədlərin cəminin mənası $()^*$ ilə göstərilmişdir. Məsələn, $(2; 1; 7)^* = 2 + 1 + 7 = 10$. a, b və c – mənfi ədədlərdir $(a; b)^* + (b; c)^*$	$(a; b; c)^*$	(a) (b) (c) (ç)
3.	Düzbucaqlının sahəsi 24 sm^2 -dir. ABC üçbucağının iki ucu bu düzbucaqlının kiçik tərəflərinin orta nöqtələrinə uyğun gəlir, üçüncü ucu isə düzbucaqlının böyük tərəfi üzərində yerləşir. ABC üçbucağının sahəsi	6 sm^2	(a) (b) (c) (ç)
4.	İlyanın maaşı 20 % artırıldığına görə a lari artdı, Tornikenin maaşı isə 25 % azaldıldığına görə $2a$ lari azaldı İlyanın maaşı artırılmazdan əvvəl	Tornikenin maaşı azaldılmazdan əvvəl	(a) (b) (c) (ç)
5.	12 saat ərzində eyni cür 5 lampanın yanmasına 40 tetri dəyərinə elektrik enerjisi sərf olunur 8 saat ərzində bu cür 8 lampanın yanmasına sərf olunan elektrik enerjisinin dəyəri	50 tetri	(a) (b) (c) (ç)
6.	Anna ilə Sofonun yaşlarının orta riyazi göstəricisi onların və Ekanın yaşlarının orta riyazi göstəricisinə bərabərdir Anna ilə Sofonun orta riyazi yaş göstəricisi	Ekanın yaşı	(a) (b) (c) (ç)

Məsələlər (18-21 tapşırıq)

Siz məktəb dərslərlərində bu cür tapşırıqlara rast gəlmisiniz.

Məsələləri şərti olaraq sırf riyazi və məişət məzmunlu məsələlərə bölmək olar. Sırf riyazi məsələlər riyazi terminlər vasitəsi ilə yaradılmışdır. Məişət məzmunlu məsələlər müxtəlif həyati problemlərlə əlaqədardır. Onları həll etmək üçün məsələnin şərtinin riyazi terminlər vasitəsi ilə əks etdirilməsi və riyazi model yaradılması məqsəduyğundur.

Hər məsələnin ehtimal olunan beş cavabı vardır. Onlardan yalnız biri düzgündür.

Nümunələr və şərhlər

1. Tamta 42 ədəd karandaş bir neçə qutuya yığdı: bəzisinə 2 ədəd, bəzisinə isə 3 ədəd karandaş qoydu. İçərisində 3 karandaş olan qutuların sayı aşağıda sadalananlardan hansına bərabər ola bilər?

- a) 9
- b) 10
- c) 11
- ç) 13
- d) 14

Tamtanın iki-iki karandaş qoyduğu qutuların sayı nəyə bərabər olursa-olsun, onlara qoyulmuş karandaşların ümumi sayı yenə də 2-yə tam bölünən, yaxud cüt olacaqdır. Tamta qutulara cəmi 42 ədəd, yaxud cüt sayda karandaş qoyduğundan, üç-üç karandaş qoyulmuş qutulardakı karandaşların ümumi sayı da cüt olmalıdır. Müvafiq olaraq sadalananlardan (a), (c) və (ç) variantları istisna edilməlidir. 3 karandaş qoyulmuş qutuların sayı 14-ə bərabər ola bilməz, çünki bu təqdirdə həmin qutularda $14 \cdot 3 = 42$ karandaş olar və heç bir qutuda daha 2 ədəd karandaş olmazdı. Yalnız (b) variantı müzakirə olunmamış qalır. Əgər Tamta 10 qutuya üç-üç, 6 qutuya isə iki-iki karandaş qoymuşdursa, onun qoyduğu karandaşların ümumi sayı $10 \cdot 3 + 6 \cdot 2 = 42$ olacaqdır ki, bu da məsələnin şərtinə zidd deyildir. Beləliklə, içərisində 3 karandaş olan qutuların sayı 10-a bərabər ola bilər. Müvafiq olaraq, düzgün cavab (b)-dir.

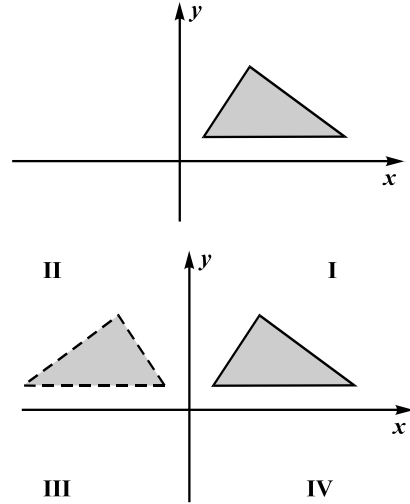
2. David Levandan 2-dəfə artıq və Tornikedən 3 dəfə artıq şəkil çəkdi. Hər üçü birlikdə 80-dən az şəkil çəkdi. David **maksimum** neçə şəkil çəkə bilirdi?

- a) 36
- b) 42
- c) 48
- ç) 54
- d) 60

David Levandan 2-dəfə çox, Tornikedən 3 dəfə çox şəkil çəkdi. Buna görə də Davidin çəkdiyi şəkillərin sayı həm 2-yə, həm də 3-ə bölünən olacaqdır. Deməli, 6-ya da bölünəcəkdir. Buna görə də Davidin çəkdiyi şəkillərin sayını $6x$ -lə qeyd edək. Burada x tam ədəddir. Belə olduqda, Levanın çəkdiyi şəkillərin sayı $3x$, Tornikenin çəkdiyi şəkillərin sayı isə $2x$ olacaqdır. Hər üçü birlikdə 80-dən az şəkil çəkdiyə görə belə bir bərabərsizlik alırıq: $6x + 3x + 2x < 80$, yaxud $11x < 80$. Onun həlli isə belədir: $x < 7\frac{3}{11}$. Buna görə də x -in mümkün ola bilən maksimum tamı 7-yə bərabərdir. Müvafiq olaraq Davidin çəkdiyi şəkillərin sayı maksimum $6 \cdot 7 = 42$ -yə bərabərdir. Beləliklə, düzgün cavab (b)-dir.

3. Sadalananlardan hansılar çertyojda göstərilmiş üçbucağın y oxuna simmetrik olan üçbucağın təpələrinin koordinatları ola bilər?

- (a) $(-1; 1), (-3; 4), (-5; 0)$
- (b) $(-3; 3), (-4; 0), (-21; 3)$
- (c) $(1; -2), (3; -4), (7; -4)$
- ç) $(2; 2), (6; 10), (12; 2)$
- d) $(-2; 2), (-6; 8), (-14; 2)$

Verilən üçbucağın y oxuna simmetrik olan üçbucaq koordinat müstəvisinin II dördə bir hissəsində yerləşir (çertyoja bax). Buna görə də bu üçbucağın təpələrinin absisləri mənfi, ordinatları isə müsbətdir. Verilən cavablardan yalnız (d) variantındakı üçlük belədir: $(-2; 2), (-6; 8), (-14; 2)$. Bu üçlük həqiqətən verilən üçbucağa simmetrik olan üçbucağın təpələrinin koordinatları ola bilər. Müvafiq olaraq, düzgün cavab (d)-dir.

4. Mehmanxanada yalnız biryerli və ikiyerli nömrələr vardır. Menecer öyrəndi ki, 4 universitetdən gəlmiş 10 tələbə qızı mehmanxanada elə yerləşdirməlidirlər ki, müxtəlif universitetlərin tələbələri bir nömrəyə düşməsinlər. Menecerin **hökmen** tələbələri mehmanxanada yerləşdirə bilməsi üçün minimum neçə nömrə lazımdır?

- a) 5
- b) 6
- c) 7
- ç) 8
- d) 9

Bu məsələni həll etmək üçün qızların yerləşdirilməsinin ən “pis” variantını yaxud ən çox nömrənin lazım olduğu variantı axtaraq. Hər hansı universitetin tələbələrinin sayı cüt olduqda, onları yerləşdirmək üçün yalnız ikiyerli nömrələrdən istifadə etmək olar ki, bu da az miqdarda biryerli nömrələrdən istifadə etməyə imkan verərdi. Buna görə də hər dörd universitetin tələbələrinin sayının tək olması ən pis variant olardı. Bu təqdirdə, ikiyerli nömrələrdən başqa, 4 yerli nömrədən də istifadə etmək lazım gələrdi. Məsələn, bir universitetdən 3 qızı yerləşdirmək üçün 1 ikiyerli və 1 biryerli nömrə lazımdır. Buna görə də əgər 10 qızdan birinci universiteti 1 qız, qalanlarının hərəsini isə 3 qız təmsil edirsə, onları yerləşdirmək üçün $1 + 2 + 2 + 2 = 7$ nömrə lazım gələcəkdir. Buna görə də 4 universitetdən 10 tələbə qızı mehmanxanada müxtəlif universitetlərdən gəlmiş tələbələrin bir nömrəyə düşmələri şərtlə yerləşdirilməsi üçün minimum **hökmen** 7 nömrə lazımdır. Müvafiq olaraq, düzgün cavab (c)-dir.

5. $x, 2x, y, 7, 7$ ədədləri artım üzrə düzülmüşdür. Hər iki qonşu ədəd arasında fərq 2-dən azdır. Y sadalananlardan hansına bərabər ola bilər?

- a) 5,4
- b) 5,5
- c) 5,7
- ç) 5,8
- d) 6

$x, 2x, y, 7,7$ ədədləri artım üzrə düzülmüşdür. Buna görə də x -lə $2x$ arasında fərq $2x - x = x$ -ə bərabər olacaqdır. Şərtə əsasən, hər iki qonşu ədəd arasında fərq 2-dən azdır. Buna görə də $x < 2$. Müvafiq olaraq, $2x < 4$. $2x$ -lə y arasında fərq 2-dən azdır. Buna görə də $y < 4 + 2 = 6$ -dan az olmalıdır. y -lə $7,7$ arasında fərq 2-dən az olduğundan, $y > 7,7 - 2 = 5,7$ -dən artıq olmalıdır. Beləliklə, y 6-dan az və 5,7-dən artıq olan ədədə bərabər ola bilər. Sadalananlardan yalnız 5,8 belədir. Buna görə də düzgün cavab (ç)-dir.

6. Meyvə bağında armud ağaclarının sayı alma ağaclarının sayından 15 ədəd azdır. Armud ağaclarının alma ağaclarının sayına nisbəti sadalananlardan hansına bərabər ola bilər?

- a) $\frac{1}{3}$
- b) $\frac{3}{5}$
- c) $\frac{2}{7}$
- ç) $\frac{3}{7}$
- d) $\frac{5}{9}$

Armud ağaclarının sayını x -lə işarə etsək, alma ağaclarının sayı $x + 15$, armud ağaclarının sayının alma ağaclarının sayına nisbəti isə $\frac{x}{x+15}$ olacaqdır. Bu nisbətin sadalananlardan hansına bərabər olduğunu aydınlaşdıraraq?

$\frac{x}{x+15} = \frac{1}{3}$ olduqda, $3x = x + 15$. Buradan $x = \frac{15}{2} = 7,5$. Bu isə mümkün deyildir, çünki x -lə armud ağaclarının sayı göstərilmişdir. Beləliklə, $\frac{x}{x+15} = \frac{1}{3}$ -ə bərabər ola bilməz.

Beləliklə, məlum olur ki, eyni nisbət $\frac{3}{5}$ -ə, $\frac{3}{7}$ -ə və $\frac{5}{9}$ -ə bərabər ola bilməz.

İndi isə bu nisbətin $\frac{2}{7}$ -yə bərabər olub-olmadığını aydınlaşdıraraq. $\frac{x}{x+15} = \frac{2}{7}$ olduqda, $7x = 2x + 30$. Buradan isə $x = \frac{30}{5} = 6$ -yə bərabər ola bilər. Həqiqətən, armud ağaclarının sayı 6, alma ağaclarının sayı $6 + 15 = 21$ olduqda, armud ağaclarının sayının alma ağaclarının sayına nisbəti $\frac{6}{21} = \frac{2}{7}$ olacaqdır. Müvafiq olaraq, düzgün cavab (c)-dir.

7. Zərin 6 yanı vardır, onlardan hər birinin üzərində fərqli miqdarda nöqtələr (1-dən 6-dək) həkk edilmişdir. İki zərin atıldığı təqdirdə üst tərəfdəki nöqtələrin cəmi 4-dən az olduqda, bu ehtimal nəyə bərabərdir?

- (a) $\frac{1}{2}$
- (b) $\frac{1}{6}$
- (c) $\frac{1}{8}$
- (ç) $\frac{1}{12}$
- (d) $\frac{1}{36}$

İki zəri atarkən əldə edilmiş nəticəni ədədlərin cütünə uyğunlaşdırmaq olar, onlardan birinci ədəd birinci zərin üst hissəsindəki nöqtələrin miqdarını, ikinci ədəd isə ikinci zərin üst hissəsindəki nöqtələrin miqdarını göstərəcəkdir. Məsələn, (3;2) cütünü göstərir ki, atıldıqdan sonra birinci zərin üst tərəfində nöqtələrin sayı 3, ikinci zərin üst tərəfindəki nöqtələrin sayı isə 2-dir. Zərlərin bir tərəfi üzərində nöqtələrin sayı 1-dən 6-dək istənilən rəqəm ola bildiyindən, müvafiq cütlərin sayı $6 \cdot 6 = 36$ -ya bərabərdir, deməli, iki zəri atarkən eyni tərzdə gözlənilən elementar hadisənin ümumi miqdarı 36-dır. Cəmi üç halda zərin üst tərəfindəki nöqtələrin cəmi 4-dən az olacaqdır (müvafiq cütlər (1;1), (1;2) və (2;1) olduqda). Beləki, əlverişli elementar hadisənin miqdarı 3-dür. Buna görə də iki zərin atıldığı təqdirdə yuxarı tərəflərdəki nöqtələrin sayının cəminin 4-dən az olması ehtimalı $\frac{3}{36} = \frac{1}{12}$ -ə bərabər olacaqdır. Beləliklə, düzgün cavab (ç)-dir.

8. Ədədi 4-ə bölərkən alınan qalıq 3-ə bərabərdir. Həmin ədədi 16-ya bölərkən qalıq aşağıda sadalananlardan hansına bərabər ola bilməz?

- a) 3
- b) 5
- c) 7
- ç) 11
- d) 15

Bu tapşırığı həll edərkən diqqəti sualın mənfi formada verildiyinə yönəltmək lazımdır. Deməli, bu tapşırıqda cavab vermək üçün elə ədəd seçilməlidir ki, verilən ədədi 16-ya bölərkən alınan qalıq olmasın. Əvvəlcə qalığı 16-ya bölərkən nəyə bərabər olduğunu aydınlaşdıraraq.

Deyək ki, verilən ədəd m -dir. Bu ədədi 4-ə bölərkən alınan qalıq 3-ə bərabərdir. Bu o deməkdir ki, m ədəd əşyanı dörd-dörd düzdükdə 3 əşya qalacaqdır. Həmin əşyaları on altı-on altı düzərkən qalan əşyaların miqdarı m -i 16-ya böldükdə alınan qalıqdır. Əşyanı dörd-dörd düzərkən 1 onaltılıq alınır. Dörtlüklərdən onaltılıqlar düzəldəndə, ya 3, ya 2, ya da 1 dörtlük qalır, yaxud heç biri qalmır. Buna görə də m ədədini 16-ya böldükdə alınan qalıq ancaq $3 \cdot 4 + 3 = 15$, $2 \cdot 4 + 3 = 11$, $1 \cdot 4 + 3 = 7$, $0 \cdot 4 + 3 = 3$ ola bilər. Beləliklə, qalıq 5-ə **bərabər ola bilməz**. Düzgün cavab (b)-dir

9. Düzbucaqlı formalı hovuzun dibinə üzlük çəkməli idi. 4 saatlıq işdən sonra hovuzun dibinin bir hissəsi üzlük çəkilməmiş qaldı. O da düzbucaqlı formasında idi və uzunluğu hovuzun dibinin uzunluğundan 3 dəfə, eni də hovuzun dibinin enindən 3 dəfə az idi.

Əgər iş həmin sürətlə davam etdirilsə, hovuzun dibinin qalan hissəsinə üzlük çəkmək üçün neçə saat vaxt lazımdır?

- a) 0,5
- b) 1
- c) 1,5
- ç) 2
- d) 2,5

4 saat işlədikdən sonra hovuzun dibinin üzlük çəkilmiş hissəsinin sahəsi bütövlükdə hovuzun dibinin sahəsində 9 dəfə az olacaqdır (çertyoja bax). Deməli, bütün işin $\frac{1}{9}$ hissəsi görülməlidir, ancaq işin $1 - \frac{1}{9} = \frac{8}{9}$ hissəsi görülmüşdür. Buna görə də qalan işlər üçün 8 dəfə az vaxt lazımdır. 4 saat : 8 = 0,5 saat. Beləliklə, düzgün cavab (a)-dır.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

1. 12 milyon 4 milyon 700 mindən:

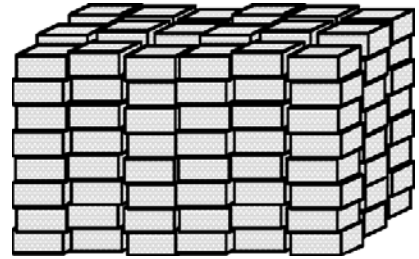
- (a) 6,7 milyon çoxdur
- (b) 7,3 milyon çoxdur
- (c) 7,7 milyon çoxdur
- (ç) 8,3 milyon çoxdur
- (d) 8,7 milyon çoxdur

2. Üç ədəddən birincisi ikincidən iki dəfə artıqdır, üçüncü ədəd isə birinci və ikinci ədədlərin cəminə bərabərdir. Üçüncü ədəd ikinci ədəddən neçə dəfə artıqdır?

- (a) 2- dəfə
- (b) 3- dəfə
- (c) 4- dəfə
- (ç) 5- dəfə
- (d) 6- dəfə

3. Eyni cür daş plitələri sütun halında elə yığmışlar ki, hər sütunda plitələrin sayı bərabər olmuşdur (çertyoja bax). Cəmi nə qədər plitə yığmışlar?

- (a) 24
- (b) 48
- (c) 60
- (ç) 144
- (d) 250

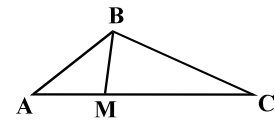
4. Əgər $\frac{2x-6}{2,5} = \frac{4-3x}{2,5}$, onda $x - 4 =$

- (a) 5
- (b) 3
- (c) 2
- (ç) -1
- (d) -2

5. M nöqtəsi ABC üçbucağının AC tərəfində yerləşir. MA və MB kəsikləri bir-birinə bərabərdir. $\angle A = 40^\circ$, $\angle C = 35^\circ$.

$\angle MBC$ nəyə bərabərdir?

- (a) 55°
- (b) 60°
- (c) 65°
- (ç) 70°
- (d) 75°

6. a elə ədəddir ki, $18 - 2a > 5 + 3a$ -dır. $3a$ sadalananlardan hansına bərabərdir?

- (a) 7,5
- (b) 8
- (c) 8,5
- (ç) 9
- (d) 9,5

7. Rəqəmlərlə: 1, 2 və 4 mümkün olan hər onluq kəsri elə yazmışlar ki, hər onluq kəsri yazarkən hər üç rəqəmdən – hər birindən ancaq bir dəfə istifadə etmişlər. Alınmış onluq kəsirlərdən ən böyüyü ən kiçikdən aşağıdakı qədər artıqdır:

- (a) 40,86 qədər
- (b) 35,34 qədər
- (c) 29,7 qədər
- (ç) 26,34 qədər
- (d) 22,86 qədər

8. m -in üçdə biri n -dən n -in 10%-i qədər artıq olduqda, $m - n =$

- (a) $1,1n$
- (b) $2,3n$
- (c) $2,6n$
- (ç) $3,2n$
- (d) $29n$

9. Liya akvarel boya ilə portret, natürmort və peyzaj çəkdi. Sonra hər üç janrdan bir rəsmi yağlı boyalarla çəkdi. Ona hər üç janrdan bir-bir rəsmi sərgiyə çıxarmasını təklif etdilər, ancaq bu rəsmlərdən heç olmazsa, biri akvarellə çəkilmiş olmalı idi. Rəsmləri seçmək üçün onun neçə variantı vardır?

- (a) 3
- (b) 4
- (c) 5
- (ç) 6
- (d) 7

10. Rəfdəki kitabların $\frac{2}{9}$ hissəsi ingilis, $\frac{2}{3}$ hissəsi isə gürcü dilindədir. Bunlardan əlavə rəfdə rus kitabları da vardır. Onların sayı gürcü kitablarının sayından 30 nüsxə azdır. Rəfdə rus dilində cəmi neçə kitab vardır?

- (a) 6
- (b) 9
- (c) 12
- (ç) 15
- (d) 20

Göstəricilərin kifayət etməsi (4-5 tapşırıq)

Bu cür tapşırıqlarda adətən iki şərt və bir sual verilir. Tapşırığa əməl etmək məqsədilə bu suala cavab vermək üçün şərtlərdə verilmiş informasiyanın kifayət edib-etmədiyini müəyyənləşdirmək lazımdır.

Nümunələr və şərtlər

1. Seçkilərdə üç namizəd iştirak edirdi: **A**, **B** və **C** (seçkilərə gəlmiş hər bir seçici ancaq bir namizədə səs verdi və heç bir bülleteni xarab etmədi). Seçkilərə gəlmiş seçicilərin 60%-i **A** namizədə səs verdi.

İki şərt verilir:

I. **B** namizədə **C** namizədə səs verən seçicilərdən üç dəfə çox seçici səs verdi.

II. **B** namizədə 2 min nəfər seçici səs verdi.

B namizədin aldığı səsərin faiz göstəricisinin nəyə bərabər olduğunu müəyyən etmək üçün:

a) **I şərt** kifayətdir, **II şərt** isə kifayət deyildir

b) **II şərt** kifayətdir, **I şərt** isə kifayət deyildir

c) **I və II şərt birlikdə** kifayətdir, ancaq ayrı-ayrılıqda **heç biri** kifayət deyildir

ç) **Ayrı-ayrılıqda hər bir** şərt kifayətdir

d) Birlikdə hər iki şərt kifayət deyildir, **əlavə şərtlər lazımdır**

A namizəd səsərin 60%-ni aldığından, **B** və **C** namizədlər birlikdə səsərin 100%-60%=40%-ni almışlar.

B namizədin aldığı səsərin faiz göstəricisinin nəyə bərabər olduğunu müəyyən etmək üçün I şərtin kifayət edib-etmədiyini aydınlaşdırmaq.

Tutaq ki, seçicilərin $x\%$ -i **C** namizədə səs vermişdir. Belə olduqda, I şərtə əsasən, **B** namizəd səsərin $3x\%$ -ni alardı.

Buna görə də $x+3x=40$. Buradan $x=10$. Beləliklə, **B** namizədin aldığı səsərin faiz göstəricisi $3 \cdot 10 = 30$ -a bərabər imiş. Deməli, **B** namizədin aldığı səsərin faiz göstəricisini müəyyən etmək üçün I şərt kifayətdir.

II şərt isə həmin suala cavab vermək üçün kifayət deyildir. Həqiqətən, əgər seçicilərin ümumi sayı, məsələn, 10000 nəfər idisə, bu təqdirdə **B** namizədin aldığı səsərin faiz göstəricisi $\frac{2000}{10000} \cdot 100\% = 20\%$ -ə, ancaq seçicilərin ümumi sayı 20000-ə bərabər olduqda,

$\frac{2000}{20000} \cdot 100\% = 10\%$ -ə bərabər olacaqdır. Bu onu göstərir ki, verilən suala birtərəfli cavab almaq üçün yalnız I şərt kifayət deyildir.

Beləliklə, **B** namizədin aldığı səsərin faiz göstəricisini müəyyən etmək üçün I şərt kifayətdir, II şərt isə kifayət deyildir. Müvafiq olaraq düzgün cavab (a)-dır.

2. Nəşriyyat tərcümə heyətinə ispan, italyan və fransız hekayələrini tərcümə etməyi sifariş verdi.

I. Heyətin üzvləri italyancadan fransız dilində olduğundan üç dəfə çox hekayə tərcümə etdilər.

II. İtalyan dilindən 300 hekayə tərcümə edildi.

Fransız dilindən tərcümə edilmiş hekayələrin sayını müəyyən etmək üçün:

- a) **I şərt** kifayətdir, **II şərt** isə kifayət deyildir
- b) **II şərt** kifayətdir, **I şərt** isə kifayət deyildir
- c) **I və II şərt birlikdə** kifayətdir, ancaq ayrı-ayrılıqda **heç biri** kifayət deyildir
- ç) **Ayrı-ayrılıqda hər bir** şərt kifayətdir
- d) Birlikdə hər iki şərt kifayət deyildir, **əlavə şərtlər lazımdır**

Fransız dilindən tərcümə edilmiş hekayələrin sayını müəyyən etmək üçün ayrıca götürülmüş nə I şərt, nə də II şərt kifayət deyildir. Deyək ki, həmin suala cavab vermək üçün hər iki şərt birlikdə kifayətdir. Həqiqətən, II şərtə əsasən, italyancadan 300 hekayə tərcümə edilmişdir. I şərtə əsasən, italyancadan fransız dilində olduğundan üç dəfə çox hekayə tərcümə edildiyindən, fransızcadan tərcümə olunmuş hekayələrin sayı $300 : 3 = 100$ bərabər olacaqdır.

Beləliklə, fransız dilindən tərcümə olunmuş hekayələrin sayının nəyə bərabər olduğunu müəyyənləşdirmək üçün I və II şərt kifayətdir, ayrı-ayrılıqda isə heç biri kifayət deyildir. Müvafiq olaraq düzgün cavab (c)-dir.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

1. Pul kisəsində 50 lərilik və 100 lərilik əskinaslar vardır, cəmi 300 ləridir.

Aşağıda iki şərt verilmişdir:

I. Pul kisəsindəki 50 lərilik əskinasların sayı 100 lərilik əskinasların sayından artıqdır.

II. Pul kisəsində tək sayılı 100 lərilik əskinas vardır. Pul kisəsində 50 lərilik neçə əskinas olduğunu müəyyən etmək üçün:

- a) **I şərt** kifayətdir, **II şərt** isə kifayət deyildir
- b) **II şərt** kifayətdir, **I şərt** isə kifayət deyildir
- c) **I və II şərt birlikdə** kifayətdir, ancaq ayrı-ayrılıqda **heç biri** kifayət deyildir
- ç) Ayrı-ayrılıqda **hər bir** şərt kifayətdir
- d) Birlikdə hər iki şərt kifayət deyildir, **əlavə şərtlər lazımdır**

2. Şərabçı sisterni boşaltmaq üçün şərabı palıd çəlləklərə elə doldurur ki, çəlləklər axıradək dolsun. Hər çəllək 800 litr şərab tutur. Aşağıda iki şərt verilir:

I. Sisterndəki şərabın həcmi 3000 litrdən artıqdır

II. Sisterndəki şərabın həcmi 3800 litrdən azdır.

Şərabın neçə çəlləyi dolduracağını müəyyən etmək üçün:

- a) **I şərt** kifayətdir, **II şərt** isə kifayət deyildir
- b) **II şərt** kifayətdir, **I şərt** isə kifayət deyildir
- c) **I və II şərt birlikdə** kifayətdir, ancaq ayrı-ayrılıqda **heç biri** kifayət deyildir
- ç) Ayrı-ayrılıqda **hər bir** şərt kifayətdir
- d) Birlikdə hər iki şərt kifayət deyildir, **əlavə şərtlər lazımdır**

Göstəricilərin təhlili

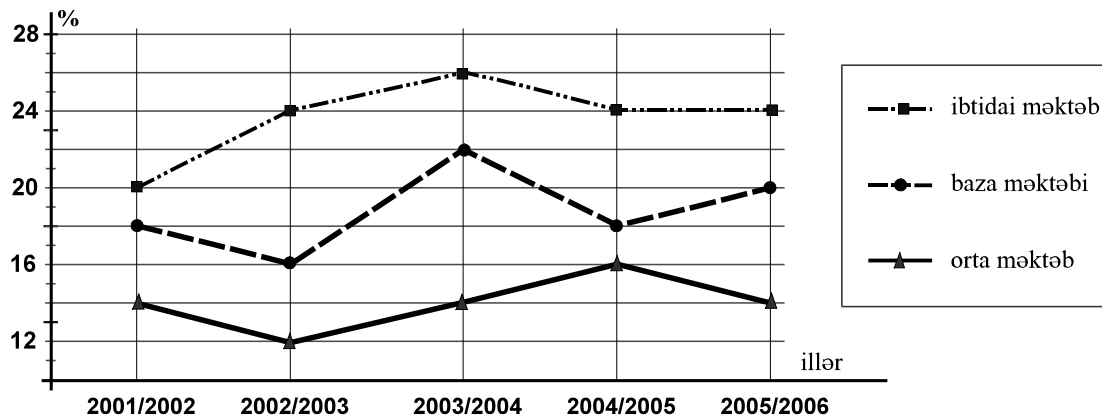
Bu cür tapşırıqlarda informasiya cədvəl, diaqram yaxud qrafik halında təqdim olunur. Tapşırıqlar iki cürdür və onlarda aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

- Qrafikdə, diaqramda yaxud cədvəldə müvafiq göstəricilərin axtarılması
- Qrafik, diaqram yaxud cədvəl halında təqdim olunan göstəricilərin təhlili əsasında nəticə çıxarılması

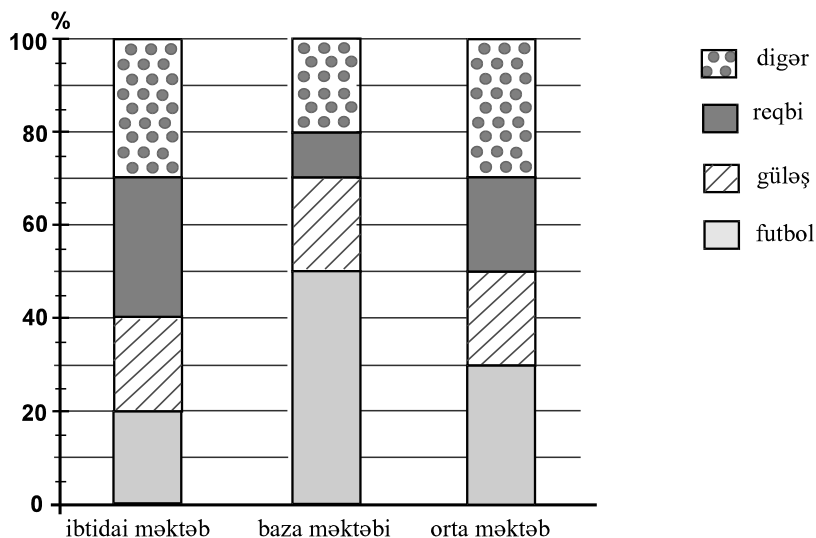
Hər bir cədvəli, diaqramı yaxud qrafiki bir neçə tapşırıq (sual) müşayiət edir. Onların hər biri mətnin müstəqil tapşırığı sayılır. Buna görə də hər bir suala cavab verərkən qeyri-düzgün cavablar zəncirindən yaxa qurtarmaq üçün əvvəlki suala verilmiş cavabı deyil, cədvəli yaxud diaqramı rəhbər tutun.

Nümunələr və şərhlər

Üst qrafikdə 2001/2002 – 2005/2006-cı tədris illərində ümumtəhsil məktəbinin hər pilləsinin (ibtidai, baza, orta) şagirdlərinin neçə faizinin idmanla məşğul olduğu verilmişdir. Məsələn, üst qrafikə əsasən, müəyyən edirik ki, 2001/2002-ci tədris ilində orta məktəb şagirdlərinin 14%-i idmanla məşğul olurdu.

Diaqramda isə 2005/2006-cı tədris ilində futbol, reqbi, güləş və idmanın hər hansı növü ilə məşğul olan şagirdlərin sayının ümumtəhsil məktəbinin hər bir pilləsində idmanla məşğul olan şagirdlərin neçə faizini təşkil etməsi barədə göstəricilər verilmişdir. Məsələn, diaqrama əsasən, müəyyən edirik ki, 2005/2006-cı tədris ilində ibtidai məktəbdə futbolla məşğul olanların sayı ibtidai məktəbdə idmanla məşğul olan şagirdlərin 20%-ni təşkil etmişdir.

Cədvəl və diaqram üzrə aşağıdakı suala cavab verin:

1. 2005/2006-cı tədris ilində reqbi yaxud futbolla məşğul olan şagirdlərin sayı ibtidai məktəb şagirdlərinin sayının neçə faizini təşkil edir?

- a) 6%
- b) 8%
- c) 12%
- ç) 14%
- d) 16%

Bu suala cavab vermək üçün həm verilən cədvəldən, həm də sütunlu diaqramdan istifadə etmək lazımdır.

Sütunlu diaqrama əsasən, müəyyən edirik ki, 2005/2006-cı tədris ilində ibtidai məktəbdə idmanla məşğul olan şagirdlərin sayının 30%-i reqbi ilə, 20%-i isə futbolla məşğul olmuşdur. Buna görə də reqbi yaxud futbolla məşğul olan şagirdlərin sayı idmanla məşğul olan şagirdlərin sayının $30\%+20\%=50\%$ -nə yaxud yarısına bərabərdir.

Cədvəl üzrə müəyyən edirik ki, həmin tədris ilində ibtidai məktəb şagirdlərinin sayının 24%-i idmanla məşğul olmuşdur. Müəyyən etdiyimizə görə 2005/2006-cı tədris ilində ibtidai məktəbdə idmanla məşğul olan şagirdlərin sayının yarısı futbolla məşğul olmuşdur. Buna görə də ibtidai məktəbdə reqbi yaxud futbolla məşğul olan şagirdlərin sayı 24%-in yarısı olardı ki, bu da 12%-ə bərabərdir. Müvafiq olaraq düzgün cavab (c)-dir.

Əsas anlayışlar və məsələlər

Hesab və cəbr

1. Natural ədədlər
 - Natural ədədlərin rəqəmlərlə yazılışı
 - Cüt və tək ədədlər
 - Bölünən və bölən; sadə ədədlər
2. Kəsrlər və tam ədədlər
 - Onluq kəsrlər, müsbət və mənfi ədədlər
 - Rəqəmlərin müqayisəsi
 - Rəqəmlər üzərində hesablama əməliyyatı
 - Hesablama əməliyyatının xüsusiyyətləri
3. Hissə və faiz
 - Ədədin hissəsinin və faizinin tapılması
 - Hissə və faiz üzrə ədədin tapılması; bir ədədin digərinin hansı hissəsi yaxud neçə faizi olduğunun tapılması
4. Nisbət və proporsiya
 - Proporsiyanın əsas xassəsi
 - Proporsional hissələrə bölmək
 - Miqyas
5. Ədəd oxu
 - Ədədlərin ədəd oxu üzərində təsvir edilməsi
 - Ədəd oxu üzərində nöqtənin koordinatı
6. Riyazi təsvir
 - Riyazi təsvirin ədədi əhəmiyyəti
 - Riyazi təsvirlərin yenidən qurulması: oxşar üzvlərin birləşdirilməsi, ümumi vuranın mötərizədən kənara çıxarılması, vurana parçalanması
 - İki ədədin cəminin və fərqinin kvadratının, habelə kvadratların fərqinin düsturları
7. Tənlik; tənliyin kökü
 - Dairəvi tənliyin həlli
8. Dairəvi tənliklər sisteminin həlli
9. Ədədin natural dərəcəsi və onun xassələri
10. Ardıcılıq; funksiya; funksiyanın qrafiki
11. Sadə hesablama

Həndəsə

1. Müstəvi üzərində həndəsi fiqurlar
 - Nöqtə, xətt, şüa, kəsik, sınıq
 - Bucaq, bucağın ölçü vahidi, dərəcə
 - Düz, gen, iti və küt bucaqlar
 - Qonşu, qarşılıqlı, çarpaz bucaqlar və onların xassələri
 - Çoxbucaqlı
 - Çoxbucaqlının diaqonalı, düzgün çoxbucaqlı, çoxbucaqlının perimetri
 - Üçbucaqlının bərabərsizliyi
 - Üçbucaqlının bucaqlarının həcmnin cəmi

- Bərabəryanlı, bərabərtərəfli, düzbucaqlı üçbucaqlar və onların xassələri
- Üçbucağın tərəfləri və onların qarşısındakı bucaqlar arasında asılılıq
- Pifaqor teoremi
- Üçbucağın sahəsinin hesablanması düsturu
- Romb, düzbucaqlı, paraleloqram, kvadrat və onların xassələri
- Düzbucaqlının, paraleloqramın, kvadratın sahələrinin hesablanması düsturu
- Çevrə, dairə, mərkəz, radius, diametr
- Çevrənin uzunluğunun hesablanması düsturu
- Dairənin sahəsinin hesablanması düsturu

2. Simmetrik fiqurlar; oxun simmetriyası

3. Paralel və düz xətlər; paralel xətlərin xassələri

4. Müstəvi üzərində düzbucaqlı koordinatlar sistemi

5. Həndəsi cisimlər

- Kub, düzbucaqlı, paralelepiped, piramida, kürə, nüvə, silindr
- Kubun, düzbucaqlı paralelepipedin həcmnin hesablanması düsturları

Göstəricilərin təhlili

1. Göstəricilərin təqdimat formaları:

- Cədvəl
- Şkala
- Qrafik, dairəvi diaqram, xətvəri diaqram, sütunvəri diaqram

Ehtimal nəzəriyyəsi

1. Hadisə və onun ehtimalı

Ölçü, ölçü vahidləri

1. Uzunluq

Ölçü vahidləri: santimetr (sm), desimetr (dm), metr (m), kilometr (km)

2. Sahə

Sahə vahidləri: kvadrat santimetr (sm²), kvadratmetr (m²), kvadrat kilometr (km²), hektar (ha)

3. Həcm

Həcm vahidləri: kub santimetr (sm³), kubmetr (m³), litr

4. Kütlə

Kütlə vahidləri: qram (q), kiloqram (kq), ton (t),

5. Sürət

Sürət vahidləri: metr/saniyə (m/san), kilometr/saat (km/saat)

6. Vaxt

Vaxt vahidləri: saniyə, dəqiqə, saat, sutka, həftə, ay, il, əsr.

Riyazi arayış kitabçası

Hesab və cəbr

- Natural ədədlər
1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,....

- Onadək mövqe sistemində hər bir natural ədəd rəqəmlə yazılır.

- Rəqəmlər:
0,1,2,3,4,5,6,7,8,9.

Onlarla mövqe sistemində, məsələn,

altı yüz üç min dörd yüz yeddi rəqəmlə belə yazılır: 603407.

Testə verilən bütün ədədlər onadək mövqe sistemində yazılmışdır.

- a natural ədədi b natural ədədə qalıqsız bölündükdə, b a -nın böləni, a isə b -nin bölünənidir;
məsələn, 7-nin natural bölünəni bunlardır: 7, 14, 21, 28, 35, 42...

12-nin natural bölənləri bunlardır: 1, 2, 3, 4, 6 və 12

- Ancaq iki böləni olan (özünə və 1-ə bölünən) natural ədədə sadə ədəd deyilir.
Sadə ədədlər bunlardır: 2, 3, 5, 7, 11, 13, 17, 19,...

1 sadə ədəd deyildir.

- Tam ədədlər bunlardır:
... - 4, - 3, - 2, - 1, 0, 1, 2, 3, 4, ...

- Qalıqsız olaraq 2-yə bölünən tam ədəd cütdür.
Cüt ədədlər bunlardır:

... -6, -4, -2, 0, 2, 4, 6,...

- Qalıqsız olaraq 2-yə bölünən tam ədəd təkdir.
Tək ədəd bunlardır:

...-7, -5, -3, -1, 1, 3, 5, 7, ...

- Tam ədədlə naturla ədədin nisbətində kəsr deyilir. Məsələn, $\frac{5}{9}$, $\frac{1}{100}$, $\frac{0}{3}$, $\frac{7}{1}$ və s. kəsrdir.

$\frac{m}{n}$ kəsrinin məxrəci n , surəti isə m -dir.

- Kəsrin surəti ilə məxrəcini sıfırdan fərqli olan eyni rəqəmə vurduqda yaxud böldükdə, kəsrin mənası dəyişmir; məsələn: $\frac{7}{3} = \frac{14}{6}$; $\frac{16}{10} = \frac{8}{5}$.
- Kəsri kəsre vurarkən vurma hasilinin surəti ədədlərin yenidən vurulması, məxrəci isə məxrəclərin yenidən vurulması ilə alınır; məsələn: $\frac{3}{5} \cdot \frac{2}{7} = \frac{6}{35}$.

Kəsrin kəsre bölünməsi onun geri dönənə vurulması deməkdir: $\frac{a}{b} : \frac{c}{d} = \frac{a}{b} \cdot \frac{d}{c}$.

- Kəsri tam ədədə vurarkən yaxud bölərkən tam ədəd kəsir halında təsəvvür edilməlidir; məsələn: $\frac{2}{3} \cdot 5 = \frac{2}{3} \cdot \frac{5}{1} = \frac{10}{3}$.

- Kəsrləri toplayarkən və çıxarkən birmənalılıq lazım gəlir; məsələn: $\frac{2}{5} + \frac{3}{7} = \frac{14}{35} + \frac{15}{35} = \frac{29}{35}$.

- 80-in $\frac{3}{5}$ hissəsi $80 \cdot \frac{3}{5} = 48$ -ə bərabərdir;

- Ümumiyyətlə, x -in $\frac{m}{n}$ hissəsi $x \cdot \frac{m}{n}$ -ə bərabərdir;

Əgər x -in $\frac{2}{7}$ hissəsi 40-dırsa, $x \cdot \frac{2}{7} = 40$ və $x = 40 \cdot \frac{7}{2} = 140$.

- Faiz yüzün bir hissəsi deməkdir və % simvolu ilə işarə edilir; məsələn ədədin 25 %-i eynilə ədədin $\frac{25}{100}$ hissəsidir ki, bu da ədədin $\frac{1}{4}$ -i deməkdir;

80-in 25%-i $80 \cdot \frac{25}{100} = 20$;

80-in 100%-i 80-dir;

80-in 200%-i 160-dır;

Ümumiyyətlə a ədədinin b %-i $a \cdot \frac{b}{100}$ -dir;

x -in 5%-i 40 olduqda, $x \cdot \frac{5}{100} = 40$ və $x = 40 \cdot \frac{100}{5} = 800$.

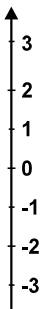
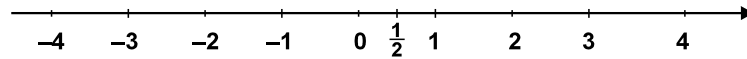
- $\frac{a}{b} = \frac{c}{d}$ proporsiyasının kənar hissələri a və d , orta hissələri b və c -dir; proporsiyanın kənar hissələrinin hasilini orta hissələrinin hasilinə bərabərdir: $ad=bc$

$\frac{a}{x} = \frac{b}{y}$ olduqda, a, b cütliyü x, y cütliyinə proporsionaldır; məsələn: ax, bx cütliyi a, b cütliyinə proporsionaldır;

ax, bx, cx üçliyi a, b, c üçliyinə proporsionaldır.

- Ədəd oxu düz xətdir, onun üzərində hər bir nöqtəyə müəyyən ədəd (onun koordinatı) uyğun gəlir; Başlanğıcın koordinatı 0-dır, başlanğıcın tərəflərindən birində yerləşən hər nöqtənin koordinatı müsbətdir və bu nöqtədən başlanğıcadək olan məsafəyə bərabərdir;

Müqabil tərəfdəki rəqəmlər başlanğıca simmetrik surətdə yerləşmiş nöqtələrin koordinatlarıdır

- Toplama və vurma əməliyyatları yerdəyişmə $a+b=b+a$, $ab=ba$ və birləşmə xüsusiyyətlərinə malikdir: $(a+b)+c = a+(b+c)$, $(ab)c = a(bc)$. Toplama və vurma əməliyyatları bir-biri ilə cədvəl xüsusiyyəti ilə əlaqədardır:

$$(a + b)c = ac + bc .$$

- Riyazi təsvirdə hərflər əvəzinə ədədlər qoymaq və göstərilən hərəkətlərə əməl etməklə riyazi təsvirin mənası hesablanır; məsələn, $x=2$ və $y=3$ olduqda, $(x+5y)x+4y$ təsvirinin mənası $(2+5\cdot 3)\cdot 2+4\cdot 3=46$ -dir;

$5x+4y+3x+y$ təsvirini ona bərabər olan $8x+5y$ təsviri ilə əvəz etmək olar. Bu cür yenidənqurmaya oxşar hissələrin birləşməsi deyilir.

- Vurmanın qısaldılmış düsturları:

$$(a + b)^2 = a^2 + 2ab + b^2;$$

$$(a - b)^2 = a^2 - 2ab + b^2;$$

$$(a + b)(a - b) = a^2 - b^2 .$$

- Bərabərsizliklərin xassələri:

$a-b>0$ olduqda, $a>b$ -dir;

$a>b$ və $b>c$ olduqda, $a>c$ -dir;

$a>b$ olduqda, $a+c > b+c$ -dir;

$a>b$ və $c >0$ olduqda, $ac < bc$ -dir;

$a>b$ və $c <0$ olduqda, $ac < bc$ -dir.

- Bir neçə ədədin orta hesabı bu ədədlərin cəminin onların miqdarına nisbətidir.

Məsələn: 6,5 və 1-in orta hesabı $\frac{6 + 5 + 1}{3} = 4$ -dür.

- a^2 (a ədədinin ikinci dərəcəsi yaxud kvadratı) vurma hasilini göstərir:
 $a^2 = a \cdot a$; ümumiyyətlə,

$$a^n = a \cdot a \cdot a \cdot \dots \cdot a \quad (n \text{ dəfə})$$

$$a^n \cdot a^m = a^{n+m}$$

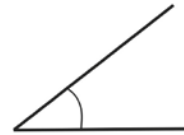
$$a^n : a^m = a^{n-m}$$

$$(a^n)^m = a^{n \cdot m}$$

Həndəsə

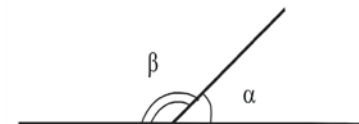
- Düz bucağın böyüklüyü 90° -dir

- İti bucağın böyüklüyü 0° -dən böyük, 90° -dən kiçikdir.

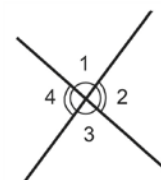

- Küt bucağın böyüklüyü 90° -dən böyük, 180° -dən kiçikdir.

- Qonşu bucaqların böyüklüyünün cəmi 180° -dir.
 $\alpha + \beta = 180^\circ$

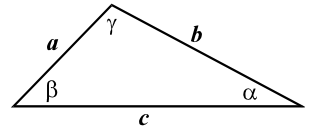
- Şaquli bucaqlar bir-birinə bərabərdir.
 $\angle 1 = \angle 3$, $\angle 4 = \angle 2$.

- Çoxbucaqlının perimetri çoxbucaqlının yanlarının uzunluğunun cəminə bərabərdir.

- Üçbucağın hər hansı iki yanının uzunluğunun cəmi üçüncü yanın uzunluğundan artıqdır (üçbucağın bərabərsizliyi):

$$a + b > c, \quad a + c > b, \quad b + c > a$$

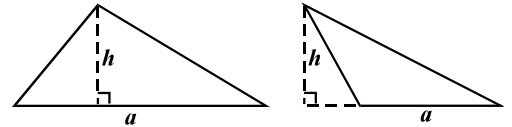

- Üçbucağın bucaqlarının böyüklüyünün cəmi 180° -dir:

$$\alpha + \beta + \gamma = 180^\circ$$

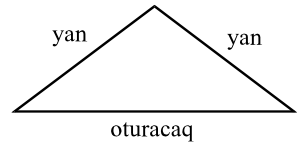
- Üçbucağın sahəsi üçbucağın yanının uzunluğunun və bu yan üzərindəki hündürlüyün hasilinin yarısına bərabərdir:

$$S = \frac{ah}{2}$$

- Üçbucağın ən böyük bucağı ən böyük yanın qarşısında, ən kiçik bucağı isə ən kiçik yanın qarşısında yerləşir.

- Yanlarının ikisi bərabər olan üçbucağa bərabəryanlı üçbucaq deyilir. Bərabəryanlı üçbucağın oturacağındakı bucaqlar bir-birinə bərabərdir: oturacağındakı hündürlük oturacağı yarı bölür.

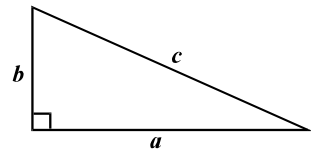

- Düzbucaqlı üçbucağın bir düz bucağı vardır.
- Pifaqor teoremi: katetlərin uzunluqlarının kvadratlarının cəmi hipotenuzun uzunluğunun kvadratına bərabərdir:

$$a^2 + b^2 = c^2;$$

- Düzbucaqlı üçbucağın sahəsi katetlərin uzunluğunun hasilinin yarısına bərabərdir:

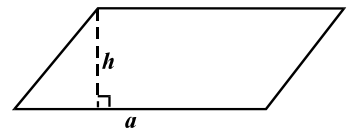
$$S = \frac{ab}{2}.$$

- Paraleloqramın qarşı tərəfləri, habelə qarşı bucaqları bir-birinə bərabərdir;

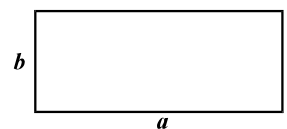
- Paraleloqramın diaqonalları kəsişərkən bir-birini yarıya bölürlər;

- Paraleloqramın sahəsi onun yanının və onda yol verilən yüksəkliyin hasilinə bərabərdir: $S = ah$.

- Hər bir düzbucaqlı, romb və kvadrat paraleloqramdır. Rombun diaqonalları qarşılıqlı mütləqdir; düzbucaqlının diaqonalları bir-birinə bərabərdir.

- Düzbucaqlının sahəsi onun uzunluğunun və eninin hasilinə bərabərdir: $S = ab$;

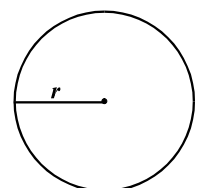

- Kvadratin sahəsi onun yanının uzunluğunun kvadratına bərabərdir: $S = a^2$.

- Çevrənin bütün nöqtələri onun mərkəzindən eyni bərabərdə yerləşir;

- Çevrənin L uzunluğunu onun r radiusuna əsasən, aşağıdakı düsturla hesablaya bilərik: $L = 2\pi r$.

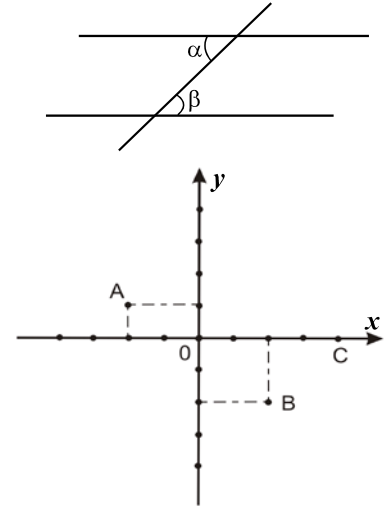
π ədədi yüzə bir dəqiqliyi ilə 3,14-ə bərabərdir.

- r radiuslu çevrənin sahəsi $S = \pi r^2$ düsturu ilə hesablanır.

- İki paralel düz xətt üçüncü düz xətlə kəsişdikdə, daxiləki çarpaz bucaqlar $\alpha = \beta$ -ə bərabərdir.

- Üçbucaqlı koordinatlar sistemi bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədar olan x və y oxlarından ibarətdir. y oxların kəsişmə nöqtəsi koordinatların başlanğıcıdır; müstəvinin hər bir nöqtəsinin cüt ədədləri onun koordinatlarına uyğun gəlir. Nöqtənin koordinatlarını yazarkən, əvvəlcə x koordinatı, yaxud absis, sonra isə y koordinatı yaxud ordinat yazılmalıdır. Məsələn, $(-2;1)$ A nöqtəsinin, $(2;-2)$ B nöqtəsinin, $(4;0)$ C nöqtəsinin, $(0;0)$ koordinatların başlanğıcının koordinatlarıdır.

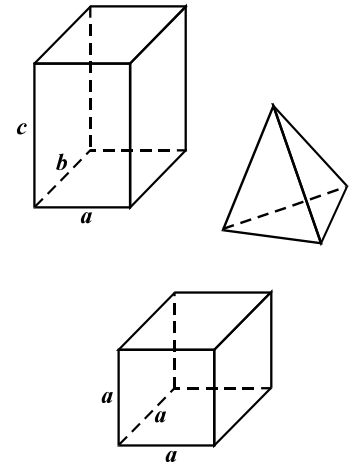

- Kub, düzbucaqlı paralelepiped, piramida çoxüzlü cisimlərdir. Çoxüzlü cisimlər yastı çoxbucaqlılarla ayrılmışdır. Bu çoxbucaqlılara sərhədlər deyilir. Sərhədlərin yanları və ucları çoxüzlünün tilləri və uclarıdır.

- Düzbucaqlı paralelepipedin həcmi paralelepipedin uzunluğunun, eninin və hündürlüyünün hasilinə bərabərdir: $V = abc$;

- Kubun həcmi kubun tilinin uzunluğunun kubuna bərabərdir: $V = a^3$.

- Çertyojda fiqur 1:500 miqyası ilə əks etdirilmiş olduqda, real fiqurun parçalarının ölçülərini bilmək üçün verilən müvafiq parçaların uzunluğunu 500-ə vurmaq lazımdır.

Ehtimal nəzəriyyəsi

- Hadisənin ehtimalı bu hadisənin ərverişli elementar hadisələrin miqdarının elementar hadisələrin ümumi miqdarının nisbətində bərabərdir, ancaq hər bir elementar hadisə eyniylə gözlənilən olmalıdır.

Məsələn, hər birində müxtəlif miqdarda (1-dən 6-dək) nöqtələri olan 6 üzvlü zəri diyirlədikdə, zərin üst hissəsindəki nöqtələrin miqdarının cüt olması ehtimalı $\frac{3}{6} = \frac{1}{2}$ -ə bərabərdir, bir halda ki, elementar hadisələrin ümumi miqdarı 6, əlverişli elementar hadisələrin miqdarı – 3-dür.

Qeyd: Müzakirə olunan nümunədə nəzərdə tutulur ki, hər bir elementar hadisə eyniylə gözləniləndir. Ümumiyyətlə, məsələnin şərtində zidd fikir ifadə edilmədikdə, həmişə nəzərdə tutulur ki, hər bir elementar hadisə eyniylə gözləniləndir.

Ölçü vahidlərinin nisbəti

- $1 \text{ m} = 10 \text{ dm} = 100 \text{ sm}$; $1 \text{ km} = 1000 \text{ m}$.
- $1 \text{ km}^2 = 1\,000\,000 \text{ m}^2$; $1 \text{ m}^2 = 100 \text{ dm}^2 = 10\,000 \text{ sm}^2$; $1 \text{ ha} = 10\,000 \text{ m}^2$.
- $1 \text{ m}^3 = 1000 \text{ dm}^3 = 1\,000\,000 \text{ sm}^3$; $1 \text{ litr} = 1 \text{ dm}^3 = 1000 \text{ sm}^3$.
- $1 \text{ t} = 1000 \text{ kq}$, $1 \text{ kq} = 1000 \text{ q}$.
- $1 \text{ həftə} = 7 \text{ gün}$, $1 \text{ sutka} = 24 \text{ saat}$, $1 \text{ saat} = 60 \text{ dəq.}$, $1 \text{ dəq.} = 60 \text{ san.}$

Testləşdirmə prosesi ilə əlaqədar tövsiyələr

Ümumi qabiliyyət testi iki verbal və bir riyazi hissədən ibarətdir. Hər hissədə 40 tapşırıq vardır. Testin birinci hissəsi verbal, ikinci hissəsi isə riyazidir. Test müxtəlif çətinlikli tapşırıqlardan ibarətdir.

Ayrı-ayrı bloklar üzrə tapşırıqların miqdarı bu cür bölüşdürülmüşdür:

Verbal hissə:

Analogiyalar	10-12
Cümlələrin tamamlanması	8-9
Məntiq	8-9
Oxunmuş mətnin ətraflı düşünülməsi	12-14 (iki mətn və onunla əlaqədar 15-16 sual)

Riyazi hissə:

Miqdar müqayisəsi	10 - 11
Məsələlər	18 - 21
Göstəricilərin kifayət etməsi	4 - 5
Göstəricilərin təhlili	5 - 6

(Riyazi tapşırıqlarda hesabdan, cəbrdən və həndəsədən tapşırıqlar bərabər surətdə verilmişdir).

Testləşdirmə prosesi ilə əlaqədar sizə bir neçə tövsiyə təklif edirik

Testin təlimatı ilə tanış olun.

Ümumi qabiliyyət testində sizə bir neçə təlimat rast gələcəkdir.

Testin birinci səhifəsində testin həm verbal, həm də riyazi hissələrinə aid olan ümumi təlimat verilmişdir:

Test iki – verbal və riyazi hissədən ibarətdir.

Hər hissədə 50 tapşırıq vardır. Hər tapşırığın ehtimal olunan dörd yaxud beş cavabı vardır və onlardan ancaq biri düzgündür.

Tapşırıqların təlimatını diqqətlə oxuyun, hər tapşırıqda sizdən nə tələb olunduğunu yaxşı düşünün, bundan sonra isə cavabı seçin.

Seçdiyiniz cavabı hökmən testə əlavə olunmuş cavablar vərəqində qeyd edin (cavablar vərəqindəki müvafiq təlimatı nəzərdən keçirini).

Testin vərəqində göstərilən cavablar yoxlanılmır.

Ümumi qabiliyyətin testləşdirilməsinin nəticəsi ancaq və ancaq cavablar vərəqi əsasında müəyyən edilir.

Testin hər bir hissəsi üzərində işləmək üçün sizə 1 saat 30 dəqiqə vaxt verilir.

Vaxtın başa çatması barədə müşahidəçi məlumat verir.

Mətnin bu və ya digər hissəsində nəzərdə tutulmuş vaxtdan artıq ləngisəniz, sizin yazınız yoxlanmayacaqdır.

Hər hansı tapşırığa cavab tapa bilməyənsiz, vaxtı itirməyin və növbəti tapşırığa keçin.

Qeydlər və çertyojlar üçün ancaq və ancaq testin vərəqlərindəki boş yerlərdən istifadə edin.

Testin verbal və riyazi hissələrinin ayrı-ayrı bloklarının öz təlimatı vardır.

Riyazi hissəni riyazi qeyd və düsturlar müşayiət edir, test üzərində iş prosesində onlardan istifadə edə bilərsiniz.

Riyazi hissə

Testin riyazi hissəsi üzərində işləyərkən aşağıdakıları nəzərə alın:

- Bəzi tapşırıqlara əlavə olunan çertyojlar tapşırığın şərtində göstərilən ölçülərə düzgün əməl etməklə yerinə yetirilməmişdir. Buna görə də parçaların uzunluğu yaxud digər böyüklükləri haqqında nəticə çıxararkən çertyojun ölçülərinə əsaslanmayın. Tapşırığın şərtinə diqqət yetirin;
- Məsələnin şərtində verilən düz xətt haqqında heç nə deyilməmiş olduqda, bu düz xətti ox yaxud onun bir hissəsi saymaq olar;
- Testdə rəqəmlərin yazılışının ancaq onluq mövqe sistemindən istifadə olunmuşdur.

Riyazi qeydlər və formullar:

1. Sıfır nə müsbət, nə də mənfi rəqəmdir
1 sadə rəqəm deyildir.

2. Faiz: a rəqəmindən $k\%$ $a \cdot \frac{k}{100}$ -dür;

3. Dərəcə: $a^n = a \cdot a \cdot a \cdot \dots \cdot a$ (n dəfə)

$$a^n \cdot a^m = a^{n+m}$$

$$a^n : a^m = a^{n-m}$$

$$(a^n)^m = a^{n \cdot m}$$

4. Proporsiya: $\frac{a}{b} = \frac{c}{d}$ olduqda, $ad = bc$ -dir

5. Sürət: $\text{sürət} = \frac{\text{məsafə}}{\text{vaxt}}$

6. Orta riyazi:

$$\text{Orta göstəricilər} = \frac{\text{göstəricilərin cəmi}}{\text{göstəricilərin sayı}}$$

7. **Ehtimal:** hadisənin ehtimalı bu sahəyə imkan yaradan sadə sahələrin miqdarının bərabər surətdə gözlənilən sadə sahələrin ümumi miqdarının nisbətinə bərabərdir.

Məsələnin şərtində bunun əksinə heç nə deyilmədikdə, **həmişə nəzərdə tutulur ki, hər bir elementar hadisə eyniylə gözləniləndir.**

8. Qısaldılmış vurma düsturları:

$$(a+b)^2 = a^2 + 2ab + b^2;$$

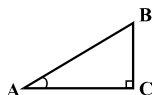
$$(a-b)^2 = a^2 - 2ab + b^2;$$

$$(a+b)(a-b) = a^2 - b^2.$$

9. Çertyojda bucaq, onun tərəfləri arasında qövsə, düz bucaq isə kvadratlə göstərilə bilər.

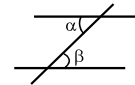
Qeyd: $\angle A$

bucağının dərəcəsini göstərir.

10. Paralel xətlər:

- İki paralel düz xətt üçüncü düz xətlə kəsişdikdə, daxili xaçvari bucaqlar bərabərdir: $\alpha = \beta$.

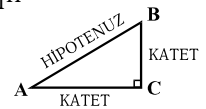

11. Üçbucaq:

- Üçbucağın bucaqlarının kəmiyyətinin cəmi 180° -yə bərabərdir.

- **Pifaqor teoremi:** düzbucaqlı üçbucağın hipotenuzunun kvadratı onun katetlərinin kvadrları cəminə bərabərdir:

$$AB^2 = AC^2 + BC^2$$

- Üçbucağın sahəsi onun tərəfinin uzunluğu ilə bu tərəfin müvafiq hündürlüyünün hasilinin yarısına bərabərdir: $S = \frac{ah}{2}$.

12. Dördbucaqlı:

- Dördbucaqlının bucaqlarının cəmi 360° -yə bərabərdir;
- Düzbucaqlının sahəsi onun uzunluğunun və eninin hasilinə bərabərdir: $S = ab$.
- Paraleloqramın sahəsi onun tərəfinin uzunluğunun və bu tərəfə müvafiq olan hündürlüyünün hasilinə bərabərdir: $S = ah$.

13. Dairə, çevrə:

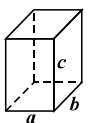
- Çevrənin L uzunluğu $L = 2\pi r$ formulu ilə hesablanır, burada r radiusun uzunluğudur, π rəqəmi isə yüzdə bir dəqiqliyi ilə 3,14-ə bərabərdir;

- r radiuslu çevrənin sahəsi $S = \pi r^2$ formulu ilə hesablanır.

14. Düzbucaqlı paralelepiped:

- Düzbucaqlı paralelepipedin həcmi onun uzunluğunun, eninin və hündürlüyünün hasilinə bərabərdir: $V = abc$;

- Kubda isə: $a = b = c$ -dir.

Testləşdirmə prosesində düşünməyə çox vaxt sərf etməmək üçün təlimatla əvvəlcədən tanış olmağınız çox vacibdir.

- Test üzərində işləməyə başlamazdan əvvəl təlimatı bir daha diqqətlə oxuyun, çünki bu toplu nəşr olunduqdan sonra onda cüzi dəyişiklik edilmiş ola bilər;
- Hər tapşırıqda sizdən nə tələb olunduğunu yaxşı düşünün və sonra cavab seçin.

Seçdiyiniz cavabı düzgün qeyd edin

Testin hər bir verbal tapşırığını cavabın dörd variantı, hər bir riyazi tapşırığı isə beş variantı müşayiət edir (cavabın dörd variantı olan miqdar müqayisəsi tapşırıqları istisna təşkil edir).

Siz düzgün cavab saydığınız ancaq bir variantı seçməlisiniz.

Seçdiyiniz cavabı hökmən testə əlavə olunmuş cavablar variantında qeyd edin (bax. müvafiq təlimatla birlikdə cavablar vərəqinin nümunəsi, səh.105).

Nəzərə alın:

Cavablar vərəqi, onu müşahidəçiyə verdiyiniz formada düzəldilir. Hər hansı səhvə yol versəniz, cavabları qeyri-düzgün yerdə qeyd edəcəksiniz və s. İmtahan başa çatdıqdan sonra bu səhvi düzəltmək üçün imkanınız olmayacaqdır.

Cavablar vərəqində imza etmək, adı, soyadı və atanın adını yazmaq yaxud digər qeydlər etmək yolverilməzdir, çünki bu təqdirdə sizin yazınız düzəldilməyəcəkdir.

Xəttinizin (imzanızın yox) nümunəsini qeyd etmək üçün cavablar vərəqində verilən ifadəni müvafiq yerdə diqqətlə və düzgün köçürməyiniz vacibdir.

Vaxtı düzgün bölüşdürün

Ümumi qabiliyyətin testləşdirilməsi 3 saat davam edir.

Testləşdirməyə məxsus olan vaxt verbal və riyazi tapşırıqları yerinə yetirmək üçün bərabər surətdə bölüşdürülmüşdür. Buna müvafiq olaraq hər hissə üzərində işləmək üçün 1 saat 30 dəqiqə vaxtınız olacaqdır.

Ümumi qabiliyyəti testləşdirmək üçün əvvəlcə testin verbal hissəsi üzərində işləməlisiniz. Verbal hissə üzərində işləmək üçün ayrılmış vaxt keçdikdən sonra (işə başa çatdırmadığınız təqdirdə də) riyazi hissənin tapşırıqlarını yerinə yetirməyə başlamalısınız. Riyazi hissə üzərində işə də 1 saat 30 dəqiqə keçdikdən dərhal sonra başa çatdırmalısınız.

Nəzərə alın:

Abituriyent testin verbal yaxud riyazi hissəsinə verilmiş müddətdən artıq vaxt sərf edərsə, onun işi yoxlanmayacaqdır.

- Testin verbal hissəsində 1 saat 30 dəqiqədən az vaxt sərf etsəniz, verilən vaxtın başa çatmasını gözləməlisiniz. Yalnız bundan sonra testin riyazi hissəsi üzərində işləyə bilərsiniz.

Testləşdirmə üsulu ümumi qabiliyyətin tədqiqi üzrə elmi standartlar və beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla işlənilib hazırlanmışdır: ümumi qabiliyyət (həm verbal, həm də riyazi) məhdud vaxt şəraitində yoxlanılmalıdır.

Həmçinin abituriyentin verbal və riyazi qabiliyyətinin yoxlanılması üçün bərabər şəraitin təmin edilməsi də mühüm rol oynayır (hər bir abituriyent testin hər bir hissəsi üzərində işləmək üçün 90 dəqiqədən çox olmayaraq vaxt sərf etməlidir).

Testləşdirmə prosesində vaxtı düzgün bölüşdürməyin böyük əhəmiyyəti vardır. Vaxta nəzarət etməyə çalışın və hər tapşırıq üzərində uzun müddət ləngiməyin. Tapşırığı 2-3 dəqiqə ərzində yerinə yetirə bilmədikdə, növbəti tapşırığa keçin. Testin sadə və mürəkkəb tapşırıqları eyni cür qiymətləndirilir. Buna görə də hər hansı tapşırığın yerinə yetirilməsinə çox vaxt sərf etməyin. Yaxşı olar ki, vaxta qənaət edib mümkün qədər daha çox tapşırığı yerinə yetirəsiniz.

Tapşırıq üzərində işləyərkən, onu başa çatdırmaq üçün yenə də bir qədər vaxt lazım gəldiyini hiss etsəniz, bu tapşırığı işarələyin və sonra onun üzərinə qaydın. Belə hallarda cavablar vərəqində tapşırığın müvafiq sütununu saxlamağı unutmayın.

Testin hər bir hissəsi üçün müəyyən edilmiş vaxt başa çatmazdan bir qədər əvvəl öz işinizi nəzərdən keçirin və bütün tapşırıqlara əməl etməyə çalışdığınıza əmin olun. Buraxdığınız tapşırıqlara qayıtmağı unutmayın. Nəzərdə tutulmuş vaxt başa çatdıqdan sonra, sizdən növbəti hissəyə keçməyi yaxud işi başa çatdırmağı tələb edəcəklər. Beləliklə, testin hər hansı hissəsinə qayıtmaq üçün imkanınız olmayacaqdır.

Testin ayra-ayrı hissələri üzərində işləmək üçün müəyyən edilmiş vaxt başa çatdıqda və bütün tapşırıqları yerinə yetirməyə vaxt çatışmadıqda da qalan tapşırıqlarda cavabın hər hansı variantını qeyd edin. Bəzən bu cür «tanışlıq» təsadüfi olmur, çünki cavabın bir neçə variantını sizin üçün düzgün sayə bilərlər.

Ümumi qabiliyyət testinin yekun balı ancaq düzgün cavab əsasında hesablanır. Cavab qeyri-düzgün olduğu təqdirdə balınız azalmayacaqdır.

Testin hər bir hissəsinin axırında, bir neçə dəqiqə əvvəl işi dayandırın (bütün tapşırıqları yerinə yetirmədiyiniz halda da) və bütün tapşırıqların cavabını cavablar vərəqinə daxil edib-ətmədiyinizi yoxlayın.

- Ümumi qabiliyyətin testləşdirilməsi zamanı hər hansı yardımçı materialdan (məs. kalkulyatordan, lüğətdən, kitabdan, əlavə təmiz vərəqdən və s.) istifadə olunması qadağandır.

Qeydlər, hesablamalar, çertyojlar üçün ancaq və ancaq testin vərəqlərindəki boş yerlərdən istifadə edin.

Ümumi qabiliyyət testi

2012

Təlimat

Test iki hissədən – **verbal və riyazi** hissələrdən ibarətdir. Hər hissə 40 tapşırığı əhatə edir. Hər tapşırığın ehtimal olunan dörd yaxud beş cavabı vardır və onlardan yalnız biri düzgündür.

Tapşırıqların təlimatını diqqətlə oxuyun, hər tapşırıqda sizdən nə tələb olunduğunu yaxşı düşündükdən sonra cavabı seçin.

Seçdiyiniz cavabı **həkmən** testlə birlikdə verilən cavablar vərəqində qeyd edin (cavablar vərəqindəki müvafiq təlimatı nəzərdən keçirin).

Testin vərəqlərində qeyd olunmuş cavablar yoxlanmır. Ümumi qabiliyyətin testləşdirilməsinin nəticəsi ancaq və ancaq cavablar vərəqi əsasında müəyyən edilir.

Testin hər hissəsi üzərində işləmək üçün sizə 1 saat 30 dəqiqə vaxt veririk.

Vaxtın başa çatması barədə sizə müşahidəçi məlumat verəcəkdir

Testin bu və ya digər hissəsində nəzərdə tutulduğu vaxtdan artıq ləngisəniz, sizin işiniz yoxlanmayacaqdır.

Hər hansı tapşırığa cavab tapa bilmədikdə, vaxtı itirməyin və sonrakı tapşırığa keçin.

Qeydlər yaxud çertyojlar üçün ancaq və ancaq testin vərəqlərindəki boş yerlərdən istifadə edin.

Sizə uğurlar arzulayırıq!

Verbal hissə

Analogiyalar

*Bu cür tapşırıqlarda tünd şriftlə göstərilmiş iki söz (**başlanğıc cütlük**) verilmişdir. Onların mənaları arasında müəyyən əlaqə vardır. Bu əlaqəni hansı formada olduğunu müəyyən edin.*

Ehtimal olunan cavabların hər variantında həmçinin mənasına görə bir-biri ilə əlaqədar olan sözlər cütlüyü verilmişdir. Onlardan elə cütlüyü seçin ki, orada sözlərin mənaları arasında əlaqə başlanğıc cütlükdə mövcud olan əlaqənin analoqu olsun. Cavabı seçərkən cütlüklərdə sözlərin ardıcılığını nəzərə alın.

1. Astronom : səma cismi

- (a) Lirik : poeziya
- (b) Hüquqşünas : iddia
- (c) Linqvist : dil
- (ç) Komik : parodiya

2. İmla : göstəriş

- (a) İflas : məğlubiyyət
- (b) Cavab : sual
- (c) Məsələ : hesablamaq
- (ç) Mahnı : səslənmək

3. Ürək : ürək-damar sistemi

- (a) Onurğa : sümük strukturu
- (b) Orqanizm : hüceyrə strukturu
- (c) Baş beyin : əsəb sistemi
- (ç) Vətər : əzələ sistemi

4. Yel dəyirmanı : su

- (a) Avtomobil : yanacaq
- (b) Su kirşələri : dalğa
- (c) Kağız təyyarə : hava
- (ç) Parovoz : elektrik enerjisi

5. Dağ : aysberg

- (a) İnşaatçı : memar
- (b) Yazıçı : bəstəkar

- (c) Kinoşünas : tənqidçi
- (ç) Maşinist : təlimatçı

6. Qlobal : lokal

- (a) Permanent : sistematik
- (b) Struktur : detal
- (c) Ekoloji : kosmik
- (ç) Daxili səbəblərdən törəyən : planlaşdırılmış

Cümlələrin tamamlanması

Bu cür tapşırıqlarda bir neçə söz buraxılmış cümlələr verilmişdir. Buraxılmış sözlər cümlədə xətlərlə göstərilmişdir. Bu xətdə bəzən bir, bəzən də bir neçə söz nəzərdə tutulur.

Ehtimal olunan cavabların hər variantında hissələri bir-biri ilə əyri (/) xətlərlə ayrılmış sözlər qrupu verilmişdir. Cavabın elə variantını seçin ki, onun hər bir hissəsinin ardıcılıqla qoyulması müvafiq buraxılmış yerlərdə fikir baxımından düzgün cümlə versin.

7. Fotoqrafiya ----- verdiyi imkan qədər ----- , rəssamlıqda isə gerçəklik ----- : ölçünün, formanın yaxud rəngin şişirdilmiş yaxud kiçildilmiş halda görünməsi ----- - hər şey ----- .

(a) texnologiyanın / detal qeydə almır / maksimal dəqiqliklə əks etdirilir / mümkündür / sənətkardan asılı deyildir

(b) fotoqrafın məharətinin / detal qeydə almır / maksimal dəqiqliklə əks etdirilir / qeyri-mümkündür / rəssamdan asılıdır

(c) texnologiyanın / detal qeydə alır / bu cür dəqiqliklə əks etdirilmir / mümkündür / sənətkardan asılıdır

(ç) fotoqrafın məharətinin / detal qeydə alır / bu cür dəqiqliklə əks etdirilmir / qeyri-mümkündür / rəssamdan asılıdır

8. Bu və ya digər dəyişiklik müxtəlif tipli insanlara müxtəlif psixoloji təsir göstərir. Qorxaq üçün bu ----- bu, onun əlamətidir ki, ----- . Bu, nikbini ----- əlaməti kimi həvəsləndirir. Özünə əmin ----- üçün isə dəyişiklik ----- mənbəyidir və bu onu göstərir ki, ----- .

(a) ümidvericidir, çünki / vəziyyəti düzəldə bilər / onun işinin yaxşılığa doğru gedəcəyi / olmayan / özünü təskinləşdirmə / o, həyatını yaxşılığa doğru özü idarə edə bilər

(b) təhlükədir, çünki / işləri pis gedə bilər / hər şeyin yaxşılığa doğru gedəcəyi / olan / ilham / o, həyatını yaxşılığa doğru özü idarə edə bilər

(c) ümidvericidir, ancaq / işləri pis gedə bilər / onun vəziyyətinin pisləşməməsinin / olan / ümitsizlik / o, yaxşılığa doğru heç nəyi dəyişdirə bilməyəcəkdir

(ç) təhlükədir, ancaq / vəziyyəti düzəldə bilər / hər şeyin pisləşməyə doğru gedəcəyi / olmayan / ümitsizlik / o, yaxşılığa doğru heç nəyi dəyişdirə bilməyəcəkdir

9. Siyasi ekspertlərin fəaliyyəti son illər ərzində xeyli dəyişmişdir: əvvəllər onların əsas funksiyası cari hadisələri daha geniş kontekstdə düşünmək , ----- barədə öz fikrini bildirmək idi. Son zamanlar isə ekspertlər ----- hadisələr barədə ----- danışır və ----- barədə ----- danışirlar.

- (a) artıq baş vermiş faktlar / artıq baş vermiş / daha az / gələcəkdə nə baş verəcəyi / daha çox
- (b) gözlənilən dəyişikliklər / gələcəkdə baş verə biləcək / daha çox / artıq baş vermiş hadisə / daha az
- (c) artıq baş vermiş faktlar / gələcəkdə baş verə biləcək / daha ehtiyatla / artıq baş vermiş hadisə / cürətlə
- (ç) gözlənilən dəyişikliklər / artıq baş vermiş / daha ehtiyatla / gələcəkdə nə baş verəcəyi / cürətlə

10. İnsanın mühüm məsələlərdə düzgün mövqeyə yaxınlaşması üçün ----- geniş və qərəzsiz dərrakəyə malik olması ----- - bu təqdirdə həqiqətə ancaq ----- nail olunur.

- (a) öz qüvvəsi ilə / nadir haldır / rəqiblərin mübahisəsi yolu ilə
- (b) başqasının yardımı ilə / mümkün deyildir / dialoq yolu ilə
- (c) öz qüvvəsi ilə / mümkündür / rəqiblərin mübahisəsi yolu ilə
- (ç) başqasının yardımı ilə / gözlənilir / müstəqil cəhdlərlə

Məntiq

Bu cür tapşırıqlar göstəricilər və çıxarılmalı nəticələr baxımından bir-birindən fərqlənir. Buna görə də hər tapşırığı müşayiət edən suala xüsusi diqqət yetirin və verilən variantlardan müvafiq cavabı seçin.

Göstəricilərin çertyoj formasında əks etdirilməsi bəzi suala cavab verilməsini asanlaşdırır.

11. Professor asistentdən xahiş etdi ki, tələbələrin yazılarını yoxlasın, əgər qiymətlərin əksəriyyəti qeyri-qənaətbəxş olarsa, onlar üçün əlavə məsləhətlər keçirsin.

Aşağıda sadalananlardan hansı təqdirdə demək olar ki, asistent tapşırığa əməl etməmişdir?

(a) Asistent tələbələrin yazılarını yoxladı və qiymətlərin əksəriyyəti qənaətbəxş olduğundan, əlavə məsləhətlər keçirmədi.

(b) Asistent tələbələrin yazılarını yoxladı və qiymətlərin əksəriyyəti qeyri-qənaətbəxş olduğundan, əlavə məsləhətlər keçirmədi.

(c) Asistent tələbələrin yazılarını yoxladı və qiymətlərin əksəriyyəti qeyri-qənaətbəxş olduğundan, əlavə məsləhətlər keçirdi.

(ç) Asistent tələbələrin yazılarını yoxladı və qiymətlərin əksəriyyəti qənaətbəxş olsa da əlavə məsləhətlər keçirdi.

12. Qarışqayeyən bir zamanlar Avstraliyada çox geniş yayılmış kiçik ölçülü heyvandır. Ancaq hazırda kisəlilərin bu növü nəslə kəsilmək təhlükəsi qarşısındadır ki, bu da bəzi ekoloqların fikrincə, insanların bu ekzotik heyvanın təbii yaşayış yerini məhv etməsi və onu intensiv surətdə ovlaması ilə əlaqədardır.

Ekoloqların bu fikrini aşağıda sadalananlardan hansı fakt sübhə altında qoyur?

(a) Avstraliyada kisəlilərin bu növünün yayıldığı demək olar ki, bütün regionlarda intensiv şəhər tikintisi aparılır

(b) Kisəlilərin bu növü insanların yaşayış yerinin yaxınlığında yaşayır, onlar isə yeni-yeni torpaqları mənimsəmək yolu ilə öz fermalarının ərazisini daim genişləndirirlər

(c) Son illərdə Avstraliyanın bir çox regionlarında əsasən, kiçik heyvanları ovlayan tülkülərin və yırtıcı quşların sayı xüsusilə artmışdır

(ç) Dünyanın bir çox heyvanat parklarında bu kiçik ölçülü kisəli heyvana böyük tələbat vardır, buna görə də yerli ovçular mümkün qədər daha çox qarışqayeyən tutmağa çalışırlar

13. Ana uşaqlarına – Makaya, Ninoya, Gioya və Datuniyaya – Yeni il hədiyyələri hazırladı, onları gözəl qabqardı və yolka ağacını ətrafındakı dairəyə düzdü. Ana onlardan biri üçün əlcək, biri üçün mayka, biri üçün papaq, biri üçün isə boyun şalı seçmişdi. Bundan əlavə məlumdur ki:

- Qioya məxsus olan hədiyyə və mayka yan-yana qoyulmuşdur.
- Makaya məxsus olan hədiyyə boyun şalı ilə Ninoya məxsus olan hədiyyənin arasındadır.
- Əlcək Makaya, boyun şalı isə Qioya məxsus deyildir.

Ananın kimə hansı hədiyyəni verməsi aşağıdakılardan hansı sətirdə göstərilmişdir?

<u>Əlcək</u>	<u>Mayka</u>	<u>Papaq</u>	<u>Boyun şalı</u>
(a) Datunaya	Ninoya	Qioya	Makaya
(b) Qioya	Datunaya	Makaya	Ninoya
(c) Makaya	Qioya	Datunaya	Ninoya
(ç) Qioya	Ninoya	Makaya	Datunaya

14. Dostlar İtaliyaya səyahət etməyi planlaşdırırlar. Onlardan biri deyir:

- Venesiyaya getsək, Milana da gedərik, ancaq Romaya gedə bilmərik

İkincisi isə cavab verir:

- Əgər Milana getsək, Onda Romaya və Florensiyaya da getməliyik.

Əgər hər ikisinin dediyi özünü doğruldarsa, aşağıda sadalananlardan hansı qeyri-mümkündür?

- (a) Dostlar Milana getdilər
- (b) Dostlar Venesiyaya getdilər
- (c) Dostlar Romaya getdilər
- (ç) Dostlar Florensiyaya getdilər

Oxunmuş mətnin düşünlməsi

Mətni diqqətlə oxuyun və düşünlən. Hər sualın ehtimal olunan cavabından verilən mətn üzrə düzgün olan variantı seçin.

Kino və ədəbiyyat öz xüsusiyyətlərinə görə müxtəlif, lakin funksiyalarına görə qohum işarələr sistemidir. İşarə sistemlərini, işarənin təbiətini semiotika öyrənir. Şifahi yaxud kinematoqrafik incəsənət daim dəyişkən semiotik sistem, xüsusi dildir – bədii əsərlər oxucu yaxud tamaşaçı ilə “öz dilində” özünə məxsus söhbət edir. Şifahi ədəbiyyatda və vizual ədəbiyyatda – kinoda bədii əsərin mehvəri və bağlayıcısı simvoldur. Bütöv əsər yaxud konkret bədii sima, həmçinin əsərin qəhrəmanı, məsələn Don Kixot, Hamlet, Don Juan simvolik ola bilər. Onların hər biri xeyli vaxtdır ki, simvolik əhəmiyyət qazanmışdır.

Bədii simvol müəyyən oxşarlıq zəminində hadisəni, əşyanı yaxud anlayışı əks etdirir. Bu və ya digər məzmunlu ümumiləşdirmələr nəticəsində bədii təsvir vasitəsilə bu oxşarlığa nüfuz etmək olar. İncəsənətdə simvol birmənalı əks etdirmək mümkün olmayan hadisələri təsvir edir. Bəzən bir simvol fərqli, bir-birinə zidd hadisələri əks etdirir. Məsələn, bədii təfəkkürdə *su* həyatın başlanğıcı, təmizlik, təzələnmə, münbitləşmə simvoludur. Eyni zamanda *suyun* məhvəddici, dağıdıcı əhəmiyyəti də vardır – İncildə daşqın hər şeyi məhv edir, lakin yeni həyat ancaq sudan dünyaya gəlir. Bədii simvol diqqətimizi hadisənin (deyilənlərin) dərinliyinə yönəldir və yeni şərhlər üçün daim açıqdır.

Ədəbi simvolun kino simvoluna çevrilməsi bədii klassikanın ekranlaşdırılmasının başlıca çətinliklərindən biridir. Tez-tez klassikanın, məsələn, Homerin poemalarının, Tolstoyun romanlarının, İlya Çavçavadzenin hekayələrinin və s. ekranlaşdırılmasına cəhd göstərilir. Ancaq bədii klassika əsasında kinoklassika yaradılması (böyük əsərlərin ölü reproduksiyası yox) nadir haldır. Məsələn, Lukino Viskonti “Venesiyada ölüm” (Tomas Mannın eyniadlı hekayəsi üzrə) filmi ilə ilk ədəbi mənbələrə nüfuz edib tamamilə yeni strukturlu bədii simvol yarada bilmişdir. Tomas Mannın hekayəsində “Dionissayağı yuxu” mühüm epizoddur: burada başlıca personajın öz keçmişindən imtina etməsindən söhbət gedir, lakin onu ekranlaşdırmaqdan çəkinir, yuxu epizodunu “konsertdə uğursuzluq” epizodu ilə əvəz etməyə üstünlük verir və bununla da personajın kədərinin ağırlığını əks etdirməyə çalışır. Beləliklə, rejissor ədəbi simvolikanın kinoya müvafiq olaraq dəyişdirir, ancaq bəzi ədəbi simvolun məzmununu və formasını tam saxlamaqla onu kinoya keçirir. Məsələn, uşaqlıq xatirələrindən qum saati, səyyar musiqiçilər və s.

Tomas Mann əsərin başlanğıcındaca adlı-sanlı yazıçı Qustav Aşenbaxı bizə təqdim edir. “Qustav” adı təsadüfi deyildir. Tədqiqatçıların fikrincə, Tomas Mann onu bəstəkar Qustav Malerin adının analoqu kimi seçmiş və Viskontun filmi də Malerin musiqisi çərçivəsinə salınmışdır. Filmdə yazıçının personajı da bəstəkar tərəfindən dəyişdirilmişdir. Filmin mətnində Tomas Mannın başqa romanlarından bol süjet komponentləri verilmiş, yeni personajlar daxil edilmişdir. Hadisələr inkişaf edir və dənizin fonunda başa çatır. Bu, bizə Mannın erkən hekayəsini – “Ölüm”ü xatırladır. “Venesiyada ölüm” filmi Tomas Mann aləminə səyahətdir. Lukino Viskonti Mannın etik novellasını ekranlaşdırarkən onun məzmununu çox dəqiq əks etdirmişdir.

15. Mətnə “Şifahi yaxud kinematoqrafik incəsənət daim dəyişən semiotik sistemdir”, - ifadəsi göstərir ki,

(a) Kino və ədəbiyyat funksiya etibarilə qohum nişanələr sistemidir, müvafiq olaraq hər birinin xüsusi danışq dili vardır: kinonun vizual, ədəbiyyatın isə şifahi.

(b) Hər bir bədii əsər özünəməxsus, onun üçün səciyyəvi olan bədii yaxud təsviri vasitələrlə deyiləsi fikri bizə çatdırır.

(c) Simvol şifahi və vizual ola bilər. Buna müvafiq olaraq ədəbiyyatda və kinoda bu iki forma daim bir-birini əvəz edir.

(ç) Bədii əsərin hər bir personajına simvolik əhəmiyyət verilir, buna müvafiq olaraq bədii simvolların rəngarəngliyi müxtəlif danışq dili yaradır.

16. Suyun simvolikası haqqında məlumat mətnə nə məqsədlə əlavə edilmişdir?

(a) Bədii simvolun təbiəti ilə tanış olaq: o öz əhəmiyyətinə görə müəyyən mənada qeyd edilməli olan şeylə əlaqələnir, müxtəlif kontekstdə onun fərqli şərhini də vermək olar.

(b) Bədii simvolun təbiəti ilə tanış olaq: o bədii təsvirin nəticəsidir və qeyd edilməli olanı tam, müfəssəl halda səciyyələndirir.

(c) Bədii simvolun əhəmiyyəti müəyyən edilir: o bədii əsərin mehrabı və əlaqələndiricisidir, həmişə bir-birinə zidd anlayışları əks etdirir.

(ç) Bədii simvolun əhəmiyyəti müəyyən edilir: o ədəbiyyatda və kino incəsənətində Don Kixot, Hamlet, Don Juan və s.kimi surət-simvolları tətbiq edir.

17. Bədii klassika əsasında nadir hallarda kinoklassika yaradılır. Mətnə görə bunun əsas məqsədi odur ki:

(a) Rejissor bədii simvolikanın formasını kinematoqrafiyanı nəzərə almaqla dəyişdirir

(b) Rejissor ilkin bədii mənbəyə əl ataraq onun təfsilatını dəyişiklik etmədən köçürməyə cəhd göstərir

(c) Rejissor ilkin mənbəni unudur və tamamilə yeni strukturlu bədii simvol yaradır

(ç) Rejissor əsərin süjetini, bədii təfərrüatı dəqiq və düzgün təkrar edə bilmir

18. Mətnə bədii əsərin ekranlaşdırılmasının Lukino Viskontiyə məxsus dəsti-xətti təsvir edilmişdir. Mətnə aşağıda sadalananlardan hansı konkret prinsip barədə söhbət getmir?

(a) Rejissor bədii simvolu kino simvolu ilə əvəz edir

(b) Rejissor ilkin ədəbi mənbəyə əsaslanır və yeni strukturlu bədii simvol yaradır

(c) Rejissor sərbəst surətdə əsərin süjetinə əl atır və epizodları öz vəzifəsinə müvafiq olaraq dəyişdirir

(ç) Rejissor əsərin müəllifinin tərcümeyi-halından məşhur epizodları filmə daxil edir

19. Sonuncu abzasda oxuyuruq: “Viskontinin filmi Malerin musiqisi çərçivəsinə düşmüşdür”. Filmin Qustav Malerin V simfoniyası ilə başlanıb qurtardığını nəzərə alsaq, ehtimal edə bilərik ki:

(a) Filmdə Malerdən başqa heç bir bəstəkarın musiqisi eşidilmir

(b) Film sözün tam mənasında həqiqətən Malerin musiqisi çərçivəsinə düşmüşdür

(c) Tomas Mann Malerin musiqisindən ləzzət alırdı və Viskonti bunu göstərmək istəyirdi

(ç) Tomas Mannın hekayəsinin baş personajı Qustav Maler idi.

20. Tengiz Abuladze Giorgi Leonidzenin eyni adlı hekayələr toplusu üzrə “Arzu ağacı” bədii filmi çəkmişdir. Yazıçı burada uşaqlıq dövrünün əhvalatlarını xatırlayır, böyüdüüyü mühiti təsvir edir, özünə yaxın olan adamları hekayələrinin personajlarına çevirir.

Tengiz Abuladze müxtəlif hekayələrinin (“Pupala”, “Tsitsikore”, “Marita” və s.) qəhrəmanlarının əhvalatlarını ümumiləşdirir, yeni personajlar daxil edir, bir çox epizodları dəyişdirir. Məsələn hekayədə kənddən didərgin düşmüş Marita dərddən çəkməkdən ölür, filmdə isə rəhmsiz avam camaat onunla haqq-hesab çəkir. Lakin filmdə Leonidzenin əsərinin əsas fikir xətti saxlanmışdır.

Ədəbi əsərin ekranlaşdırılması prinsipləri baxımından Viskonti ilə Abuladzenin filmləri arasında hansı paralellərdən söhbət gedə bilər?

(a) Saysız-hesabsız dəyişikliklərə baxmayaraq, hər iki filmdə yazıçının aləmi və ruhu düzgün əks etdirilmişdir

(b) Viskonti ekranlaşdırmaq üçün Mannın bir əsərini seçir, başqa əsərlərdən isə yardımçı vasitə kimi istifadə edir. Abuladze isə bir neçə hekayədən eyni bərabərdə istifadə edir

(c) Hər iki rejissor yazıçının yaradıcılıq xüsusiyyətlərini əks etdirmək üçün vizual effektlərdən istifadə etməkdən çəkinir

(ç) Viskonti baş personajın tragizmini əks etdirmək üçün orijinal simvoldan istifadə edir, Abuladze isə yazıçılara məxsus bədii üsulları təkrar edir

Analogiyalar

Bu cür tapşırıqlarda tünd şriflə göstərilmiş iki söz (başlanğıc cütlük) verilmişdir. Onların mənalari arasında müəyyən əlaqə vardır. Onların boyunca verilmiş sözü ehtimal olunan cavablardan bir variantı elə uyğunlaşdırın ki, sözlərin mənalari arasında əlaqə başlanğıc cütlükdə mövcud olan əlaqənin analoqu olsun.

21. Guya : sanki

- (a) Bir halda ki,
- (b) Hərçənd
- (c) Yoxsa
- (ç) Buna görə də

Buna baxmayaraq:

22. Basdırır : yığır

- (a) Tədqiq edir
- (b) Əsaslandırır
- (c) Nəticə çıxarır
- (ç) Mübahisə edir

Müləhizə edir:

23. Sülh : şərt

- (a) Güzəştə getmək
- (b) Vəd vermək
- (c) Müqavimət
- (ç) Tələb

Konsensus:

24. Adaptasiya : mühitə uyğunlaşma

- (a) Nəqli pozulma
- (b) Özgələşmə
- (c) Bənzəmə
- (ç) Uzaqlaşma

Assimilyasiya:

25. Su : güzgü

- (a) Körpü

Cayın fonu:

- (b) Şəlalə
- (c) Bənd
- (ç) Burulğan

26. Kaleydoskop : yekrənglik

Mərasim:

- (a) Ardıcılıq
- (b) Sabitlik
- (c) Özünəməxsusluq
- (ç) Yenilik

Cümlələrin tamamlanması

Bu cür tapşırıqlarda bir neçə söz buraxılmış cümlələr verilmişdir. Buraxılmış sözlər cümlədə xətlərlə göstərilmişdir. Bu xətdə bəzən bir, bəzən də bir neçə söz nəzərdə tutulur.

Ehtimal olunan cavabların hər variantında hissələri bir-biri ilə əyri (/) xətlərlə ayrılmış sözlər qrupu verilmişdir. Cavabın elə variantını seçin ki, onun hər bir hissəsinin ardıcılıqla qoyulması müvafiq buraxılmış yerlərdə fikir baxımından düzgün cümlə versin.

27. Yaxın Şərq “Qədim dünya”nın mərkəzində yerləşir. ----- , İrandan Uzaq Şərqədək, Qərbi Avropayadək və Cənubi Afrikayadək birbaşa məsafə ----- , ancaq xəritənin miqyasından istifadə etməklə ölçülmüş məsafə bizi aldada bilər, çünki -----, nəqliyyat kommunikasiyası üçün ən qısa məsafə ----- .

- (a) Düzdür / bərabər deyildir / həndəsə kimi / düz xətdir
- (b) Müvafiq olaraq / bərabər olmalıdır / həndəsə kimi / həmişə düz xətt deyildir
- (c) Həqiqətən / demək olar ki, bərabərdir / həndəsədən fərqli olaraq / həmişə düz xətt deyildir
- (ç) Buna baxmayaraq / qeyri-bərabərdir / həndəsədən fərqli olaraq / düz xətdir

28. İncəsənətdə ----- heç vaxt orijinal ola bilməz. Ancaq ----- deməyə çalışan və ----- dərdini çəkməyən, on hadisədən doqquzunda nəsə ----- söz deyən, ancaq bəlkə də onu heç də dərk edə bilməz.

(a) orijinallığa cəhd göstərməyən / doğurdanda qeyri-adi nəsə / onun fikrinin başqaları üçün nə dərəcədə məqbul olacağı / tamamilə mənasız

(b) orijinallığa cəhd göstərən / sadəcə olaraq həqiqəti / onu əvvəllər də nə qədər tez-tez dediyinin / həqiqətən orijinal

(c) mənasızlıqdan qaçan / nəsə orijinal bir şey / onu əvvəllər də nə qədər tez-tez dediyinin / tamamilə mənasız

(ç) mənasızlıqdan qaçmayan / hamı üçün məlum olan həqiqəti / onun fikrinin başqaları üçün nə dərəcədə məqbul olacağı / həqiqətən orijinal

29. Qəribədir, bəzi mütəfəkkir insanların təbiətən bərabərliyini ----- sayır ki, onların bir-birini sevmək vəzifəsini ----- ; insanların bir-biri qarşısında vəzifələrini, ədalətliliyi və layiqli hərəkət etmək qaydalarını ----- .

(a) o qədər illüзорik ideya / tanımır / müvafiq olaraq bu sonuncudan çıxarır

(b) öz-özlüyündə elə aydın və şübhəsiz / ona əsaslandırır / isə bu sonuncudan çıxarır

(c) o qədər illüзорik ideya / ona əsaslandırmır / müvafiq olaraq guya ondan asılı olduğu kimi düşünür

(ç) öz-özlüyündə elə aydın və şübhəsiz / onun əsası sayır / guya ondan asılı olduğu kimi düşünür

30. Televiziyanı eyni vaxtda iki şeydə günahlandırırlar ki, ----- , eyni adamlar: birincisi odur ki, dünyanı dəyişdirmək üçün ----- ; ikincisi isə odur ki, -----.

(a) təbiidir / o cəhd göstərmir / onun səyi ilə dünya gündən-günə pisləşir

(b) bu da həqiqətən qəribədir / onun imkanı vardır / o heç də dünyanı yaxşılığa doğru dəyişdirmək istəmir

(c) bu da həqiqətən qəribədir / o acizdir / onun sayəsində dünya gündən-günə daha da pisləşir

(ç) təbiidir / o cəhd göstərir / onun cəhdlərinə baxmayaraq dünya yaxşılığa doğru dəyişir

Məntiq

Bu cür tapşırıqlar göstəricilər və çıxarılacaq nəticələr baxımından bir-birindən fərqlənir. Buna görə də hər tapşırığı müşayiət edən suala xüsusi diqqət yetirin və verilən variantlardan müvafiq cavabı seçin.

Göstəricilərin çertyoj formasında əks etdirilməsi bəzi suala cavab verilməsini asanlaşdırır.

31. Oyunun qaydalarına əsasən, beş uşaqdan biri nəsə çəkməli, biri isə rəsmi müəllifinin kim olduğunu tanımalıdır. İrakli rəsmi müəllifini tanımalıdır. Bu evin şəklini kim çəkmişdir? – sualına uşaqlar belə cavab vermişlər:

Datuna: Tiko yaxud Lika.

Tiko: Mən çəkmişəm.

Qiqa: Lika çəkmişdir.

Lika: Datuna çəkmişdir.

Əgər uşaqlardan **yalnız biri** həqiqəti deyirsə, rəsmi müəllifi kimdir?

- (a) Qiqa
- (b) Tiko
- (c) Lika
- (ç) Datuna

32. Şotlandiyanın şimalında tapılmış ən qədim yaşayış kompleksində - Skara Breydə yaşayış evlərinin giriş hissəsinin hər iki tərəfində daş çarpayı vardır. İri çarpayı girəcəyin sağında, bir qədər kiçik çarpayı isə solunda qoyulmuşdur. Şimali Şotlandiyanın bu diyarında bu gün də mövcud olan ənənəyə görə böyük çarpayılarda arvadlar deyil, kişilər yatırdılar. Tədqiqatçının fikrincə, **Skara Breydə sağ tərəfdəki çarpayı kişilərə, sol tərəfdəki çarpayı isə arvada məxsusdur.**

*Tədqiqatçının ehtimalını aşağıda sadalananlardan hansı vəziyyət **sübhə altında qoya bilərdi?***

(a) Qazıntılar nəticəsində təsdiq edilmişdir ki, Skara Brey sakinlərinin sosial təşkilatı sabit ailə birliklərinə əsaslanırdı.

(b) Sərdabələrin öyrənilməsi sübut etmişdir ki, Skara Breyin tarixdən əvvəlki əhalisində qadınlarla kişilər arasında fiziki fərqlər (cinsi diforfizm) müasir adamlarda olduğundan daha kəskin surətdə qoyulmuşdu.

(c) Skara Breyin bütün evlərinin giriş qapısı sol tərəfdən asılmışdı və içəriyə doğru açılırdı, buna görə də içəri daxil olan əvvəlcə sağdakı çarpayını görürdü.

(ç) Skara Breyin tarixdən əvvəlki əhalisinin bir neçə əsr bundan əvvəl Avropa qitəsindən buraya köçmüş hazırkı əhalisi ilə nə genetik, nə də mədəni baxımdan ümumi heç nəyi yoxdur.

33. Üç cümlə verilir:

- I. Çox idman etməyən idmançı uğur qazana bilməz.
- II. Bəzi idmançı çox idman edir.
- III. Uğurlu idmançılar vardır.

*Bu cümlələr arasında əlaqəni aşağıda sadalananlardan hansı müddəə **düzgün təsvir edir?***

- (a) I və II cümlələrdən III nəticə çıxır
- (b) I və III cümlələrdən II nəticə çıxır
- (c) I və III cümlələrdən I nəticə çıxır
- (ç) Onlardan heç biri qalan ikisindən irəli gəlmir

34. Verilmişdir:

- Bəzi qaçağan atın yalı uzun olur.
- Heç bir ağ atın uzun yalı olmur.

Bəzi təlim görmüş atın ağ olmaması barədə nəticə çıxarmaq üçün aşağıda sadalananlardan hansı müddəanın üçüncü rəhbər kimi götürə bilərik?

- (a) Bəzi təlim görmüş atın uzun yalı yoxdur
- (b) Heç bir təlim görmüş atın uzun yalı yoxdur
- (c) Heç bir qaçağan at təlim görməmişdir
- (ç) Hər bir qaçağan at təlim görmüşdür

Oxunmuş mətnin düşünlməsi

Mətni diqqətlə oxuyun və düşünlün. Hər sualın ehtimal olunan cavabından verilən mətn üzrə düzgün olan variantı seçin.

Hollandiyalı nəbatatçı Hüqo və Friz bitkilərin müəahidəsi zamanı müəyyən etdi ki, fərdi xüsusiyyətlər heç bir müdaxilə və vasitəçilik olmadan nəsildən-nəslə keçir. Bununla yanaşı, bu və ya digər nəsildə eyni növ bitkilərin başqalarından kəskin surətdə fərqlənən yeni rəngarəngliyi olur və onun xüsusiyyətləri vərəsəlik yolu ilə nəsildən-nəslə çatdırılır. Gözlənilmədiyindən fərqlənən əlamət və xüsusiyyətlərin əmələ gəlməsinə nə səbəb olur? Əgər bütün genlər varislik yolu ilə valideynlərdən əxz edilmişdirsə, yeni gen necə meydana çıxar bilər?

Hüceyrənin bölünməsi prosesində hər bir xromosom replisiyaya uğrayır yaxud birinci xromosomdakına identik olan bütün genlərlə ikinci xromosom formalaşır. Ancaq vaxt keçdikcə bu prosesdə “səhv” ola bilər və biz orijinaldan fərqli olan genlər xromosom alırıq. Belə hallar olduqda, yeni dəyişmiş olan xromosoma keçən yeni hüceyrə öz kimyəvi tərkibinə görə ana hüceyrədən fərqlənir. Bundan sonra hər dəfə hüceyrə bölünərkən artıq dəyişmiş xromosom yaranır və o heç vaxt öz ilkin formasına qayıtmır. Xromosomun özünü dəyişmiş halda əks etdirdiyi və qəflətən hüceyrənin kimyəvi tərkibinin dəyişdiyi prosesə mutasiya deyilir.

Təkamül baxımından mutasiya müəyyən dərəcədə genetik rəngarəngliyi təmin edir. Bu, növlərin təbii seçmə yolu ilə ətraf şəraitə uyğunlaşması üçün zəruridir. Məsələn, adadovşanına daha sürətlə qaçmaq imkanı verən hər hansı mutasiya onun düşməndən xilas olmasına imkan verir. Onun bu cür mutasiyası olmayan adadovşanından daha çox imkanı vardır. Uzunömürlü olması nəticəsində başqalarından fərqli olaraq onun daha çox nəsil vermək imkanı olacaqdır. Onun bəzi nəsiləri “əlavə sürət” geninin sahibi olacaq, müvafiq olaraq daha çox yaşayacaq və daha çox nəsil verəcəkdir. Müəyyən vaxtdan sonra görkəmi dəyişmiş adadovşanı yəqin ki, əvvəlki görkəmini tamamilə dəyişəcəkdir.

Mutasiya həm yaxşılığa, həm də pislərə doğru dəyişkənliyə səbəb ola bilər, çünki o, orqanizmin bu və ya digər şəraitə uğramasına ya imkan yaradır, ya da mane olur. Məsələn, albinosluğa səbəb olan mutasiya Arktika sakinləri üçün faydalı ola bilər, çünki o ağ, qoruyucu rənglidir, ancaq başqa şəraitdə yaşayan heyvanlar üçün zərərli olur.

Mutasiya təsadüfi xarakterlidir və bunun nəticəsində baş verən dəyişikliklərin güclənməsi çox uzunmüddətli prosesdir. Beləliklə, düşünə bilərik ki, təbii seçmə baxımından o səmərəli deyildir. Ancaq məlum olduğu kimi, insanlar bir zamanlar mutasiyadan öz xeyirlərinə istifadə etməyə və baş vermiş dəyişiklikləri süni yolla gələcək nəsllə verməyə çalışırdılar ki, bu da bitki və heyvanların yeni növlərini yaratmağa imkan verirdi. Məsələn, İngiltərədə XVIII əsrin axırlarında qısaayaqlı qoyun cinsi peyda oldu. Onu yalnız ona görə saxlayıb çoxaldırdılar ki, bu cür qoyunlar hasarlardan aşar bilmir və heyvandarların işini yüngülləşdirirdi.

35. Aşağıda I və II abzaslar arasında əlaqə barədə müddəalar verilmişdir. Onlardan hansı **düzgün deyildir?**

- (a) II abzasda müəllif I abzasdakı suallara cavab verməyə çalışır
- (b) II abzasda konkret fizioloji prosesin təsviri əsasında de Frizin müşahidələrindən əldə edilmiş və I abzasda göstərilən nəticələr izah edilmişdir
- (c) I abzasda göstərilən müşahidənin nəticəsi II abzasda təsvir olunmuş mutasiya fenomeninin aşkara çıxarılmasıdır
- (ç) I abzasda verilən suallar II abzasda verilmiş genlərin mutasiya mexanizminin izahını şübhə altında qoyur

36. Aşağıda sadalananlardan hansı cümlələrin arasında “ancaq” sözünü yazmaq olar?

- (a) Fərdi xüsusiyyətlər hər cür müdaxilə və vasitəçilik olmadan nəsildən-nəslə keçir – zaman ərzində bu prosesdə “səhv” ola bilər
- (b) Zaman ərzində bu prosesdə “səhv” ola bilər – hər nəsildə eyni növlü bitkinin yeni müxtəlifliyi ola bilər.
- (c) Hər yeni bölgü zamanı artıq dəyişmiş xromosom yaranır – hər nəsildə eyni növlü bitkinin yeni müxtəlifliyi peyda olur
- (ç) Fərdi xüsusiyyətlər hər cür müdaxilə və vasitəçilik olmadan nəsildən-nəslə keçir – birinci xromosomdakı ilə identik olan bütün genlərlə birlikdə ikinci xromosom yaranır

37. Üçüncü abzasda oxuyuruq: onun bəz nəsli “əlavə sürət” geninin sahibi olacaqdır.
“Əlavə sürət” dırnaqda verilmişdir, çünki:

- (a) Bu sözlər genin şərti adı kimi qeyri-adi kontekstdə istifadə olunmuşdur
- (b) Müəllif təsvir olunan vəziyyətə kinayəli münasibətini bu cür əks etdirir
- (c) Bu cür mutasiya hadisəsi ancaq hipotetik surətdə gözlənilir
- (ç) Bu sözlərlə adadovşanın uzunömrlü olmasının yalnız bir üsulu qeyd edilmişdir

38. On doqquzuncu əsrdə atmosferin çirklənməsinə səbəb olan sənayenin inkişafı ilə yanaşı, İngiltərənin sənaye rayonlarında tozağacalarının yarpaqları hislə örtülmüşdü. Bunun nəticəsində burada yayılmış və adətən açıq rəngli olan tozağacı kəpənəyini qara növ əvəz etdi. Bu kəpənəklər

gündüz saatlarını tozağacının budaqlarında keçirirdilər və qara rəng onları özlərini quşlardan qorumaq imkanı verirdi.

Bu misal mətnin hansı abzasında deyilmiş fikirlərin illüstrasiyasıdır?

- (a) I-də və V-də
- (b) II-də və IV-də
- (c) III-də və IV-də
- (ç) III-də və V-də

39. Son abzasın əsas fikri aşağıda sadalananlardan hansında yerləşir?

- (a) Mutasiya olmadan insanlar heyvanların yeni növlərinin seleksiyasına nail ola bilməzdilər
- (b) Mutasiya, insanın bu və ya digər canlı orqanizmin yeni əlamət və xüsusiyyətlərini gücləndirmələri üçün zəruridir
- (c) Mutasiyanı süni yolla gücləndirməklə insanların istədikləri əlamət və xüsusiyyətlərlə səciyyəvi olan növlərin çoxaldılması mümkündür
- (ç) Süni mutasiyadan istifadə etməklə insanlar genetika qanunlarını bilmədən seleksiya fəaliyyətini səmərəli surətdə həyata keçirirdilər

40. Aşağıda sadalananlardan mətndə hansı fikir üzrə daha çox sənəd vardır?

- (a) Təbii həyat mühitində baş verən dəyişikliklər, habelə insanın genetik proseslərə müdaxiləsi mutasiyalara səbəb olur
- (b) Ətraf mühit və müvafiq olaraq mutasiyaların əsas fiziki şəraiti genlərin dəyişməsinə səbəb olur
- (c) Mutasiyalar, genlərin dəyişkənliyi orqanizmdə baş verən fizioloji proseslərin nəticəsidir və həyat mühitinin xüsusiyyətlərindən asılı deyildir
- (ç) Mutasiyalar orqanizmdə baş verən fizioloji proseslərin nəticəsidir, onun güclənməsi həyat mühitinin xüsusiyyətlərindən asılı ola bilər

Riyazi hissə

Mətnin riyazi hissəsi üzərində işləyərkən aşağıdakıları nəzərə almaq lazımdır:

- Bəzi tapşırıqlara əlavə olunan çertyojlar tapşırığın şərtlərində göstərilmiş dəqiq ölçülərə əməl edilməklə qurulmur. Buna görə də çertyojun ölçüləri əsasında parçaların uzunluğu və digər kəmiyyətləri haqqında nəticələr çıxarmaq lazım deyildir. Yalnız tapşırığın şərtlərini rəhbər tutun.
- Əgər tapşırığın şərtində çertyojda verilmiş düz xətt haqqında əlavə olaraq heç nə deyilməmişdirsə, bu xətti düz xətt yaxud onun bir hissəsi saymaq lazımdır.
- Testdə ədədləri qeyd etmək üçün ancaq onluq say sistemindən istifadə olunmuşdur.

Riyazi qeydlər və formullar:

1. Sıfır nə müsbət, nə də mənfi ədəddir

1 sadə ədəd deyildir.

2. Faiz: a ədədinin $k\%$ $a \cdot \frac{k}{100}$ -dür;

3. Qüvvət: $a^n = a \cdot a \cdot a \cdot \dots \cdot a$ (n dəfə)

$$a^n \cdot a^m = a^{n+m}$$

$$a^n : a^m = a^{n-m}$$

$$(a^n)^m = a^{n \cdot m}$$

4. Tənasüb: $\frac{a}{b} = \frac{c}{d}$ olduqda, $ad = bc$ -dir

5. Sürət: sürət $t = \frac{\text{məsafə}}{\text{vaxt}}$

6. Ədədi orta:

$$\text{ədədi orta} = \frac{\text{ədədlərin cəmi}}{\text{ədədlərin sayı}}$$

7. Ehtimal: hadisənin ehtimalı bu sahəyə imkan yaradan sadə sahələrin miqdarının bərabər sürətdə gözlənilən sadə sahələrin ümumi miqdarının nisbətində bərabərdir.

Məsələnin şərtində bunun əksinə he nə deyilmədikdə, **həmişə nəzərdə tutulur ki, hər bir elementar hadisə eynilə gözləniləndir.**

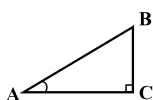
8. Müxtəsər vurma düsturları:

$$(a+b)^2 = a^2 + 2ab + b^2;$$

$$(a-b)^2 = a^2 - 2ab + b^2;$$

$$(a+b)(a-b) = a^2 - b^2.$$

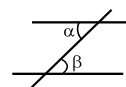
9. Çertyojda bucaq, onun tərəfləri arasında qövsə, düz bucaq isə kvadratla göstərilə bilər.

Qeyd: $\angle A$ A bucağının dərəcəsinə göstərir.

10. Paralel xətlər:

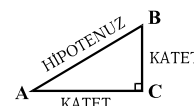
- İki paralel düz xətt üçüncü düz xətlə kəsişdikdə, daxili çarpaz bucaqlar bərabərdir: $\alpha = \beta$.

11. Üçbucaq:

- Üçbucağın bucaqlarının qiymətlərinin cəmi 180° -yə bərabərdir.

- Pifaqor teoremi:** düzbucaqlı üçbucağın hipotenuzunun kvadratı onun katetlərinin kvadratları cəminə bərabərdir:

$$AB^2 = AC^2 + BC^2$$

- Üçbucağın sahəsi onun oturacağı ilə hündürlüyünün hasilinin yarısına bərabərdir: $S = \frac{ah}{2}$.

12. Dördbucaqlı:

- Dördbucaqlının daxili bucaqlarının cəmi 360° -yə bərabərdir;
- Düzbucaqlının sahəsi onun uzunluğunun və eninin hasilinə bərabərdir: $S = ab$.
- Paraleloqramın sahəsi onun oturacağı ilə hündürlüyü hasilinə bərabərdir: $S = ah$.

13. Dairə, çevrə:

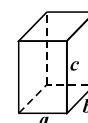
- Çevrənin L uzunluğu $L = 2\pi r$ formulu ilə hesablanır, burada r radiusun uzunluğudur, π ədədi isə yüzə bir dəqiqliyi ilə 3,14-ə bərabərdir;

- r radiuslu dairənin sahəsi $S = \pi r^2$ düsturu ilə hesablanır.

14. Düzbucaqlı paralelepiped:

- Düzbucaqlı paralelepipedin həcmi onun uzunluğunun, eninin və hündürlüyünün hasilinə bərabərdir: $V = abc$;
- Kubda isə: $a = b = c$ -dir.

Miqdar müqayisəsi

A və B sütunlarının hücrələrində verilmiş miqdarları bir-biri ilə müqayisə edin.

A sütununun hücrəsində verilmiş miqdarlar B sütununun hücrəsində verilmiş miqdarlardan artıq olduqda, (a)-nı seçin

B sütununun hücrəsində verilmiş miqdar A sütununun müvafiq hücrəsində verilmiş miqdardan artıq olduqda, (b)-ni seçin

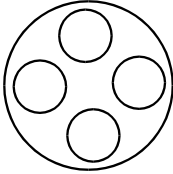
Hücrədə verilmiş miqdarlar bərabər olduqda, (c)-ni seçin

Verilən informasiya hansı miqdarın artıq olduğunu müəyyən etmək üçün kifayət deyildirsə, (ç)-ni seçin.

	A	B	
--	---	---	--

41.	$\frac{4,004}{3,003}$	1,5	(a) (b) (c) (ç)
-----	-----------------------	-----	-----------------

42.	A və B şəhərlərindən bir-biri ilə rastlaşmaq üçün eyni vaxtda iki avtobus çıxdı. Birinci avtobus kimi, ikinci avtobus da maneəsiz olaraq bərabər sürətlə hərəkət edirdi. Rastlaşdıqdan sonra birinci avtobusa B şəhərinə getmək üçün 25 km, ikinci avtobusa isə A şəhərinə getmək üçün 30 km məsafə qət etmək lazım gəldi.	Birinci avtobusun sürəti İkinci avtobusun sürəti	(a) (b) (c) (ç)
-----	---	--	-----------------

43.	Bir-birinə bərabər olan dörd kiçik çevrə bir iri çevrənin daxilində yerləşmişdir.		Böyük çevrənin uzunluğu Kiçik çevrənin uzunluğunun cəmi	(a) (b) (c) (ç)
-----	--	---	---	-----------------

44.	Printer kompüterdən 4 dəfə ucuz, kompüter musiqi mərkəzindən isə 3 dəfə bahadır Printerin qiyməti Musiqi mərkəzinin qiyməti	(a) (b) (c) (ç)
-----	---	-----------------

45.	$3a + 3b \neq 0$ $\frac{a^2 + 2ab + b^2}{3a + 3b}$ $\frac{a + b}{3}$	(a) (b) (c) (ç)
-----	---	-----------------

46.	Torun hər hücrəsi kvadrattır. AB və CD kəsiklərinin sonluqları torun düyününə təsadüf edir (çertyoja bax). AB kəsiyinin uzunluğu CD kəsiyinin uzunluğu	(a) (b) (c) (ç)
-----	--	-----------------

Məsələlər

47. Ən böyük cüt üçrəqəmli ədəd ən böyük dörd rəqəmli ədəddən nə qədər əskikdir ?

- (a) 9001 qədər
- (b) 8999 qədər
- (c) 900 qədər
- (ç) 101 qədər
- (d) 99 qədər

48. 70 ədəd kərpic 4 cərgəyə düzülmüşdür. Hər sonrakı cərgədə əvvəlkindən fərqli olaraq kərpiclərin sayı 1 ədəd azdır. Sonuncu cərgədə nə qədər kərpic vardır?

- (a) 12
- (b) 13
- (c) 14
- (ç) 15
- (d) 16

49. Əgər kvadratın sahəsi 25 sm^2 -dirsə, bu kvadratın perimetri:

- (a) 5 sm
- (b) 10 sm
- (c) 12,5 sm
- (ç) 20 sm
- (d) 22,5 sm

50. 35 42-nin neçənci hissəsidir?

(a) $\frac{1}{3}$

(b) $\frac{2}{3}$

(c) $\frac{3}{4}$

(ç) $\frac{5}{6}$

(d) $\frac{12}{35}$

51. Şalvanın a ədəd karandaşları vardır. O, bu karandaşları eyni cür qutulara qoydu. Şalva 3 qutunu doldurdu, dördüncü qutunu doldurmaq üçün isə 5 karandaş çatışmadı. Bir qutuya neçə ədəd karandaş yerləşir ?

(a) $\frac{a}{4} - 5$

(b) $\frac{a}{4} + 5$

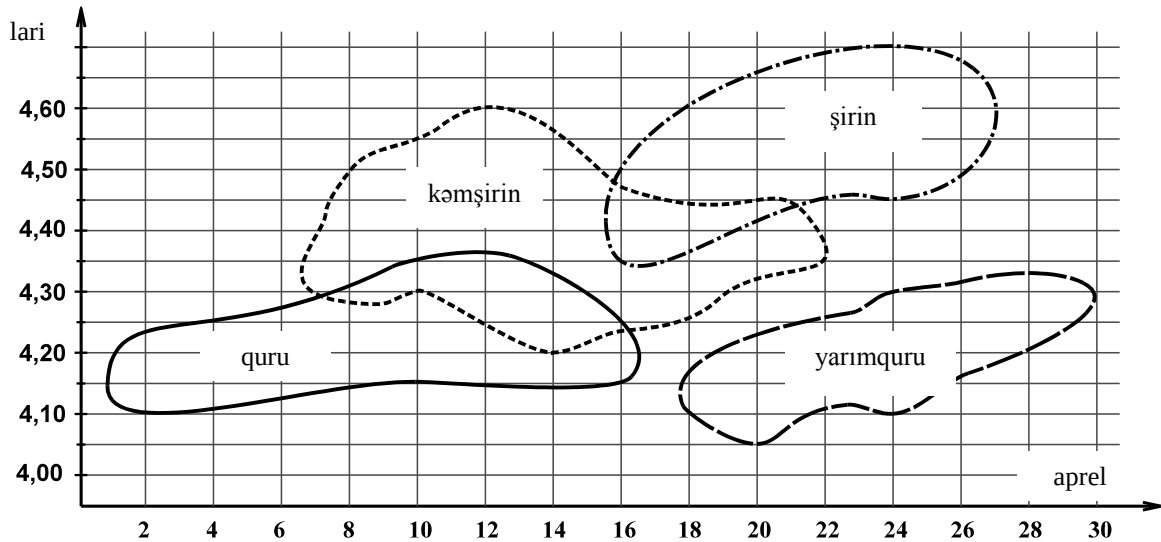
(c) $\frac{a+5}{4}$

(ç) $\frac{a-5}{4}$

(d) $\frac{a-9}{4}$

Göstəricilərin təhlili

Şərab zavodu apreldə müxtəlif adlı şərab satdı. Diaqramdakı əyrilərlə hansı günlərdə şirin, kəməşirin, quru və yarımquru şərabların satıldığı və gün ərzində bir litr şərabın qiymətinin hansı hədudlarda tərəddüd etməsi dairəyə alınmışdır. Məsələn, diaqramdan görünür ki, aprelin 10-da zavod quru və kəməşirin şərablar satmışdır. Burada həmin gün ərzində bir litr quru şərabın qiyməti 4,15-4,35 lari hədudlarında, kəməşirin şərabın qiyməti isə 4,30-4,55 lari hədudlarında olmuşdur.

Diaqrama əsasən aşağıdakı 4 suala cavab verin:

52. Kəməşirin şərabın minimal qiyməti yarımquru şərabın minimal qiymətindən neçə lari artıq idi?

- (a) 0,30 lari
- (b) 0,25 lari
- (c) 0,20 lari
- (ç) 0,15 lari
- (d) 0,10 lari

53. Günlərin birində alıcının aldığı bir litr şərabın qiyməti 4 lari 55 tetriyə bərabər oldu. Bu sadalananlardan hansı gündə baş verə bilərdi?

- (a) Aprelin 6-da
- (b) Aprelin 9-da
- (c) Aprelin 12-də
- (ç) Aprelin 15-də
- (d) Aprelin 16-da

54. Aprelin 24-də şərab zavodu 2000 litr yarımquru və 3000 litr şirin şərab satdı. Həmin gün şərabın satılmasından əldə edilmiş gəlir sadalananlardan hansına bərabər ola bilər?

(a) 19600 lariyə

(b) 20900 lariyə

(c) 21300 lariyə

(ç) 21800 lariyə

(d) 22900 lariyə

55. Diaqram əsasən hansı cümlə düzgündür?

(a) Satılmış kəməşirin şərabın qiyməti quru şərabın qiymətindən həmişə artıq idi

(b) Bəzi günlərdə yalnız şirin şərab satılırdı

(c) Yalnız bir gün elə oldu ki, dörd adda şərab satıldı

(ç) Satılmış şirin şərabın miqdarı satılmış yarımquru şərabın miqdarından artıq idi

(d) Quru yaxud yarımquru şərab satılan günlərin miqdarı şirin yaxud kəməşirin şərab satılan günlərin miqdarından artıq idi

Məsələlər

56. Əgər a və b elə ədədlərdir ki, $a + b < 0$. Belə olduqda:

(a) $ab > 0$ yaxud $\frac{a}{b} > 0$

(b) $a < 0$ yaxud $b < 0$

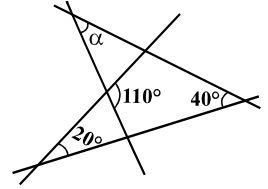
(c) $ab < 0$ yaxud $\frac{a}{b} < 0$

(ç) $a < 0$

(d) $b < 0$

57. Dörd düz xəttin kəsişməsi zamanı alınan bucaqlardan bəzisinin böyüklüyü çertyojda göstərilmişdir. $\alpha =$

- (a) 50°
- (b) 45°
- (c) 40°
- (ç) 35°
- (d) 30°

58. Andronun, Ninonun və Paatanın orta yaşı 9-dur. Onların yaşlarının cəmi neçə ildən sonra 39-a bərabər olacaqdır ?

- (a) 2
- (b) 4
- (c) 6
- (ç) 8
- (d) 10

59. a , b və c 10-dan kiçik elə natural ədədlərdir ki, $a + b + 9c = 97$.

$a + b$ nəyə bərabərdir?

- (a) 9
- (b) 11
- (c) 12
- (ç) 14
- (d) 16

60. Sınıfdə şagirdlərin sayı 30-dan azdır. Kontrol yazının nəticələri belə olmuşdur: şagirdlərin yeddidə biri 10 bal, dördə biri 8 bal, qalanları isə 7 bal almışdır. Şagirdlərdən neçəsi 8 bal almışdır ?

- (a) 7
- (b) 6
- (c) 5
- (ç) 4
- (d) 3

Miqdar müqayisəsi

A və B sütunlarının hücrələrində verilmiş miqdarları bir-biri ilə müqayisə edin.

A sütununun hücrəsində verilmiş miqdarlar B sütununun hücrəsində verilmiş miqdarlardan artıq olduqda, (a)-nı seçin

B sütununun hücrəsində verilmiş miqdar A sütununun müvafiq hücrəsində verilmiş miqdardan artıq olduqda, (b)-ni seçin

Hücrədə verilmiş miqdarlar bərabər olduqda, (c)-ni seçin

Verilən informasiya hansı miqdarın artıq olduğunu müəyyən etmək üçün kifayət deyildirsə, (ç)-ni seçin.

	A	B	
--	---	---	--

61.	-27-dən 26 daxil olmaqla hər bir tam ədədin cəmi	-25-dən 24 daxil olmaqla hər bir tam ədədin cəmi	(a) (b) (c) (ç)
-----	--	--	-----------------

62.	Mineral su və bulaq suyu dolduran şirkət hər ay eyni miqdarda su doldururdu. Diaqramda yay aylarında doldurulan suyun neçə faizi mineral su idi?	Mineral sular <table><thead><tr><th>Ay</th><th>Faiz (%)</th></tr></thead><tbody><tr><td>iyun</td><td>50</td></tr><tr><td>iyun</td><td>60</td></tr><tr><td>avqust</td><td>30</td></tr></tbody></table>	Ay	Faiz (%)	iyun	50	iyun	60	avqust	30	(a) (b) (c) (ç)
	Ay	Faiz (%)									
	iyun	50									
iyun	60										
avqust	30										
	Yay ərzində doldurulan mineral suyun miqdarı	Yay ərzində doldurulan bulaq suyunun miqdarı									

63.	Hündürlüyə tullanmaq üzrə yarışın hər bir iştirakçısı iki dəfə tullandı. Tullanmanı uğurla başa çatdırmış idmançıların sayının nisbəti birinci tullanma zamanı bunu bacara bilməyənlərin sayına nisbəti ilə 4:9-a, ikinci tullanmada isə 3:7-yə bərabər oldu.	Birinci tullanmanı uğurla başa çatdırmış idmançıların sayı İkinci tullanmanı uğurla başa çatdırmış idmançıların sayı	(a) (b) (c) (ç)
-----	--	--	-----------------

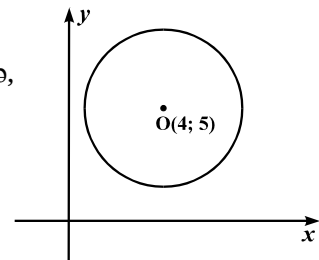
64.	k elə tam ədəddir ki, $0,10203 \cdot 10^k > 100$. k 4	(a) (b) (c) (ç)
------------	---	-----------------

65.	Kubun təpələri A, C və K hərfləri ilə göstərilmişdir (çertyoja bax). $\angle ACK$ $\angle AKC$	(a) (b) (c) (ç)
------------	---	-----------------

Məsələlər

66. Düzbucaqlı koordinat müstəvisi üzərində mərkəzi $O(4; 5)$ olan çevrə verilmişdir. Əgər ən böyüyün qiyməti 8-ə bərabədirsə, bu çevrədəki nöqtələrin y -koordinatlarından ən kiçiyinin qiyməti nəyə bərabərdir?

- (a) 1
- (b) 2
- (c) 3
- (ç) 4
- (d) 5

67. Natural a, b, c və d ədədlərinin hər biri 1-dən artıqdır. Əgər onların vuranı 330-a bərabədirsə, bu ədədlərin cəmi nəyə bərabərdir?

- (a) 17
- (b) 19
- (c) 21
- (ç) 23
- (d) 25

68. 4 vərəqin hər birini üç hissəyə bölmüş, sonra hər bir hissəni yenə də üç hissəyə bölmüş və bir daha 5 dəfə bu cür hərəkət etmişlər. Alınmış hissələrin miqdarı:

- (a) $3 + 4^5$
- (b) $3 \cdot 5^4$
- (c) $5 \cdot 4^3$
- (ç) $4 + 3^7$
- (d) $4 \cdot 3^7$

69. MNK üçbucağında $|MN| = |NK| < |MK|$. Bu üçbucağın bucaqlarının kəmiyyəti sadalananlardan hansına bərabər ola bilər?

- (a) $50^\circ, 50^\circ, 80^\circ$
- (b) $70^\circ, 70^\circ, 40^\circ$
- (c) $60^\circ, 60^\circ, 60^\circ$
- (ç) $30^\circ, 60^\circ, 90^\circ$
- (d) $75^\circ, 60^\circ, 45^\circ$

70. Bu ədədin sadə həmvuranlarının miqdarını natural ədədin “uzunluğu” adlandıraraq. Məsələn, 24-ün “uzunluğu” 4-ə bərabərdir, çünki $24 = 2 \cdot 2 \cdot 2 \cdot 3$.

Sadalananlardan hansının “uzunluğu” 3-ə bərabərdir?

- (a) 3
- (b) 21
- (c) 36
- (ç) 56
- (d) 63

71. Əgər a və x elə ədədlərdir ki, $a > 3$ və $3x - 5a = 0$, bu təqdirdə x hökmən şərti təmin edir:

- (a) $x > 8$
- (b) $x > 5$
- (c) $x = 5$
- (ç) $x < 5$
- (d) $x < 8$

Göstəricilərin kifayət etməsi

72. Bərabərtərəfli ABC üçbucağının AC oturacağının müvafiq hündürlüyü 4 sm-ə bərabərdir.

İki şərt verilir:

I. AB tərəfinin uzunluğu 5 sm-dir.

II. AC oturacağının uzunluğu 6 sm-dir.

Üçbucaqlının sahəsinin nəyə bərabər olduğunu müəyyən etmək üçün:

- (a) I şərt kifayətdir, II isə kifayət deyildir
- (b) II şərt kifayətdir, I isə kifayət deyildir
- (c) I və II şərtlər kifayətdir, ayrı-ayrılıqda isə heç biri kifayət deyildir
- (ç) Ayrı-ayrılıqda həm I, həm də II şərt kifayətdir
- (d) Verilən şərtlər kifayət deyildir

73. Kanal çəkmək üçün iki briqada kirayələdilər. Əgər yalnız birinci briqada işləsə, kanalı çəkmək üçün 12 gün lazım gələcəkdir.

Aşağıda iki şərt verilmişdir:

I. Kanalin uzunluğu 360 metrdir.

II. İkinci briqada birinci ilə müqayisədə 3 dəfə artıq sürətlə işləyir.

Hər iki briqadanın birlikdə işlədiyi təqdirdə kanalin çəkilməsi üçün neçə günün lazım gəldiyini müəyyən etmək məqsədilə:

- (a) I şərt kifayətdir, II isə kifayət deyildir
- (b) II şərt kifayətdir, I isə kifayət deyildir
- (c) I və II şərtlər kifayətdir, ayrı-ayrılıqda isə heç biri kifayət deyildir
- (ç) Ayrı-ayrılıqda həm I, həm də II şərt kifayətdir
- (d) Verilən şərtlər kifayət deyildir

74. Mağazadakı televizorların 50%-i birinci həftədə satıldı, ikinci həftədə isə ancaq 12 televizor satıldı. Onlardan yarısı rəngli idi.

Aşağıda iki şərt verilmişdir:

I. İkinci həftədə qalan rəngli televizorların 60%-i satıldı

II. Birinci həftədə satılmış televizorlardan ancaq 10-u rəngli idi.

Əvvəlcə mağazada neçə televizor olduğunu müəyyən etmək üçün:

- (a) I şərt kifayətdir, II isə kifayət deyildir
- (b) II şərt kifayətdir, I isə kifayət deyildir
- (c) I və II şərtlər kifayətdir, ayrı-ayrılıqda isə heç biri kifayət deyildir
- (ç) Ayrı-ayrılıqda həm I, həm də II şərt kifayətdir
- (d) Verilən şərtlər kifayət deyildir

75. Günəşli günlərin müəyyən vaxt fasiləsində (məsələn, həftə, ay yaxud il ərzində) günlərin ümumi sayına nisbətində vaxt fasiləsində günəşli günlərin nisbi tezliyi deyilir.

İki şərt verilmişdir:

I. Sentyabrın birinci yarısında günəşli günlərin nisbi tezliyi $\frac{2}{3}$ -yə bərabər idi.

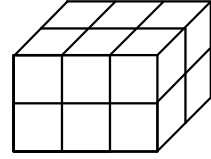
II. Sentyabrın ikinci yarısında yalnız 12 gün günəşli olmuşdur.

Sentyabr ayında günəşli günlərin nisbi tezliyinin nəyə bərabər olduğunu müəyyən etmək üçün:

- (a) I şərt kifayətdir, II isə kifayət deyildir
- (b) II şərt kifayətdir, I isə kifayət deyildir
- (c) I və II şərtlər kifayətdir, ayrı-ayrılıqda isə heç biri kifayət deyildir
- (ç) Ayrı-ayrılıqda həm I, həm də II şərt kifayətdir
- (d) Verilən şərtlər kifayət deyildir

Məsələlər

76. Çertyojda bərabər kublara bölünmüş düzbucaqlı paralelepiped verilmişdir. Onun həcmi 96 sm^3 -dir. Bu paralelepipedin ən böyük tilinin uzunluğu nəyə bərabərdir?

- (a) 2 sm
- (b) 3 sm
- (c) 4 sm
- (ç) 5 sm
- (d) 6 sm

77. Tərcüməçi əsərin tərcüməsini gələn həftə bazar ertəsi, axşamüstü başa çatdıracaqdır. O, hər gün işləyir və gündə 6 vərəq tərcümə edir. Əgər o, gündə 4 vərəq tərcümə etsəydi, əsərin tərcüməsini 2 gün gec başa çatdırardı. Tərcüməçi əsərin tərcüməsinə həftənin hansı günündə başlamışdır ?

- (a) Çərşənbə axşamı
- (b) Cümə axşamı
- (c) Cümə
- (ç) Şənbə
- (d) Bazar

78. Düzbucaqlının bir tərəfində 3 nöqtə, onun əks tərəfində də 3 nöqtə qoyulmuşdur. Hər üç tərəsi qoyulmuş nöqtələrə uyğun olan cəmi neçə bu cür üçbucaqlı vardır?

- (a) 6
- (b) 9
- (c) 16
- (ç) 18
- (d) 20

79. Qiyanın maaşı Nino ilə müqayisədə 20%, Teonanın maaşı isə Qiya ilə müqayisədə 20% artıqdır. Nino ilə müqayisədə Teonanın maaşı neçə faiz artıqdır?

- (a) 44%-iT
- (b) 40%-iT
- (c) 32%-iT
- (ç) 26%-iT
- (d) 20%-iT

80. Elmi konfransda yalnız alman, fransız və italyan alimləri – cəmi 45 alim iştirak edirdi. Fransız alimlərin sayı konfrans iştirakçılarının ümumi sayından $\frac{2}{3}$ qədər az idi, almanlar isə italyanlardan 2 dəfə çox idilər. Konfransda iştirak edən italyan alimlərin sayı minimum nəyə bərabər ola bilər ?

- (a) 5
- (b) 6
- (c) 7
- (ç) 8
- (d) 9

Cavabların qeyd edilməsi üçün təlimat

Cavabı qeyd edərkən:

- Cavablar vərəqində tapşırığın müvafiq nömrəsini tapın
- Nömrənin altında seçdiyiniz cavaba uyğun olan hücrəni tapın
- Həmin hücrəyə **X** işarəsi qoyun

Məsələn, 6-cı tapşırığa cavabın (b) variantını seçdikdə, cavablar vərəqində 6-cı tapşırığın sütununu tapmalı və bu sütunda cavabın (b) variantına uyğun olan hücrəyə **X** işarəsi qoymalısınız (nümunəyə bax).

Analogiyalar								
	1	2	3	4	5	6	7	8
a	X			X				
b		X				X		X
c			X					
ç					X		X	

Aşağıdakıları nəzərə alın:

- Cavabı qeyd edərkən ancaq „Milli imtahan mərkəzi“ tərəfindən sizə verilmiş qələmdən istifadə edin;
- Cavabı qeyd edərkən tapşırığın nömrəsi **X** işarəsi qoyduğunuz sütunun nömrəsinə uyğun olmalıdır;
- Seçdiyiniz cavabı düzgün qeyd etməyin yeganə yolu müvafiq hücrədə **X** işarəsi qoymaqdır. Heç bir digər qeyd – üfqə yaxud şaquli xətlər, dairə və s. elektron proqram tərəfindən qavranılmır;
- **X** işarəsi ağ hücrədən kənara çıxa bilər (nümunəyə bax), ancaq o həddindən artıq kiçik olmamalıdır;
- Hər bir tapşırığın müvafiq sütununda ancaq bir hücrəyə **X** işarəsi qoymalısınız. Əgər sütuna birdən artıq **X** işarəsi qoysanız, bu tapşırığın heç bir cavabı düzgün sayılmayacaqdır;
- Cavablar vərəqində qeyd etdiyiniz cavabı düzəltmək istədikdə, **X** işarəsi qoyduğunuz hücrəni bütünlüklə rəngləyin, sonra isə cavabın yeni variantını qeyd edin (yeni hücrəyə **X** işarəsi qoyun). Elektron proqram yalnız **X** işarəsi qoyulmuş hücrəni seçilmiş cavab sayacaqdır (nümunəyə bax). Buna görə də düzəltdiyiniz cavabı yaxud müvafiq hücrədə artıq bütünlüklə rənglədiyiniz cavabı təkrarən seçməyiniz qeyri-mümkündür;
- Cavablar vərəqi onu kuratora verdiyiniz formada yoxlanılır. Hər hansı səhv buraxsanız, cavabları qeyri-düzgün yerdə qeyd etsəniz və s., imtahan başa çatdıqdan sonra daha bu səhvi düzəltmək imkanınız olmayacaqdır. Buna görə də cavablar vərəqi üzərində həddindən artıq diqqətlə işləyin;
- Cavabları qeyd etmək üçün əlavə vaxt ayrılmamışdır. Beləliklə, seçdiyiniz cavabı müvafiq hücrədə vaxtında qeyd edin.

Testləşdirmə başa çatdıqdan sonra kuratorun iştirakı ilə yenidən düzəldilmiş cavabların miqdarını hesablayın və cədvəlin müvafiq qrafasında qeyd edin (tamamilə rənglənmiş hər hücrə bir düzəliş sayılır).

Əlyazmanızı təsdiq etmək üçün cavablar vərəqində xüsusi yer ayrılmışdır. İşə başlamazdan əvvəl orada gürcü dilində aşağıdakı standart ifadəni yazmalısınız:

გავეცანო პასუხებზე და დავადასტურებ, რომ ეს პასუხები შეესაბამება.

Həmin ifadəni yazmadığınız təqdirdə onun əvəzində başqa ifadə yazıb imza etsəniz və s., sizin işiniz yoxlanmayacaqdır.

Sizə uğurlar arzulayırıq!

Ümumi qabiliyyət testinin cavablar vərəqi

Program aşağıdakı simvolu seçilmiş cavab sayır

Səhvə yol verildiyi təqdirdə hücrə bütünlüklə qaralanmalıdır

შპს "განათლების სისტემა"

Verbal hissə

Analogiyalar							Cümlələr			Məntiq				Mətn					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
a	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
b	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
c	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
ç	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Analogiyalar					Cümlələr					Məntiq				Mətn					
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
a	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
b	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
c	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
ç	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Riyazi hissə

Miqdar müqayisəsi						Məsələlər					Göstəricilərin kifayət etməsi				Məsələlər						
	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	
a	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	a
b	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	b
c	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	c
ç	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	ç
d	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	d

Miqdar müqayisəsi						Məsələlər						Göstəricilərin kifayət etməsi				Məsələlər					
	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	
a	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	a
b	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	b
c	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	c
ç	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	ç
d	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	d

" გავეცანი პასუხების მონიშვნის ინსტრუქციას და მზად ვარ, დავიწყო მუშაობა "

2012-cu ilin imtahan testlərinin cavabları

Nö	I
1	c
2	a
3	c
4	ç
5	b
6	ç
7	c
8	b
9	a
10	a
11	b
12	c
13	ç
14	b
15	b
16	a
17	b
18	ç
19	c
20	a
21	b
22	c
23	a
24	c
25	a
26	ç
27	c
28	b
29	b
30	c
31	ç
32	ç
33	b
34	ç
35	ç
36	a
37	a
38	c
39	c
40	ç

Nö	I
41	b
42	a
43	ç
44	b
45	c
46	c
47	a
48	d
49	ç
50	ç
51	c
52	ç
53	c
54	ç
55	d
56	b
57	a
58	b
59	d
60	a
61	b
62	c
63	a
64	ç
65	a
66	b
67	c
68	d
69	a
70	d
71	b
72	ç
73	b
74	d
75	c
76	d
77	c
78	ç
79	a
80	b

Sərbəst iş üçün tapşırıqların cavabları

Verbal hissə

Analogiyalar		Cümlənin tamamlanması	Məntiq	Oxunmuş mətnin düşünülməsi
1. (ç)	8. (a)	1. (ç)	1. (b)	1. (ç)
2. (c)	9. (c)	2. (a)	2. (c)	2. (b)
3. (b)		3. (c)	3. (c)	3. (c)
4. (c)		4. (b)	4. (ç)	4. (b)
5. (ç)				5. (a)
6. (a)				6. (b)
7. (c)				7. (a)

Riyazi hissə

Miqdar müqayisəsi	
1. (c)	
2. (a)	
3. (b)	
4. (a)	
5. (b)	
6. (c)	

Məsələlər	
1. (c)	
2. (c)	
3. (d)	
4. (d)	
5. (d)	
6. (b)	
7. (a)	
8. (a)	
9. (c)	
10. (b)	

Göstəricilərin kifayət etməsi
1. (ç)
2. (c)